सर्वविरतास्तद्भावेऽपि मोक्षं व्रजंति, न तथा देशविरतास्तेषां भवांतरेणैव मोक्षाभिधानादि- त्यनेन संबंधेनायमधिकारः प्रस्तूयते; अथ सर्वविरतिप्रतिपादिकां द्वारगाथामाह—

॥ मूलम् ॥ वेरग्गं चारित्ते, । पडिवत्तिनाणविणयकिरियाउ ॥ संयमभेया मुणिगुण-दि- णकिच्चफलाइं इह वुच्छं ॥ २ ॥ व्याख्या-न हि वैराग्यं विना सर्वविरतिरुपतिष्ठते, इति प्र- थमं वैराग्यं, वैराग्ये सत्यपि कोऽपि परीषहादिभीरुतया दीक्षां न प्रपद्यते, ततश्चारित्रे चा- रित्रविषये प्रतिपत्तिमंगीकारं, ततो यथोत्तरं प्राधान्येन ज्ञानविनयक्रियास्ततः संयमभेदान् सप्तदश, ततो मुनिनां गुणान्, ततः साधोर्दिनकृत्यं, दिनगणनाद्यामिरपि ग्राह्या. ततः सु- पालितायाः सर्वविरतेः फलमिह चतुर्थाधिकारे वक्ष्ये इति सर्वत्र योज्यं. तत्र पूर्वं वैराग्य- स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥ रोगेण व सोगेण व । दुक्खेण व जं जणाण उल्लसइ ॥ मग्गंति न वेरग्गं । तं विबुधा अप्पकालंति ॥ ३ ॥ व्याख्या-रोगेण वा कासश्वासादिना, शोकेन वा पुत्रवियो- गजन्मना, दुःखेन वा वधबंधादिकेन हेतुना जनानां निर्विवेकानां यद्वैराग्यं, धिगमुं रोग-

शोकाद्यपायबहुलं संसारमसारमिति विमर्शात्मकमुल्लसति, तद्वैराग्यं विबुधा न मार्गयंति, न स्पृहयंति, सर्वविरत्यनर्हत्वात् सर्वविरत्यनर्हत्वं, तस्य कस्मादित्याह–'अप्पकालंति' अल्प· कालावस्थायित्वात्; अल्पकालावस्थायित्वं च रोगादिहेतुनिवृत्तौ तस्यापि निवर्तनात्, अत एव नैतद्विबुधानां स्पृहणीयमिति. अथ सर्वविरतियोग्यं वैराग्यमाह—

॥ मूलम् ॥ सुहियस्स व डुहियस्स व । जं वेरग्गं नवे विवेएण ॥ पायं अपच्चवायं । तं चिय चारित्ततरुवीयं ॥ ४ ॥ व्याख्या–सुखितस्य वा दुःखितस्य वा जंतोर्यद्वैराग्यं विवेकेन सम्यक् तत्वावबोधेन हेतुभूतेन नवेत्, तदेवं वैराग्यं प्रायोऽप्रत्यपायमविनश्वरं विवेकमूलतया दुःखादेर्निवृत्तावपि तस्यानिवर्तनादत एवैतत्सम्यक्त्वमूलस्य प्रथमव्रतस्कंधस्य शेषव्रतशाख· स्य प्रशमादिप्रशाखस्य सकलक्रियाकलापप्रवालस्य लब्धिकुसुमस्य मोक्षफलस्य चारित्रतरोरु· पादकत्वाद्वीजमिव वीजं नवति. स्तुतिकारोऽप्याह–दुःखगर्ने मोहगर्ने । वैराग्ये निष्ठिताः परे ॥ ज्ञानगर्नं तु वैराग्यं । त्वय्येवायततां गतं ॥ १ ॥ प्रायोग्रहणं नंदिषेणादिषु व्यभि· चारस्यापि दर्शनात. ननु नवदुःखार्त्तस्य वैराग्यं सहेतुकत्वात्सुखिनः पुनरभिप्रान् शब्दादिवि·

पश्चानुपभुंजानस्य कथं तत्संभव इत्याह—

॥ मूलम् ॥ जे जे भावा संसार-कारणं हुंति रागवंताणं ॥ ते चेव विरत्ताणं । निव्वुइ-पहसाहगा भणिया ॥ ५ ॥ व्याख्या—ते ये भावा स्वजनांगधनादयः सरागया बुद्ध्या विचार्यमाणा रागवतां संसारकारणं भवति त एव तावंतो भावा वैराग्यबुद्ध्या विचार्यमाणा विरक्तानां निवृत्तिपथस्य सम्यग्ज्ञानक्रियात्मकस्य साधका भणिता उक्ताः परमर्षिभिः. तथा चागमः—जे जत्तिया य भावा । भवस्स ते चेव तत्तिया मुक्खे ॥ गणणाइया पुणा । डुन्हवि लोगा भवे तुल्ला ॥ १ ॥ सोऽयं भावः—इह न किमपि वस्तुतः संसारस्य मोक्षस्य च हेतुमालंबते, राग वैराग्ययोरेव तत्कारणत्वात्, भतस्तस्मिन्नेव वस्तुनि यो ममत्वकारणं रागाध्यवसायः स संसारहेतुकः, यश्च मुमुक्षात्मको वैराग्याध्यवसायः स मोक्षहेतुकः. अथैकस्यैव वस्तुनः संसारमोक्षहेतुतां दृष्टांतपूर्वमाह—

॥ मूलम् ॥ जं भत्तं पाणं वा । सरसं आसाइऊण भुंजेइ ॥ तं मलमुत्तनिमित्तं—ति कस्स न जणेइ वेरग्गं ॥ ६ ॥ व्याख्या—यद्भक्तं शाल्यादि, पानकं वा सरसमास्वाद्य सद्यः

सरागो जोक्ता नृत्यति हर्षप्रकर्षजाग् जवति, तदेव जक्तं पानकं वा परिणामे मलमूत्रानाम·
त्तमिति बुद्ध्या चिंत्यमानं कस्य मुमुक्षोर्वैराग्यं न जनयति? अपि तु जनयत्येव. तदेवमेकं·
स्य जक्तस्य पानकस्य वा सरसतया मलमूत्रादिनिमित्ततया च विचार्यमाणस्य यथा राग·
वैराग्यहेतुता दर्शिता तथा सर्वेष्वपि वस्तुषु जावनीया. एतदेवाह—

॥ मूलम् ॥–जेण अलंकारेणं । अलंकिउ होइ रमणीमणइट्ठो ॥ सोवि परमत्थनास–
त्तिकस्स न जणेइ वेरग्गं ॥ ७ ॥ पासंतो फासंतो । जं रमणिं मन्नए महासुक्खं ॥ साचि
कूवी कूवाणं–ति कस्स न जणेइ वेरग्गं ॥ ८ ॥ दव्वस्स जस्स कज्जे । नियए पाणे गणेइ ति·
णरूवे ॥ सोवि खणदिट्ठनट्ठो–त्ति कस्स न जणेइ वेरग्गं ॥ ९ ॥ जं पावियरज्जसिरिं । मन्न·
इ अमरेसरं व अप्पाणं ॥ स नरयगइनिमित्तं–ति कस्स न जणेइ वेरग्गं ॥ १० ॥ व्याख्या–
चतस्रोऽपि गतार्थाः.

॥ मूलम् ॥– एवं सव्वे जावे । जावेमाणे विरत्तिहेउहिं ॥ को नायरिज्ज कुसलो । परि·
णामे सुंदरं चरणं ॥ ११ ॥ व्याख्या–एवमुक्तया दिशा सर्वानुक्तव्यतिरिक्तानपि जावान् परि·

णामविरसत्वाद्विरक्तिजनकैर्हेतुभिर्नोदयन् कः कुशलश्चरणं चारित्रं नाद्रियेत? अपि त्वाद्रियेतैवेति द्वितीयद्वारपरामर्शः, ननु सर्वभावांतःपातित्वेन चारित्रमपि परिणामविरसं भविष्यतीत्याह–परिणामे आयतौ वक्ष्यमाणरीत्या सुंदरं प्रधानं, अयमर्थः–इह सर्वेऽपि संसारिकाः शोभना भावा मुखमधुरतया किंपाकफलवदज्ञानानां रागं जनयंति परिणामदारुणत्वाच्च सज्ञानानां वैराग्यमिति. चारित्रं पुनस्तथाविधौषधवदापातकटुकमपि परिणतौ गुणकारकत्वात्कुशलानां कमनीयतामेव धत्ते. परिणामसुंदरत्वमेवाह—

॥ मूलम् ॥–नाणस्स लद्धीण य होइ लंभो । जुगत्तमिंदाइय वंदणस्स ॥ पत्ते चरित्ते न भयं न चिंता । न पुत्तमित्ताइवियोगदुक्खं ॥ १२ ॥ व्याख्या–चारित्रे प्राप्ते ज्ञानानां मतिश्रुतादीनां लब्धीनां चामर्षौषध्यादीनां लाभो भवति, तथेंद्रादीनां वंदनस्य योग्यत्वं जायते, कदापि कालदोषादिंद्रादयः साक्षादुपेत्य न वंदंते तथापि तद्वंदनयोग्यता चारित्रिणोऽस्त्येवोपरितनगुणस्थानवर्तित्वात्, तथा न राजचौरादिभ्यो भयं प्राडुर्भवति, अकिंचनत्वात्. कथमहं निर्वहिष्यामीति चिंताराक्षसी न चेतोग्रस्ते भिक्षाभोजित्वात्. न च पुत्र-

मित्रादिवियोगदुःखं वर्धते निःप्रतिबंधत्वात्, यदुक्तं—नो दुष्कर्मप्रयासो न कुयुवतिसुतस्वा-
मिदुर्वाक्यदुःखं । राजादौ न प्रणामोऽशनवसनधनस्थानचिंता न चैव ॥ ज्ञानातिलोकपूजा
प्रशमसुखरसः प्रेत्य मोक्षाद्यवाप्तिः । श्रामण्येऽमी गुणाः स्युस्तदिह सुमतयः किं न यत्नं
कुरुध्वं ॥ १ ॥ ततः किमित्याह—

॥ मूलम् ॥—जइ चिंतेइ सुहं ता । देवाणहियं सुहं तु जं किंपि ॥ तंपि सुहकारणं ता ।
उवयारेणं सुहं चेव ॥ १२ ॥ अतः कारणाद्यदि जीवः सद्बोधिसुधाधौतं विवेकलोचनमुद्घा-
ट्य बाह्ये लोचने क्षणं निमील्य चिंतयति तदा चारित्रे प्राप्ते सुखं देवेभ्योऽधिकं वर्तते, अ-
यं भावः—इह नारकाणां तिरश्चां च का चर्या दुःखमयत्वात्, मनुष्याणां पुनः—न श्रीर्म
विपुला वधूर्न च मता जाताथवा सूनवो । जाता वा न गुणास्पदं न च मुदं दत्ते कुटुंबं मम ॥
द्विष्टो भूमिपतिः खलाश्च कुदृशो देहं रुगार्त्तं सुतो—द्वाह्यं भूरिऋणं तुदंति गृहिणां चेतांसि
चिंता इमाः ॥ १ ॥ ततस्तेऽपि नात्र ग्राह्याः, देवाः पुनर्यद्यपि मुक्तरोगा इष्टावधि प्राप्तस-
मग्रभोगास्तथापि चिंतार्तिवियोगवत्त्वान्न वस्तुतस्तेऽपि सुखं लभंते. अतश्चारित्रिणां सुखं

देवेन्द्रोऽप्युत्कृष्टं चिंतादिरहितत्वात् दुःख तुल्यत्कमपि दृश्यते परिग्रहादिकं तदपि सुखका रणत्वादुपचारेण सुखमेव भवति, चकारेण कार्यव्यपदेशः, यथा तंदुलान् वर्षति पर्जन्य इति. किंच—

॥ मूलम् ॥–कम्मगिरिगरिम असणी । जरारोगाणोसहिव निम्महणी ॥ सिवनयरगम· णविज्जा । एस चिय होइ पवज्जा ॥ १४ ॥ व्याख्या–कर्माण्येव दृढत्वाद्गिरयस्तेषां गरिम्ण प्रौढताया उच्छेदनेऽशनिर्वज्रं विद्युद्वा, जरा नरनारकाद्यवतारास्त एव दुःखकरत्वाद्रोगास्ते षामौषधीव निर्मथनीकरणेन, शेषं स्पष्टं. अथास्य चारित्रस्य व्यक्तस्य फलं पुरो वक्ष्यते, अव्यक्तस्य त्वत्राह—

॥ मूलम् ॥–करवत्तदारणाइ–दारुणदुक्कं सहंति जस्स कए ॥ अवत्तपि चरित्तं । जं रज्जं देइ जीवाणं ॥ १५ ॥ व्याख्या–करपत्रदारणमादिर्यस्य भृगुपाताग्निप्रवेशादेस्तत्करपत्रदार णादिकं दारुणमपि दुःखं सहंते मिथ्यादृश इति गम्यते, अव्यक्तं तथाविधबोधरहितमपि चारित्रं कर्तुं तद्राज्यं कर्मतापन्नं जीवेभ्यो ददाति. तथा च श्रूयते–पुरा प्रस्तुते दुर्भिक्षपुरे

वे- बुभुक्षाक्षामकुक्षिः कश्चिद् द्रमकः साधूनां भिक्षाप्राचुर्यमालोक्य प्रवव्राज. स चैकदिवसं पा-
१.४ लितव्रतो निशि सूचिकया विपद्य सद्यस्तत्प्रभावादवंत्यां संप्रतिनामा नरपतिर्बभूव. इह केऽपि स्वजनस्नेहग्रहिलहृदया एवंविधामपि प्रव्रज्यां प्रत्यलसायंते तान्प्रत्याह—

॥ मूलम् ॥—तेसिं सयणाण कए । चइए को वच्छलं चरणलच्छिं ॥ जाण सिणेहो असुहो । अबहुठिइ विहगवासीलो ॥ १६ ॥ व्याख्या—तेषां स्वजनानां कृते कः कृती वत्सलां सकलसुखदायित्वेन तात्त्विकस्नेहवतीं चरणलक्ष्मीं चारित्रश्रियं त्यजति? तेषां केषामित्याह—येषां स्नेहोऽशुभो दुर्गतिबंधनत्वात्. यदाहुः—अमित्तो मित्तवेसेण । कंठे घित्तूण रोयइ ॥ मा मित्ता सोहगं जाहि । दोवि गच्छामो दोगइं ॥ १ ॥ तथा अबहुस्थितिरल्पकालत्वान्नैकत्रविकत्वात्. उक्तं च—जहा संझाए रुक्खंमि । मिलंति विहगा बहू ॥ पंथिया पहिआवासे । जहा देसांतरागया ॥ १ ॥ पहासे जंति सव्वेवि । अन्नमन्नदिसंतरं ॥ एवं कुडुंबवासेवि । संगया बहवो जिया ॥ २ ॥ कस्सवि कोइ न इट्ठो । इक्कंचिय इठ्ठ अप्पणो कज्जं ॥ कज्जावक्खिया संसा—रियाण सव्वेवि संबंधा ॥ १७ ॥ व्याख्या—उत्तानार्थाः. अत्रांतरे कश्चिदाह—न

अस्माकं ...प्रतिबन्धकः, ... कथमंपचे मुच्यत इति संबन्धमाह—

॥ मूलम् ॥–इंति तु एकपक्षमपि । गुणागमेयेण यावका कवि ॥ तं न वरिडं न मुत्तुं । निरंतर विवीलिया नगा ॥ १० ॥ व्याख्या–कान्तिरंपुनीना यावका एकस्यापि गुरुस्य व्या॰ पारप्रविन व्याकुला व्यथा भवंति, ते न तं व्यापारवशं न मोक्तुं शक्ताः, हर्त्तुमप्यैतापरिहा॰ नाऽस्मात्, न च मोक्तुमपि शक्ताः प्रतिबंधकहुसगात्, यथा पिपीलिकाः निरंतरं नवन्तरं प्राप्य तावत्पात नहोर्तुं, मोक्तुमपि समोक्तुं शक्नुवंतीति, नहि पुनं जीवाः कीदृशा भवन्तीत्याह—

॥ मूलम् ॥ अवि पवगदा डा । परमं धरिडं ममणभगिघुरं ॥ पञ्चा गणिग नड॰ कन । नरिवर्दिकं गया मुक्कं ॥ ११ ॥ व्याख्या–सुगमा, नवरमपरे श्रीभरतमहाराज॰ युक्तं वैराग्यं ज्ञात्वाप्रतिप्रतिधेति व्याख्यं, अथ ज्ञानद्वारं विवरिषुराह—

॥ मूलम् ॥ मोहनवर्गमवेनं । नाणं पने समुन्नमसु नाणं ॥ तं अंकुमंर कुतह्–गपसम

मुणिणो मणगयस्स ॥ २० ॥ व्याख्या-स्पष्टा, नवरं जंति यद्ज्ञानं मुनेर्मनोगजस्योत्पथग-
तस्यांकुशवत्सन्मार्गनयनक्षममिति. अथ ज्ञानस्य मुख्यां चारित्रांगतामाह—

॥ मूलम् ॥-हियमहियं वा पढमं । जाणंति तउ समायरंति हियं ॥ तम्हा नाणाइ-
त्तं । मुणीण सयलं अणुठाणं ॥ २१ ॥ व्याख्या-सुबोधा, अथ ज्ञानिनोऽज्ञानस्य च मिथो
महदंतरमाह—

॥ मूलम् ॥-मणिपत्थराण पुरिस-कुहूण तह चक्खुमंतअंधाणं ॥ जा होइ इह विसे-
सो । सुच्चिय नाणीण इयराणं ॥ २२ ॥ व्याख्या-योजनिका सुगमा, जावर्यस्त्वयं-यथा
मणिर्द्रव्यलक्षैरपि क्रीत्वा गृहमध्यमानीयते, प्रस्तरस्तु गृहमध्यस्थोऽपि बहिः क्षिप्यते, पूर्णि-
मा च पूर्णेंदुना दिनायितोद्योतेति सर्वेषामिष्टानिष्टा च तमोमयीत्यमावास्या चक्षुष्मांस्तु स-
र्वत्रस्तुस्तोमं स्वयं पश्यन् स्वतंत्रोंधश्च पदे पदे परतंत्र इति. तथा ज्ञानी सर्वेषामिष्टः स्वतं-
त्रश्च सर्वविचारेषु, इतरस्त्वनिष्टः परमुखप्रेक्षकश्च विचारावसरे इति. यद्यपि सत्क्रियः साधुः
सर्वेषां मान्यो भवति तथापि ज्ञानाधिकत्वेन विशेषमाह—

॥ मूलम् ॥–पुणो मनिय फलिहं । नगर जअपूरिहं तत्तावन ॥ सुयसंपुणो साहू । न·
न एक्कम न पवलो होइ ॥ २३ ॥ व्याख्या–सुगोधा, ननु ज्ञानवंतोऽपि कश्चन प्रतिपन्नतो द·
ष्टम्भनः किमनेन ज्ञानानियोगिनेत्याह—

॥ मूलम् ॥–जइ असुहकम्मयमहं । जाणंतो कहवि संघए मेरं ॥ न य सव्वहा विण
स्सइ । नहावि आगावनूहन ॥ २४ ॥ व्याख्या–स्पष्टा–, नवरं 'मेरंति' चारित्रमर्यादां,
न च सर्वथा विनश्यति कदाचिदात्मानं समुद्धरत्येवेति. भावार्थः कथानकगम्यस्तच्चेदं—

मगधेष्वस्ति गिरिसार–सारं राजगृहं पुरं ॥ पृथिव्यां प्रथितोऽप्यासी–त्तस्मिन्नृपपार्थिव.
॥ १ ॥ तत्रान्यदा समाजग्मुः । श्रीधर्मरुचिसूरयः ॥ तच्छिष्याः पर्यटन् मध्ये–नगरं नन्दके·
नधे ॥ २ ॥ तत्र प्रकारसंवृत्त–प्रज्ञिः प्रतिगृहं भ्रमन् ॥ आषाढभूतिनामर्षि–र्विवेश नटमन्दि
रि ॥ ३ ॥ तत्रैकं मोदकं प्राप्य । निर्गतः स व्यचिंतयत् ॥ अयं नाचार्यगोचरी । श्रमभुः
ष्कृत एव मे ॥ ४ ॥ कालीरूप्य ततो नेत्रं । स तत्र प्राविशत्पुनः ॥ प्राप्यैकं मोदकं प्राग्व–
न्निर्गतः कृतकृत्यवत् ॥ ५ ॥ तन्निनादनुपाध्याय–स्येति कुब्जीभूय सः ॥ प्रविश्य तथा·

गार् । मोदकं प्राप्य नियया ॥ ६ ॥ अय च म सहायेन । साधुना किल नोद्यते ॥ लाला
एव मया धुंध्या–स्तटस्थेन विलोकनात् ॥ ७ ॥ इत्यशेषं परावर्त्य । रूपं वैक्रियशक्तितः ॥
नटोकः प्राविशत्साधु–रहो लोभविडंबना ॥ ८ ॥ गवाक्षस्थो नटः सर्व । तद्वीक्ष्याचिंतयन्मु-
दा ॥ उचितोऽस्माकमेवायं । छात्राणामिव गुरुवित् ॥ ९ ॥ लोभा हतीव लोलास्य । तथा
हि विवशाः सुखं ॥ पाठिना अपि वध्यन्ते । धीवरैरामिषार्थिनः ॥ १० ॥ अथैत्य मोदकैस्त-
स्य । नटः पात्रमपूरयत् ॥ नैकायात्र सदागछे–रिति प्रार्थयतेस्म तं ॥ ११ ॥ अभूद् बुभुक्षि-
तः शंकः । देवद्वारं स्वपाश्रतं ॥ इति न्यायान्नटस्योकः । साधुर्नित्यमियाय सः ॥ १२ ॥ प्र-
विशन्निशं रिक्तः । पूर्णश्च परमोदकैः ॥ निरगन्नटागारा–त्कूपादिव घटो मुनिः ॥ १३ ॥
रूपगंधध्वनिस्वाद–सौकुमार्यैरमोहयत् ॥ मोदकास्तस्य पंचापि । खानि स्मरशरा इव ॥१४॥
नटोऽन्यदा स्वनंदिन्या–वन्वशादिति सादरं ॥ वत्से सोऽयं युवा कोऽन्यो । युवाभ्यां जंगमो
निधिः ॥ १५ ॥ प्राकटाक्षास्ततो नर्म । ततो वक्रोक्तिसंगयः ॥ ताभ्यां मुनेर्मनो नेतुं । व्या-
पार्यंत शनैः शनैः ॥ १६ ॥ क्रमाद्धैर्यधनं साधो–र्बालाभ्यामप्यलुंप्यत ॥ यद्वा नहि गृहाया-

तो । दुर्मोघो बालयोरपि ॥ १७ ॥ तयोर्मृदुगिरोलोल-दृशोः सोऽप्यन्वरज्यत ॥ विश्रम्य
चालिशान् भावां-स्तत्कृतान् बहुमन्यत ॥ १८ ॥ अन्यदा मादकप्राप्तौ । निर्गच्छटमंदिरा-
त् ॥ क यास्यत्रैव तिष्ठेति । ताभ्यामभ्यर्थितो मुनिः ॥ १९ ॥ गुर्वायत्तोऽस्म्यहं तत्ता-ननुज्ञा
प्य सुलोचने ॥ एवमेव करिष्यामी-त्युक्त्वा स स्वाश्रयं ययौ ॥ २० ॥ एवं मनसिजाक्रांत-
मनसं मुनिसंसदि ॥ ज्ञात्वा कथंचिद्गुरवः । कृपार्द्रा इत्यबोधयन् ॥ २१ ॥ विद्वन् विचार-
चक्षुष्मा-नपि किं भ्रश्यसे पथः ॥ श्रुतप्रदीपहस्तोऽपि । किं वा तमसि मज्जसि ॥ २२ ॥
नायस्ते हृदये धर्म-ध्यानधौते स्फुरंति किं ॥ तारा हि न विजृंभंते । व्योम्नि सूर्यांशुमा-
लिनि ॥ २३ ॥ तत् श्रुतं तत्तपः सा च । क्रिया सा च कुलीनता ॥ नारीशरीरकस्यार्थे । व
त्स सर्व किमुज्झसि ॥ २४ ॥ चिरं चारित्रमापाल्य । किं खंडयसि सांप्रतं ॥ बाहुभ्यामंबु-
धिं तीर्त्वा । को वा मज्जति गोष्पदे ॥ २५ ॥ इतो गुरुगिरश्चैता-श्चेतो बालामृदूक्तयः ॥ दो-
लारूढमिवाकार्षुः । क्षणं तस्य मुनेर्मनः ॥ २६ ॥ गुरूक्तीरथ निर्धूय । स्मरोत्तालश्चचाल सः ॥
कुंजो गंभीरवेदी किं । गणयत्यंकुशाहतीः ॥ २७ ॥ पृष्ठदानं गुरोर्माभू-दितिपश्चान्मुखैः पदैः॥

निर्गछंति गणात्तस्मिन् । गुरुरूचे मुनीनिति ॥ २८ ॥ अस्य वैनयिकादस्मा–ज्ज्ञानिमः अ·
मणा वयं ॥ अयं भ्रष्टोऽपि न चिरात् । समुध्धृत्य स्वमेष्यति ॥ २९ ॥ सोऽपि प्राप्तो नट·
स्योकः । कन्यके परिणीयते ॥ विषयान् बुभुजे सारा–हारानिव बुभुक्षितः ॥ ३० ॥ प्रछन्नम·
नुशास्तिस्म । नटः स्वतनये इति ॥ अथ भाग्यवशाचाव–भ्रवत्योरभ्रनरपतिः ॥ ३१ ॥ पुनर्वी
वीक्ष्य दुर्वृत्त । चित्तमस्य विरंक्ष्यति ॥ सावधानं कुलस्त्रीव–दाराध्यस्तदयं सदा ॥ ३२ ॥ य·
या प्राक् श्रुतचारित्र–श्रीभ्यां सह चिखेल सः ॥ विपदाचारसाराभ्यां । नटीभ्यां च तदा
तथा ॥ ३३ ॥ अन्यदा कर्तुमस्त्रीकं । नाट्यमाषाढभूतिना ॥ नटपेटकयुक्तेन । भूपास्थानमं·
गम्यत ॥ ३४ ॥ बंधमोक्षादिव प्रीते । तदानीं तस्य वल्लभे ॥ मंक्षु मैरेयमानीया–पिबतां द्र
ढितांररी ॥ ३५ ॥ जातिस्वभावः किल यस्य योऽस्ति । त्यजत्यसौ तन्न सुशिक्षितोऽपि ॥
नृत्ये नियुक्तापि चिरं बिडाली । श्रुत्वाखु शब्दं स्वलयं भनक्ति ॥ ३६ ॥ नाट्यावसरमप्राप्य ।
भूपात्कार्यांतराकुलात् ॥ क्षणेनैव न्यवर्तिष्ट । नटैः सह नटाग्रणीः ॥ ३७ ॥ आगतः स्वगृहं
दृष्ट्वा । द्वाःपिधानं स शंकितः ॥ दृशं व्यापारयामास । कपाटछिद्रवर्त्मना ॥ ३८ ॥ अंतरे·

क्लिष्ट भूताते । श्वासंरुद्धनापिके ॥ स मुक्तवसने स्रस्त-रसने वल्लभे जने ॥ ३९ ॥ तद्दुर्वृत्तं तयोः साक्षा-द्वीक्ष्य दध्या स खिन्नधीः ॥ ईदृशीभिः पुरंध्रीभि-र्वंचिता निजगत्यहो ॥ ४० ॥ यद्वाभून्मे स्वजिह्वेव । नैरिण्यागः किमेतयोः ॥ यः स्याद्गृहे लघुरसौ । वायुना नीयते बहिः ॥ ४१ ॥ दीक्षा हाहा मयाहारि । दुरापाप्यनयोः कृते ॥ पंकार्थमिव कस्तूरी । काचार्थमिव सन्मणि. ॥ ४२ ॥ गार्हस्थ्यं पंकिलं वीक्ष्य । शुक्लपक्षो विवेकिराट् ॥ स्वगछंप्रति सोऽचाली-न्मराल इव मानसं ॥ ४३ ॥ दृशैव तस्य वैराग्यं । जानन् वातायनस्थितः ॥ उपेत्य स्वसुरः स्वीये । तनये इत्यबोधयत् ॥ ४४ ॥ रे रे युष्मत्प्रमादेन । याति कल्पद्रुमो गृहात् ॥ यद्यस्ति कापि शक्तिस्त-दमुं वालयतं द्रुतं ॥ ४५ ॥ अथ ते धाविते सिंह्या-विव तं साधुकुंजरं ॥ रुध्ध्वा चतुर्भिर्हायावां । निःपुत्रे यासि किं प्रिय ॥ ४६ ॥ पूर्वं स्वीकृत्य मद्वृत्त । किं नो त्यजसि संप्रति ॥ ग्रंथेष्वेव सुवृत्तानां । श्रिये स्यादात्तमुक्तकं ॥ ४७ ॥ विरक्तः सर्वथा स्मीति । तेनोक्ते ते अवोचतां ॥ यावज्जीवं 'जीवनार्हं । तद्देहि धनमावयोः ॥ ४८ ॥ एवं स त्यक्तकामोऽपि । वालाभ्यां वालितो वशात् ॥ चकार राष्ट्रपालाग्यं । नवं भरतनाटकं

॥ ४९ ॥ अविसंवादिनीं भर्तु-र्धीरवीरकुलोद्भवां ॥ स नाट्यार्हमयाचिष्ट । पात्रपंचशतीं नृपात् ॥ ५० ॥ प्राप्य तावंति पात्राणि । नाट्यकौतुकिनो नृपात् ॥ सोऽचिराद्ग्राहयामास । सर्वाभिनयचातुरीं ॥ ५१ ॥ अथाग्रे भूपमाषाढो-ऽभिनिन्ये दिग्जयादिकं ॥ केवलोत्पादपर्यंतं । चरितं भरतेशितुः ॥ ५२ ॥ तुष्टः क्षितिपतिस्तस्मै । धनमिच्छाधिकं ददौ ॥ तत्सर्वं स्वगृहे प्रैषि । पत्न्योराषाढभूतिना ॥ ५३ ॥ स्वयं च चिकुराँल्लुंच-न्नैग्रंथं वेषमादधत् ॥ निरगान्निर्मितानंग-रंगभंगः सरंगतः ॥ ५४ ॥ नाट्यमेतन्निवर्तस्व । क यासीति नृपोदितः ॥ सोऽभ्यधाद्देव यस्यैत-न्नाट्यं किं स न्यवर्तत ॥५५॥ मया भरतवन्नाट्य-मन्यथा नाटकं वृथा ॥ स एवमालपन्नेव । सह पात्रैर्गुरून् ययौ ॥ ५६ ॥ सम्यक्पात्राणि पात्राणि । कृत्वा तान्येव सूरिभिः ॥ सोऽभ्यनायि रसं शांतं । चित्रमव्यभिचारिणं ॥ ५७ ॥ आषाढभूतिः स्खलितव्रतोऽपि । लेभे पुनः सद्गुरुभिः ससूत्रः ॥ एतत्प्रभावाद्भुतमागमस्य । नश्येत्ससूत्रा न हि सूचिकापि ॥ ५८ ॥ इति आषाढभूतिकथा समाप्ता ॥

पा -
भा.४
८७८

अथ ज्ञानभेदानाह—

॥ मूलम् ॥–आभिणिबोहियमाइ । तं पंचविहं सुएण इह पगयं ॥ सेसाइं नाणाइं । न हि गुरुसिक्खं अविक्कंति ॥ २५ ॥ व्याख्या–तत् प्रस्तुतं ज्ञानमाभिनिबोधकादिकं पंचविधं भवति, तद्यथा–आभिनिबोधिकज्ञानं १, श्रुतज्ञानं २, अवधिज्ञानं ३, मनःपर्यवज्ञानं ४, केवलज्ञानं ५ चेति. तत्र अभीत्याभिमुख्ये, नीति नैयत्ये, ततो ग्रहणार्हवस्तुनामभिमुखो नियतः श्रोत्रादींद्रियैः प्रविभक्तो बोधोऽभिनिबोधः, स एवाभिनिबोधिकं, तच्च तद्ज्ञानं चाभिनिबोधिकज्ञानं. इंद्रियमनोनिमित्तो वस्त्ववबोधो मतिज्ञानमित्यर्थः. श्रवणं श्रुतं, आभिलापप्लावितार्थोपलब्धिविशेषस्तच्च तद्ज्ञानं च श्रुतज्ञानं २. अवधिर्मर्यादा रूपिद्रव्यात्मिका तेनावधिनाज्ञानं अवधिज्ञानं. इंद्रियमनोनिरपेक्ष आत्मनः साक्षाद्रूपिद्रव्यग्रहणात्मको बोधः संज्ञिभिर्जीवैः काययोगेन ३. मनोवर्गणाभ्यो गृहीतानि मनोयोगेन मनस्त्वेन परिणमितानि वस्तुचिंताहेतुनि द्रव्याणि मनांसीत्युच्यंते, तानि पर्येत्यवगच्छतीति मनःपर्यायं, तच्च तद्ज्ञानं च मनःपर्यायज्ञानं, मनुष्यक्षेत्रांतवर्तिसंज्ञिजीवचिंतितार्थप्रकटनपर

इंद्रियमनोनिरपेक्ष आत्मनः साक्षात्प्रवृत्तो बोधः ४. केवलं संपूर्णज्ञेयग्राहित्वात् संपूर्णं, तच्च तद्ज्ञानं च केवलज्ञानं, रूप्यरूपिद्रव्यग्राहकमिति समासार्थः, व्यासार्थो महाज्ञाष्याद्वसेयः. एवं ज्ञानपंचकमुपदर्श्य येन प्रस्तुतोपयोगस्तदाह–इह ज्ञानशिक्षणाधिकारे श्रुतेन श्रुतज्ञानेन प्रकृतं अधिकृतं तस्यैव गुरूपदेशार्हत्वात्, शेषज्ञानानां स्वावारककर्मक्षयक्षयोपशमाभ्यां स्वत एव जायमानत्वादेतदेवाह–"सेसाइं नाणाइंति" उत्तरार्धं स्पष्टं. किं तत् श्रुतज्ञानमित्याह—

॥ मूलम् ॥–अंगपविठं तह अंग–बाहिरं तं सुयं नवे डुविहं ॥ अंगपविठं बारस–नेयं इयरं अणेगविहं ॥ २६ ॥ व्याख्या–तत्प्रकृतं श्रुतं द्विविधं नवति: तद्यथा–अंगप्रविष्टं अंगबाह्यं च, तत्र–पायडुगं जंघोरू–गायदुगद्धं तु दोय बाहुय ॥ गीवा सीरं च पुरिसो । बारस अंगो सुयविसिठो ॥ १ ॥'

एवंविधेषु प्रवचनपुरुषस्यांगेषु प्रविष्टं व्यवस्थितमंगप्रविष्टं द्वादशनेदं, तथाहि–प्रवचनपुरुषस्य पादयुगं आचारांगसूत्रकृते, जंघाद्विकं स्थानसमवायौ, ऊरुद्विकं नगवतीज्ञाता-

धर्मकथांगे, गात्रद्विकं पृष्ठोदररूप उपासकांतकृद्दशांगे, बाहुद्विकं अनुत्तरोपपातिकदशाप्रश्नव्याकरणं च, ग्रीवा विपाकश्रुतं, शिरश्च दृष्टिवाद इति, इतरदंगबाह्यं आवश्यकोपांगप्रकीर्णकादिभेदादनेकविधं नानाप्रकारं. अत्रांगप्रविष्टांगबाह्यस्वरूपाववोधाय महाभाष्यगाथा यथा–गणहरथेरकयं वा । आएसामुक्कवागरणाउ वा ॥ धुवचलविसेसणाउ । अंगाणंगेसु नाणत्तं ॥ १ ॥ अस्या अर्थ.–यद्गणधरैर्गौतमादिभिः कृतं, यच्च आदेशेन 'उपन्नेइ' वेत्यादि पदत्रयरूपेण प्रथमपौरुष्यां निष्पन्नं, यद्ध्रुवं सर्वदा सर्वतीर्थेषु भवति तदंगप्रविष्टं द्वादशांगीरूपं, यत्पुनः स्थविरैर्भद्रबाह्वादिभिः कृतं, यच्च गणधरैरपि मुत्कलव्याकरणरूपतया कृतं, यच्च चलं कदाचिद्भवति कदाचिन्न कस्यापि तीर्थे भवति, कस्यापि न तत्सूत्रमंगबाह्यं आवश्यकाद्यनेकविधमुच्यत इति.

ननु श्रुतज्ञानाभियोगरूपोऽयमुपदेशोऽशक्यानुष्ठानः, सर्वस्य श्रुतस्य सागरस्येव सकलेनापि कालेनास्माभिर्दुरवगाहत्वादित्याह—

॥ मूलम् ॥–अत्थउ सुत्तं समग्गं । एगंपि पयं अमोहमाहंसु ॥ एगपयणं पत्तो । चि-

लाइपुत्तो सहस्सारं ॥ २७ ॥ व्याख्या–अस्तु दूरे समग्रं श्रुतं, एकमपि पदं पद्यचतुर्थांशरूप
ज्ञावतो विचार्यमाणं सदमोघं महाफलमाहुर्महर्षयः. उत्तरार्धं स्पष्टं, जावार्थः कथानकगम्यः;
अथ चिलातिपुत्रकथा–
क्षितिप्रतिष्ठितपुरे । यज्ञदेवोऽजवद् द्विजः ॥ निर्जित्य वादे श्रमणै–र्जैनद्वेषी स दीक्षितः
॥ १ ॥ व्रतं स्वादं ददौ तस्या–धीयानस्य शनैः शनैः ॥ रसायनोपयुक्तस्य । मिष्टाशनमिवारु-
चेः ॥ २ ॥ परं मुनीनामस्नानं । प्राक्संस्काराज्जिनिंद सः ॥ तेन हीनकुलोत्पाद–वेद्यं कर्म
बबंध च ॥ ३ ॥ जिक्षार्थमन्यदा ज्राम्य–न्निजं धाम जगाम स. ॥ तत्पत्नी तं वशीकर्तुं ।
जक्कांतः कार्मणं ददौ ॥ ४ ॥ स ऋषिर्विषयास्वाद–विमुखः कार्मणात्ततः ॥ क्षणे क्षणे क्षी-
यमाणः । समये प्राप पंचतां ॥ ५ ॥ स्वर्गं गते मुनौ तस्मिन् । ब्राह्मणी स्वं पुनः पुनः ॥
निनिंद तादृशप्रेयः–साधुघातमलीमसं ॥ ६ ॥ ततश्चारित्रमादाय । सापि स्वर्गं गता रयात् ॥
जर्तारमित्युपालब्धु–मिव यासि क मां विना ॥ ७ ॥ च्युत्वा देवजवाद्यज्ञ–देवो राजगृहे पु-
रे ॥ धनस्य श्रेष्ठिनश्चेट्या–श्चिलायास्तनयोऽजवत् ॥ ८ ॥ चिलातीपुत्र इत्येवा–जिधानं तस्य

पप्रथे ॥ दासीतनुरुहो नाम-करणे कः कुतूहली ॥ ९ ॥ ब्राह्मणी तु च्युता स्वर्गा-दूर्ध्वं त नयपंचकात् ॥ धनस्य पत्न्यां जज्ञायां सुंसुमेति सुताऽजवत् ॥ १० ॥ नियुक्तः पालने तस्या-श्चैलातेयो धनेन सः ॥ चपलोऽजूत्स्वजावेन । प्रतिष्टा हि कुलोचिता ॥ ११ ॥ गृहजातोऽप्यसौ डुष्टः । श्रेष्टिना निरवास्यत ॥ लुंपन् कचवरो गेह-शोजां किं नापनीयते ॥ १२ ॥ ज्राम्यन् सिंहगुहां पल्लीं । स प्रासस्तत्र नाहलैः ॥ निन्ये डुष्टोऽपि डुष्टत्वं । कुपथ्यैरिव डुर्ज्वरः ॥ १३ ॥ पल्लीपतौ मृते सर्वैः । स एव विदधेऽधिपः ॥ विषस्य क्रियते कार्यं । किमन्येन विषं विना ॥ १४ ॥ सुंसमा हंसमानञ्जि-क्रमना यौवनं ययौ ॥ यदा तदा स पल्लीशः । प्रोचे निजपरिछदं ॥ १५ ॥ महाधनमलुंटित्वा । प्रीयेमहि कथं वयं ॥ महाद्रुममविश्वस्य । किं पूर्येत गजोदरं ॥ १६ ॥ तन्नो राजगृहं यामो । लुंटामो धनमंदिरं ॥ धनं वः सकलं जूयात् । तस्य पुत्री पुनर्मम ॥ १७ ॥ इति व्यवस्थामाधाय । चिलातीनंदनश्चलन् ॥ निन्ये धनगृहं चिल्लान् । मर्मज्ञः खलु डुर्ग्रहः ॥ १८ ॥ विह्वानवसरे तेषु । मुष्णत्स्वपि धनं धनः ॥ गृहकोणे स्थितस्तूष्णीं । निःसंग इव सांगजूः ॥ १९ ॥ धर्[illegible]वितसर्वस्व-मित्रोपादाये

सुंसमा ॥ लोप्त्रहस्तैः सहस्तेनै-र्वैवदे स वलेश्वरः ॥ २० ॥ धनं वः सुंसमा मे स्ता-दित्यु-
दित्वा निमंत्रितैः ॥ सहारक्षैः सपुत्रस्त-मन्वधावद्धनोऽप्यथ ॥ २१ ॥ क्रंदंतं तं पोधयद्भिः ।
शोधयद्भिः पदात्पदं ॥ आरक्षकैर्निरैक्ष्यंत । पुरतस्ते मलिम्लुचाः ॥ २२ ॥ आरक्षकेषु दृष्टे-
पु । दिवाकरकरेष्विव ॥ आशु नेशुस्तमोनाशं । लोप्त्रमुत्सृज्य तस्कराः ॥ २३ ॥ बालः पो-
लीमिवामुंचं-श्चैलातेयस्तु सुंसमां ॥ समारोप्य निजस्कंधे । प्रविवेश महाटवीं ॥ २४ ॥ न्य-
वर्तंत धनं प्राप्य । क्षणादारक्षका अपि ॥ सर्वो हि स्वार्थसंसिद्धौ । परकार्येष्वनादरी ॥२५॥
धनः पुनः स्वतनयैः । सह दुस्सहदोर्बलैः ॥ कन्यां कालमुखात्कष्टुं । चिलातीपुत्रमन्वगात्
॥ २६ ॥ स्वमेकाकिनमालोक्य । धनं चोरुपरिच्छदं ॥ खिन्नः खड्गेन पल्लीशः । सुंसमायाः
शिरोऽछिनत् ॥ २७ ॥ पतिघातकृतं कर्म । सैवं प्राप्यमवेदयत् ॥ तन्मूर्धानं करे कृत्वा । पि
शाच इव सोऽचलत् ॥ २८ ॥ पुत्रीं वीक्ष्य धनोऽशीर्षां । लूनपद्मामिवाब्जिनीं ॥ अरोदीन्मु-
क्तसूत्कारं । रोदयन् विहगानपि ॥ २९ ॥ मावधिदेष जवतो-ऽपीत्युक्त्वा स कथंचन ॥ सु-
तानशमयज्जामि-स्नेहात्तमनुधाविनः ॥ ३० ॥ पुत्र्यास्तत्रैव संस्कार्य । वपुः सौवपुरंप्रति ॥

व्यावृत्तोऽश्रुनिरुद्धाक्षो । मार्गभ्रंशमवाप सः ॥ ३१ ॥ घोरकांतारचारेण । क्षुत्तृष्णाभ्यामपि
पीडितः ॥ त्रापितः श्वापदैर्मध्यं-दिने दध्याविदं घनः ॥ ३२ ॥ क्व सा स्थितिर्निजावासे ।
केयं वनविहारिता ॥ क्व पुत्र्या मरणं हंत । विधेः किंचिन्न दुर्घटं ॥ ३३ ॥ न नागैर्न च पुं-
नागै-र्न धनैर्न च साधनैः ॥ न शक्त्या न च भक्त्या च । विधिरेव निगृह्यते ॥ ३४ ॥ आ-
नयेदपि दुष्प्रापं । सुप्रापमपि नाशयेत् ॥ साधयेदपि दुःसाध्यं । सुसाध्यमपि बाधयेत् ॥३५॥
जीवयेन्म्रियमाणं च । जीवंतमपि मारयेत् ॥ कुरुते कौतुकी केली-रेवं दैवेंद्रजालिकः ॥३६॥
युग्मं ॥ एवं विभावयन् श्रेष्ठी । प्राप्तवत्मी कथंचन ॥ गृहं गतो विधत्तेस्म । स्वपुत्र्या ऊर्ध्वदे-
हिकं ॥ ३७ ॥ विरक्तो व्रतमादाय । श्रीवीरस्वामिसन्निधौ ॥ स दुस्तपं तपस्तप्त्वा । पूर्णा-
युस्त्रिदिवं ययौ ॥ ३८ ॥ प्राग्भवप्रेमतः पश्यन् । पुरस्तत्सुंसुमामुखं ॥ अविज्ञातश्रम, पल्ली-
शोऽपि याम्यां दिशं ययौ ॥ ३९ ॥ यत्रैकं साधुमालोक्य । कायोत्सर्गस्थितं पुरः ॥ नियत्या
प्रेरितः खड्ग-भुजीर्येति जगाद सः ॥ ४० ॥ मम निर्मम धर्मस्य । मूलं स्वल्पाक्षरैर्वद ॥
मुनेऽमुनैव खड्गेन । नो चेत्त्वां करवे द्विधा ॥ ४१ ॥ यद्वक्ति तत्करोत्येष । क्रूरा

मत्तः पृष्ठात धर्म च । न तु मन्त्रापधादिक ॥ ४२ ॥ बीजं कृपणवृष्टीवात्र । धर्मो विस्तारमा-
प्स्यति ॥ व्यचारयदिति ज्ञान-खानिर्मुनिमतल्लिका ॥ ४३ ॥ युग्मं ॥ कार्याः स्वहितकामेन ।
शमविवेकसंवराः ॥ इत्युदित्वा ययौ व्योम्ना । स चारणमुनिर्द्रुतं ॥ ४४ ॥ पुनः पुनः स्मर-
न्वंतः । साधूदितपदानि सः ॥ प्राग्नवप्रतिज्ञोल्लासा-च्चौरश्चक्रे विचारणाम् ॥ ४५ ॥ तावन्मु-
नीश्वरः पूर्वं । दिदेशोपशमं मम ॥ क्रोधादि निग्रहे स स्या-न्निग्रहीतश्च तैरहं ॥ ४६ ॥ अ-
ग्नौ हिममिवामुष्मि-न्नासन्ने स्याच्छमः किमु ॥ ध्यात्वेति सकृपोऽमुंच-त्कृपाणं स स्वपाणितः
॥ ४७ ॥ हस्तन्यस्तकनीमोक्षे-र्विवेकोऽपि कुतो मम ॥ ध्यायन्निति स तत्याज । सुंसमायाः
शिरः करात् ॥ ४८ ॥ क्षुधाभिधाविनो मर्त्य-द्रुमायुः फलपातिनः ॥ कपेरिव क्व वाक्काय-म-
नोनिर्मम संवरः ॥ ४९ ॥ विचार्येति चिलातीभू-र्निरुद्धसकलेंद्रियः ॥ तस्थौ प्रतिमया तत्र ।
सानुमानिव निश्चलः ॥ ५० ॥ तद्देहस्यासृगार्द्रस्य । गंधेनाकारिता इव ॥ कोटिशः कीटि-
काः क्रूराः । समुद्भिभिदिरे त्वचम् ॥ ५१ ॥ पदोरधः समुद्भूता । रंध्रयित्वा पदद्वयम् ॥ गत्यं-
तरमनासाद्य । तास्तस्य विविशुर्वपुः ॥ ५२ ॥ नवश्रोत्रोऽपि देहोऽस्य । ताभिः श्रोत्रशताकु-

आसणं अणुप्पयाणं । कियकम्मं अंजलिगहो य ॥ १ ॥ इंतस्सणुगच्छणया—ठियस्स तह पज्जुवासणा जणिया ॥ गच्छंताणुव्वयणं । एसो सुस्सुसणाविणओ ॥ १ ॥ हे अपि सुबोधे, उपचारिकविनयस्तु सप्तधा, तद्यथा—अब्भासत्थण छंदा—णुवत्तणं कयपडिकिई तह य ॥ कारियनिमित्तकरणं । दुक्खत्तगवेसणा तह य ॥ १ ॥ तह देसकालजाणण । सव्वत्थेसु तह अणुमई जणिया ॥ उवयारिउ य विणउ । एसो जणिउ समासेणं ॥ २ ॥ व्याख्या—गुरोरभ्यासे समीपे आसीतव्यं, गुरोश्छंदानुवर्तनं कार्यं, कृतप्रतिकृतिः, कृते भक्तादिनोपचारे प्रसन्ना गुरवः प्रतिकृतिं सूत्रार्थदानतः करिष्यंति, न नाम केवलं मम निर्जरैवेति चिंतनं. तथा कार्यं श्रुतप्रापणादिकं निमित्तं कृत्वा श्रुतं प्रापितोऽहमनेनेति हेतोरित्यर्थः, विशेषेण तस्य विनये वर्तितव्यमिति कार्यनिमित्तकरणं. दुःखार्त्ते गुरौ गवेषणं औषधादेः कार्यं, तथा देशकालज्ञानं अवसरज्ञता, सर्वार्थेष्वनुमतिरानुकूल्यं चेति. ननु विनयं विना विद्याध्ययने को दोष इत्याह—विनयेन विना विद्या तावन्न भवति, गुरोरप्रसन्नत्वात्, भवति वा प्रज्ञाद्विबलात्तथापि न फलति. तत्र विद्यायाः फलमिह लोके यशःपूजासत्कारादिकं, परलोके तु

सन्ततिगमनं, एतद् द्वयमपि दुर्विनयाध्यायिनो न जवति, कूलवालकादिवत्, अथ विनयहीनस्य विद्या न स्यादिति यदुक्तं तद्व्यक्त्यंतरमाह—

॥ मूलम् ॥—जे अविणीया थद्धा । गारविया गुरुजणंमि मच्छरिणो ॥ न हु ते आलावस्सवि । जुग्गा किर सुत्तसारस्स ॥ २९ ॥ व्याख्या—ये अविनीताः पूर्वोक्तविनयरहिताः, स्तब्धा अनम्राः, तथा ऋद्धिरससातगौरवैर्वय मेव गुरव इति गर्विताः, गुरुजने च शिक्षां ददाने मत्सरिणः कलुषचित्ताः, ते शिष्या आलापस्यापि न योग्याः. गुरूणामिति गम्यते. तर्हि सूत्रसारस्य शास्त्ररहस्यस्य योग्यतायाः किमुच्यते? अथ व्यतिरेकमाह—

॥ मूलम् ॥—बहुमाणजुए बद्धा—यरंमि विणउणए समप्पंति ॥ गुरुणोज्झत्ति सुसीसे । पिउव्व पुत्ते सुयनिहाणं ॥ ३० ॥ व्याख्या—स्पष्टा, नवरं बहुमान आंतरः प्रीतिविशेषः, आदरस्तु बाह्योऽभ्युत्थानासनादिः, यत्स्थानांगसूत्रं—चत्तारि कप्पंति वाइत्तए, तंजहा, विणिए, अविगइपडिबद्धे विउसवियपाहुडे अमाइत्ति ॥ अथ प्रसंगतो न केवलं शिष्य एव, किंतु गुरुरपि गुणवान् एवोपदेशार्हो जवतीति दृष्टांतेनाह—

॥ मूलम् ॥—अणुरूवो आयरिउ। अणुरूवो चेव होइ जइ सीसो ॥ ता उवएसो सहलो । जह मेहमुणिम्मि वीरस्स ॥ ३१ ॥ व्याख्या—यथाचार्यो गुरुः स्नेहसौभाग्यमृदुभाषित्वादिभिर्गुणैरनुरूपोऽनुगुणः शिष्यस्य भवति, यदि शिष्योऽपि लज्जानयविनयदाक्षिण्यादिभिर्गुणैर्गुरोरनुरूप एव भवति तदा उपदेशस्तत्वार्थकथनरूपः सफलः स्यात्, तुरगितुरगयोरानुरूप्ये समरसरंगवत् अत्र दृष्टांतमाह—यथा वीरस्य श्रीवर्धमानस्वामिन उपदेशो मेघमुनौ सफलो जातः, गुरुशिष्ययोर्द्वयोरप्यनुरूपत्वात्. तत्कथा चैवम्—अथ मेघकुमारकथा—

अस्ति राजगृहं नाम। पुरं मगधमंडले ॥ यत्र राजगृहायंते। पुराणि श्रीमतामपि ॥१॥ लोकंपृणगुणश्रेणिः। श्रेणिकस्तत्र भूपतिः ॥ लीनो यस्य मनोभृंगः। श्रीवीरचरणांबुजे ॥२॥ तस्याभयकुमारोऽभू—दादिमः पुत्रमंत्रिषु ॥ धिया येन जितो जीवो। निशि स्फुरति नो दिवा ॥ ३॥ राज्ञोऽनेकावरोधस्य। धारिणी दयितान्यदा ॥ सितं सप्तकरोत्सेधं। स्वप्ने सिंधुरमैक्षत ॥४॥ श्रुत्वा स्वप्नफलं पुत्रं। गर्भे गर्भं बभार सा ॥ गर्भानुभावतस्तस्याः। कालेऽभूदिति दोहदः ॥५॥ सेचनं गजमारूढा। वृष्टं पश्यति वारिदे ॥ वैभारभूधरारण्ये। भ्राम्यामीत्याशया रमे ॥ ६ ॥

अजिज्ञपन्न सा नतु–स्तमकालाब्ददोहदम् ॥ गरीयसोऽप्यसंनाव्य–याञ्चाया लाघवं ध्रुवम्
॥ ७ ॥ दुर्बला दोहदाप्राप्त्या । पृष्टा भूपेन साग्रहम् ॥ सा स्वाभिप्रायमाचख्यौ । त्रपमाणा
कथंचन ॥ ८ ॥ अथ पृथ्वीपतिर्दध्यौ । नायं पूर्येत दोहदः ॥ भूयसापि भुजस्थाम्ना । न ध-
नैर्न च साधनैः ॥ ९ ॥ ततोऽभयकुमाराय । तत्स्वरूपं जगौ नृपः ॥ रविरेव क्षते मूढे । जने-
न स्मर्यते यतः ॥ १० ॥ कृताष्टमतपाः सोऽपि । निलीनो दर्भसंस्तरे ॥ सस्मार पौषधागार–
स्थितः प्राक्संगतं सुरम् ॥ ११ ॥ तपसा रज्जुनेवाशु । समाकृष्टः समागतः ॥ सुरस्तस्य पुरः
स्थित्वा । किं करोमीत्यवोचत ॥ १२ ॥ जानतापि स्वयं सर्वं । किमेतत्परिपृच्छ्यते ॥ तेनेत्यु-
क्ते सुरश्चक्रे । व्योम्नि वारिदमंडलम् ॥ १३ ॥ वारिप्लुतधरां धौतां–बरां विस्तारिनिर्झराम् ॥
विधायाकस्मिकीं वृष्टिं । निरोधत्त सुरोत्तमः ॥ १४ ॥ अथाभयेन विज्ञप्ता । धारिणी हर्षधा-
रिणी ॥ सेचनं द्वीपमारुह्य । ययौ वैभारपर्वतम् ॥ १५ ॥ सरिज्जलसि खेलित्वा । जलदेवीव
तत्र सा ॥ निवृत्तास्मा निवृत्याशु । निजमंदिरमाययौ ॥ १६ ॥ सा काले सुषुवे पुत्रं । चित्रां
कृतमहोत्सवम् ॥ दोहदानुगमान्मेघ–कुमार इति विश्रुतम् ॥ १७ ॥ स क्रमादुदये चंद्र–स्येव

वार्धिरवर्धत ॥ पित्राप्टवर्षदेश्यश्च । पाठितः सकलाः कलाः ॥ १८॥ यौवनं मध्यमध्याम्य । सा-
रसौभाग्यभाग्यभूः ॥ राजवंश्याः कनीरष्टौ । पर्यणैषीन्महेन स ॥ १९ ॥ स्वर्णकोटीरथाश्चेभ
–शय्यासिंहासनादिकान् ॥ लेभे पदार्थानष्टाष्ट । स वधूपाणिमोचने ॥ २० ॥ पितृप्रदत्तसौ-
धेषु । प्रियाभिः सह संततम् ॥ भोगान् पुरः स्फुरत्तूर्य–लयोऽभुंक्त स देववत् ॥ २१ ॥
अन्यदा समवासार्षी–त्तत्रापश्चिमतीर्थकृत् ॥ अंभोद इव निर्भिंदन् । पापतापं वचोऽमृतैः
॥ २२ ॥ तदैव केवलज्ञान–वंतं नंतुं जगद्गुरुं ॥ चेलुः पौराः पुरश्रद्धाः । श्राद्धे भोक्तुं द्विजा
इव ॥ २३ ॥ मेघ स्वसौधमौलिस्थो । यातस्तानेकया दिशा ॥ वीक्ष्य पप्रच्छ सभृत्या–नूचु-
स्तेऽपि जिनागमं ॥ २४ ॥ अथ सद्रथमालंब्य । वेगवंतं जगत्प्रिय ॥ वैभारगिरिमानं च ।
मेघो मेघ इवानिलम् ॥ २५ ॥ मुक्त्वा रथं नृश भक्ति–भारभुग्नशिरोधरः ॥ स त्रिःप्रदक्षि-
णीकृत्य । जिनराजमवंदत ॥ २६ ॥ शुश्रुषोत्कंठया सर्वान् । सन्यानुन्मुखयन्नथ ॥ वाण्या
योजनयायिन्या । जिनेशो देशनां व्यधात् ॥ २७ ॥ विश्वेऽत्र विश्वेऽपि जनाः सुखेच्छा । सु-
खं च मोक्षे विशदं वदंति ॥ तं गंतुकामा रथवद्भजध्वं । सद्ज्ञानसम्यक्त्वहय चरित्रं ॥२८॥

पीत्वा जैनेश्वरीं वाचं। दृष्ट्वा च श्रेणिकात्मजं ॥ सच्चैर्मेघोऽत्र कः सम्य–गित्यंनः समसव्यथ·
त·॥२९॥ प्राप्तशांतरसो मेघः। श्रीवीरक्षीरनीरधेः ॥ पितरौप्रति वाग्धाराः। सद्रूपा इत्यमुं·
चत ॥ ३० ॥ आगर्भवालात्पितरौ। युवाभ्यां पालितोऽस्म्यहं ॥ तन्मां चावारिभिः क्रांतं।
न किं-संप्रति रक्षतं ॥ ३१ ॥ तौ ततः प्रोचतुर्वत्स। त्रस्ता किं त्रायते परं ॥ नावाभ्यां र·
क्ष्यते स्वात्मा। तेभ्यस्त्वं रक्ष्यसे कथं ॥ ३२ ॥ मेघोऽवदद्यदि न वां। शक्तिस्तद्रक्षणे त·
तः॥ आदिशतं येन वीर-स्वामिनं शरणं श्रये.॥ ३३ ॥ यद्धारयति दुर्वारं। वैरिवारं विना·
श्रमं ॥ ततो धत्ते महावीर। इत्याख्यां विदितामसौ ॥ ३४ ॥ भूत्वा श्रीवीरशिष्योऽहं। भा·
वारीन् यक्षयाम्यथ ॥ पुत्रवत्सलयोर्वस्तु–वृत्त्या स युवयोर्गुणः॥ ३५ ॥ वचसा तेन वज्रस्य।
निर्घातेनेव पीडितौ ॥ आतुरौ प्रोचतुर्माता–पितरौ गद्गदध्वनी ॥ ३६ ॥ कुमार सुकुमार·
स्त्वं। व्रतं च क्रकचोपमं ॥ अनेन वपुषा वत्स। व्रतेच्छुर्ग्रहिलोऽसि किं ॥ ३७ ॥ सोऽवदद्या·
ति यो जंतु–र्नरकं दुरितैरितः ॥ दारुणाः सहते तत्र। सोमाक्षोऽपि स वेदनाः ॥ ३८ ॥ सो·
ढाभिरपि नो ताभि–र्हानिः कोऽपि चमीरिणां ॥ व्रतकष्टं पुनः स्वल्प–मपि सोढं शुभायति

॥३९॥ धारिण्यथ पृथक् स्माह । त्वं त्रैलोक्यप्रियोदयः ॥ वत्स मयाऽपि मे घोरं । संतापं
वितनोषि किं ॥ ४० ॥ तवा हष्टौ च ते सूनु-र्यदि संसारसंकटात् ॥ उन्मुच्यते ततो मातः।
किं विषादो वृथा तव ॥ ४१ ॥ इत्याद्युक्तिवशात्तस्य । माता जाता निरुत्तरा ॥ एकाहं राज्य-
मादत्स्व । वत्सेति तमयाचत ॥ ४२ ॥ सोऽप्येकं दिवसं राज्यं। भेजे पित्रोः समाधये ॥ सा-
रसंयमसाम्राज्ये । स्वं निवेश्य मनः पुनः ॥ ४३ ॥ द्वितीयेऽह्न्यथ भूभर्त्रा । निर्मापितमहो-
त्सवः ॥ दीक्षां श्रीवीरपादांते। दांतेंद्रः स्वीचकार सः ॥ ४४ ॥ दिनं समाधिनातीत्य । मेघः
सर्वलघुर्निशि ॥ प्रस्तरे पादवत्सर्वा-धस्तात्प्रापदवस्थितिं ॥ ४५ ॥ स हंसतूलिकाशायी । सु-
प्तः केवलभूतले ॥ अस्पर्शि साधुसंघट्ट-भीतयेव न निद्रया ॥ ४६ ॥ वृषत्सखैस्तीक्ष्णनखै-
र्घृष्यमाणो महात्मनां ॥ चरणैश्चरणोद्विग्न-मना एवं स दध्यिवान् ॥ ४७ ॥ आशा बलवती
बंद्ध-माशयैव जगत्त्रयं ॥ कुर्वंत्याशावशा एव । मुनयोऽप्यादरं नृणां ॥ ४८ ॥ राज्यस्थं मा-
ममी पूर्व-मालपन् मुनयो मुदा ॥ आत्तव्रतमिदानीं तु । दारयंति नखैर्यतः ॥ ४९ ॥ अनु-
भूतं व्रतं लब्धः । स्वादो नमो व्रमश्च सः ॥ नमोऽस्तु तस्मै चारित्रा-याद्या यस्येदृशी निशा

॥ ५० ॥ सोऽहं राजसिंहो युक्तं । पितृभ्यां वारितस्तदा ॥ सुखावहं कुमारेण । दारणं न पु-
नर्व्रतं ॥ ५१ ॥ क्षिपा यास्यति यद्येषा । तदा स्वं वेषमाहितः ॥ समर्प्य राज्यसौख्यानि । पु-
नर्भोक्ष्ये यथारुचि ॥ ५२ ॥ एवं तस्मिन्नपध्यानं । दधाने व्यगलन्निशा ॥ सोऽपि स्वोपधि-
मादाय । ययौ श्रीवीरसंनिधिं ॥ ५३ ॥ पराशयस्फुटीकार-क्षमकेवलसंविदा ॥ प्रविशन्नेव
वीरेण । मृदुवाग्भिरजाणि सः ॥५४॥ क्षामपुण्यपरीणामः । समागछसि मेघ किं ॥ मा मुह्
प्राक्तनं जन्म । स्मर धीर सुधीरसि ॥ ५५ ॥ इतो भवे तृतीयेऽभू-रुपवैताढ्यभूधरं ॥ त्वं
सुमेरुप्रजाख्योऽन्य-करिणां भीषणः करी ॥ ५६ ॥ सहस्रेभप्रभुः सोऽभूत् । हस्तः सप्तकरोच्छ्रू-
यः ॥ श्वेतो दशकरव्यासः । पोडशकरायतः ॥ ५७ ॥ ग्रीष्मर्त्तावन्यदारण्ये । दहत्युग्रे दवा-
नले ॥ त्यक्तयूथः स यूथेशः । पलायत दिशैकया ॥ ५८ ॥ नौमेष्मणा चरणयोः । पार्श्वयो-
र्दावहेतिभिः ॥ मौलौ रविकरैस्तप्तः । सोऽबाध्यत तृषा भृशं ॥ ५९ ॥ इतस्ततो भ्रमन्नीरा-
शयाऽपश्यत्पुरः सरः ॥ अतिस्वल्पंरसं भूरि-पंकं लोकं कलाभिव ॥ ६० ॥ जलध्यानाज्जली-
भूतो । विशंस्तत्रापवर्त्मना ॥ निममज्जांतरा पंक-संकटे स जरी करी ॥ ६१ ॥ शुंडादंतादि-

त्रिर्देहा-वयवैर्दर्शयन् बलं ॥ तैरेव पंकनिर्मग्नः । सोऽभूद्योगीव निश्चलः ॥ ६२ ॥ सरस्तदा
तदायात-स्तोयेच्छुस्तद्रिपुर्द्विपः ॥ जघान दंतशुंडाग्रैः । सुखं तं पंककीलितं ॥ ६३ ॥ तत्प्र-
हारव्यथाः सप्त । दिवसाननुनूय सः ॥ आयुः प्रपूर्य विंशत्या-धिकं वर्षशतं मृतः ॥ ६४ ॥
विंध्याटव्यां ततश्चाभू-दिन्नो मेरुप्रज्ञाभिधः ॥ रक्तवर्णश्चतुर्दंतो । दंतिसप्तशतीपतिः ॥ ६५ ॥
अन्यदा वनदावाग्नि-दर्शनात् प्राग्भवं स्मरन् ॥ दवोपद्रवरक्षार्थ-मुपचक्राम सामजः ॥६६॥
पृथग् योजनविस्तार-मकार्षीन्मंडलत्रयं ॥ कालग्राहीव निर्ग्रंथो । नूमिशुद्धिं विधाय सः ॥
॥ ६७ ॥ आदिमध्यावसानेषु । वर्षतावुच्चखान सः ॥ तत्रोत्पन्नांस्तृणांकुराँ-ल्लोचकारी कचा-
निव ॥ ६८ ॥ ज्येष्टमासि पुनर्लग्ने । दववह्नौ स्वयूथयुक् ॥ दधावे सिंधुराधीशः । प्रति प्रथ-
मंमंडलम् ॥ ६९ ॥ तावत्तन्मंडलं दाव-त्रस्तैः सिंहमृगादिनिः ॥ वन्यसत्वैः कणैः कोष्टा-गा-
रवत् परिपूर्यंत ॥ ७० ॥ तत्रावकाशं सोऽप्रेक्ष्य । द्वितीयं मंडलं गतः ॥ तस्मिन्नप्यंगिनिः पू-
र्णे । तृतीये प्रविवेश सः ॥ ७१ ॥ तत्रापि जीवकोटीषु । निर्वैरासु स्थितासु सः ॥ ऊर्ध्वस्थो-
ऽराजत गजः । कायोत्सर्गी मुनिर्यथा ॥ ७२ ॥ कायकंडूमपाकर्तुं । तस्योत्क्षिप्तवतः क्रमं ॥

स्थाने शशः कोऽपि । निविष्ठे शासितः परैः ॥७३॥ तमधो वीक्ष्य संजात-करुणः करिणां
प्रभुः ॥ भवितव्यतया भावि-भद्र एवं व्यभावयत् ॥ ७४ ॥ अयं दवाग्निना नुन्नः । प्रविष्ट
इहमंडले ॥ इहापि नुन्नः केनापि । लीनो मम पदे शशः ॥ ७५ ॥ मुंचाम्यधः स्वपादं चे-द्दू
राकृत्यास्य तदध्रुवं ॥ सर्वेऽपि कुपिता देव-दवह्नीपिद्विपादयः ॥ ७६ ॥ न तस्मादादधत्कोपं ।
मया मोच्यः क्रमो भुवि ॥ अनिशश्येति तस्थौ स । गणीव त्रिपदीस्थिरः ॥ ७७ ॥ तदा वह्न
मनुष्यागुः । शांतेऽह्नोऽभिस्त्रिभिर्दवे ॥ जंतुजाना समं याते । शसे सोऽधः पदं ददौ ॥ ७८ ॥
पादमोक्षक्षणे भूमौ । पतितो गिरिवद्गजः ॥ अध्यासामास सद्बुध्या । त्रिपादावस्थिति
व्यथां ॥ ७९ ॥ विशला प्रहरैस्त्यक्त-प्राणैर्धैर्यैरिव द्विपैः ॥ भावादविच्युतः सोऽभू-न्मृत्वा
त्वं श्रेणिकांगजः ॥ ८० ॥ अज्ञातोऽपि तदा तिर्य-ग्भवे त्वं तादृशीं व्यथां ॥ कृपालुरतिति
क्षिष्ठाः । कथं ते मृदुताधुना ॥ ८१ ॥ बोधिं विनापि विहितः । शमस्तेऽजून्महाफलः ॥ रोषं
करोषि न किं नो । बोधेरधिगमेऽधुना ॥ ८२ ॥ पार्श्वधारासिधारार्थैः । पीड्यंते केऽपि निर्दयैः
॥ मन्यस्व धन्यमात्मानं । स्पृष्टस्त्वं साधुभिः पदैः ॥ ८३ ॥

इत्यर्हतो गिरा जात-स्मरा जातत्रपान्तरः ॥ श्रीवर्धमानमानम्य । मेघ एवं व्यजिज्ञपत् ॥ ८४ ॥ व्रतमार्गपरित्यागात् । पापकूपे निपातिनं ॥ स्ववाक्यरश्मिभिः स्वामि-न्नद्य त्वं मामुदक्षिपः ॥ ८५ ॥ त्नावतस्त्यक्तदीक्षस्य । दीक्षादानात्प्रसीद मे ॥ इत्युक्ते तेन त्नगवां-स्तस्मै दीक्षां ददौ पुनः ॥ ८६ ॥ दृग्वर्जं सकलं देह-मृषिन्यः परिकल्प्य सः ॥ एकादशांगपारीणः । प्रत्नुमेवं व्यजिज्ञपत् ॥ ८७ ॥ अनधीतोऽपि पूर्वाणि । प्रत्नो त्नवदनुज्ञया ॥ इच्छामि संप्रति यति-प्रतिमाः परिसेवितुं ॥ ८८ ॥ प्रत्नुरप्रतिमल्लं तं । प्रतिमासु विचारयन् ॥ जजल्प प्रतिमाकल्प-मित्याशाकल्पपादपः ॥ ८९ ॥ स्युः सप्त प्रतिमा एक-मासाद्या मासवृद्धितः ॥ सप्त रात्रिंदिवा तिस्रो-ऽहोरात्रिक्येकरात्रिकी ॥ ९० ॥ तत्राद्यप्रतिमायां स्या-दुपसर्गसहो मुनिः ॥ अज्ञातोंच्छचरो न्नक्ते-पानेऽप्येकैकदत्तिकः ॥ ९१ ॥ अलिंदं स्वपदोरंतः । कृत्वा दात्री ददाति चेत् ॥ एकगोचरकालोऽसौ । तन्नैदय लाति नान्यथा ॥ ९२ ॥ ज्ञातो निशां वसत्येका-मज्ञातस्तु निशाद्वयं ॥ अतः परं वसन् ग्रामे । स छेदपरिहारन्नाक् ॥ ९३ ॥ वृक्षे विकटगेहे वा-रामे वा स च तिष्ठति ॥ निलये दह्यमानेऽपि । वह्निना न निरेति च ॥ ९४ ॥

व्याकर्षति पदादेष । न ह्यपत्कंटकादिकं ॥ निर्ममोऽपनयत्यद्णो-र्न हि रेणुतृणाद्यपि ॥९५॥
समे वा विषमे वापि । यत्रास्तं याति नास्करः ॥ रात्रिमास्ते स तत्रैव । पुनः प्रातः प्रतिष्टते
॥ ९६ ॥ स न प्रक्षालयत्यक्षि-मात्रमप्युज्ज्वलो गुणैः ॥ सिंहाश्वादिव्नन्नियत्सु । धीरो नेर्यां
जिनत्ति च ॥ ९७ ॥ छायात आतपं तस्मा-छायां वा स न सर्पति ॥ प्रतिमां साधयत्याद्यां ।
मासं कष्टमिदं चरन् ॥ ९८ ॥ प्रतिमाः सप्तमीं याव-देवं ज्ञेयाः परा अपि ॥ तास्वेकैकोऽ-
धिको मासो । दत्तिश्च परिवर्धते ॥९९॥ सप्तरात्रिंदिवाप्येव-मष्टमी प्रतिमा नवेत् ॥ चतुर्थं
तु तपस्तत्र । नवरं स्यादपानकं ॥ १०० ॥ अंत्ये दिने बहिर्ग्रामा-दस्तद्क प्रासुपुनले ॥ ति-
ष्टत्युत्तानकः पार्श्व-वर्ती नैषधिकोऽथवा ॥ १ ॥ नवमी प्रतिमाप्येयं । दिनेंत्ये तूत्कटासनः ॥
स्थानं लगुडशायी वा । नजेद्दंमायतोऽपि वा ॥ २ ॥ एवं दशम्यपि परं । विशेषश्चासने स हि
॥ गोदोहिकासनी वीरा-सनी वा कुब्जकासनी ॥ ३ ॥ अहोरात्रप्रमाणैव-मेकादश्यपि केवलं
॥ कृतषष्टतपा ध्यानं । लंबमानभुजो नवेत् ॥ ४ ॥ द्वादशी प्रतिमाप्येक-रात्रिक्येवं पुनर्मु-

न्द्रियः ॥ लंबमानभुजस्तिष्ट-त्युत्कटाद्यासनाऽपि वा ॥६॥ युग्मं ॥ एवं श्रीदेवदेवस्य। नि-पीय वचनामृतं ॥ आरराध सुधीः साधु-प्रतिमाः स यथाविधि ॥७॥ अधिकाधिकपुण्यो-त्क-मना मेघमुनिस्ततः ॥ तपः षोडशभिर्मासै-र्गुणरत्नाख्यमातनोत् ॥८॥ निर्वाह्य द्वाद-शाब्दानि । व्रतमंते जिनाज्ञया ॥ मासं संलेख्य स तनूं । तन्वीमपि तनुं व्यधात् ॥९॥ समाधिमृत्या विजय-स्थाने कर्मारिमारणे ॥ स निस्तृंशस्त्रयस्त्रिंशत्-सागरायुरभूत्सुरः ॥१०॥

॥ इति मेघकुमारकथा ॥

गतं विनयद्वारं, अथ क्रियाद्वारं प्रस्तावयन्नाह—

॥ मूलम् ॥—किरियाजुत्तेणं चिय । नाणेण जिणा भणंति फलसिद्धि ॥ सत्थभक अं-धपंगुल-नरित्थिसंजोगदिठ्ठंता ॥३२॥ व्याख्या—क्रिया यथोक्तानुष्ठानाचरणं, तद्युक्तेनैव ज्ञानेन जिनाः केवलज्ञानोपलब्धस्याद्वादमुद्रामुकुलितसकलवस्तुतत्वाः पुण्यानुष्ठानफलभूतां सिद्धिं फलसिद्धिं; यद्वा फलसिद्धिं कार्यनिष्पत्तिं निर्जरारूपां भणंति. अथ दृष्टांतत्रयमाह—"सत्थभडेत्यादि" स्पष्टं. दृष्टांतत्रयभावना चैवं—न केवलं तीक्ष्णमपीह शस्त्रं । करोति

जंगं द्रूपतां कदापि ॥ न तेन हीन' प्रबलोऽपि योद्धा । पुनर्द्वियोगे रणसिद्धिरस्ति ॥ १ ॥ तथा–एकस्मिन् विपिने प्रदीप्तदहने दग्धौ दवार्चिष्मता । चक्षुष्मानपि पंगुलो गतिरतोऽन्यंधश्च भिन्नाशयौ ॥ अंधो मूर्ध्नि दधाति चेदचरणं तत्तत्प्रणीताध्वना । धावन्नेष सुखं निरेति दवतः पंगुश्च तद्योगत. ॥ २ ॥ तथा–अध्वस्तबीजोऽपि पुमान् विधत्ते । स्त्रिया विहीनो नहि वंशवृद्धिं ॥ विना पुमांसं न तु साप्यवंध्या । योगे द्वयोः स्यात् पुनरिष्टसिद्धिः ॥ ३ ॥ एवं न क्रियाविहीनेन ज्ञानेन, न च ज्ञानहीनया क्रियया सिद्धिर्जायते, तत्संयोग एव सद्भावात्; यदाहुः—संजोगसिद्धीइ फलं वयति । न हु एगचक्केण रहो पयाइ ॥ अंधो य पंगू अ वणे समिच्चा । तेसि पउत्ता नगरं पविट्ठा ॥ १ ॥ अथ यः कश्चित्क्रियालालसो ज्ञानेनैव स्वं कृतकृत्यं मन्यते तंप्रत्याह—

॥ मूलम् ॥—मा जाणसु जीवहिए । जियअहिए किं जयं सुए अहिए ॥ अहिए पमसि जवोहे । जइ किरियाए पमाएसि ॥ ३३ ॥ व्याख्या—जो आलस्योपहत! मा एवं

जितादिते, एवंविधे श्रुते आवश्यकादिकेऽधीते मम किं जय? श्रुतमेव मां तारयिष्यतीति. यदि त्वं क्रियायां चरणकरणरूपायां प्रमायसि. तदाऽधीतश्रुतोऽप्यज्ञानावस्थातोऽधिकं जवौघे संसारपूरे पतसि. जानतः प्रमादकरणे प्रभूततरकर्मबंधात्. ॥३३॥ एतदेव विशेषं जावयति—

॥ मूलम् ॥—चउद्दसपुव्वीवि सया । पाविज्जंते पमायपरिवक्किया ॥ साहारणेसुऽणंता । असंखया सेसकाएसु ॥ ३४ ॥ व्याख्या—आसतामल्पपाठिनः, चतुर्दशपूर्विणोऽपि प्रमादेन क्रियाशैथिल्येन परिपतिता ज्ञानादिगुणेभ्यो भ्रष्टास्तिर्यग्नारकादिजवपरंपराः स्पृशंतः कदाचिन्निगोदवासमप्यनुजवंति. ते च कालस्यानंत्यात् पिंडिताः संतो यदा विवक्षितक्षणे चिंत्यंते, तदा साधारणेषु सूक्ष्मेषु बादरेषु च निगोदेषु सदा सर्वकालं अनंताः प्राप्यंते, तत्र जीवराशेरनंतत्वात्. शेषेषु स्थानेषु पृथ्व्यप्तेजोवायुप्रत्येकवनस्पतिद्वित्रिचतुःपंचेंद्रियतिर्यग्देवनारकरूपेषु असंख्येयास्ते प्राप्यंते, उक्तराशीनामसंख्यजीवात्मकत्वात्. मनुष्येषु पुनः कदाचित्संख्येयाः कदाचिदसंख्येयाश्चेत्यनुक्तमपि दृष्टव्यं, मनुष्याणां द्विस्वजावत्वात्. यदाह प्रज्ञापनाकारः—नेरईयाणं जंते केवईया आहारगसमुग्घाया अईया? गोयमा!

असंखिज्जा, केवईया पुरक्कडा? गोयमा! असंखिज्जा, एवं जाव वेमाणियाणं. नवरं वण-स्सइकाइयाणं मणुस्साणं य इमं नाणत्तं: वणस्सइकाइयाणं भंते केवइया आहारगसमुग्घा-या अइया? गोयमा! अणंता. मणुस्साणं भंते केवइया? गोयमा! सिय संखिज्जा सिय असंखि-ज्जा, एवं पुरक्कडावित्ति ॥३५॥ अथ यः क्रियाहीनोऽपि परप्रतिबोधमात्रेण माद्यति; तंप्रत्याह—

॥ मूलम् ॥—नीसारेसि जवाउ । जविए कह अप्पणा न नीसरसि ॥ जं तरइ अ-प्पणाविहु । नारंतो तारउ लोयं ॥ ३६ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, पुनरेतदेव दृष्टांतांतरेणाह—

॥ मूलम् ॥—बुज्झसि बोहेसि परं । तेणं किं जइ सयं न उज्जमसि ॥ नाणेणुवएसेण य । अभुंजमाणस्स न हि तुट्ठि ॥ ३७ ॥ व्याख्या—बुध्यसे स्वयं तत्वं, बोधयसि च परमु-पदेशद्वारेण, तेन बोधेन बोधनेन च तव किं? न किंचित्कार्यं सिध्यतीत्यर्थः. यदि हे मूर्ख! स्वयं नोद्यच्छसि क्रियायां. यतः स्वयं मोदकादिकमभुंजानस्य स्वादु पुष्टिकृच्चैतदिति ज्ञानेन त्वं भुंक्ष्वेदं, ते तृप्तये भविष्यतीत्याद्युपदेशेन च न हि मनागपि तुष्टिर्जायते. प्रति-

नः श्रीभद्रबाहो । न ज्ञानात् सुखिनो भवेत् ॥ १ ॥ अत्र ज्ञाननया ज्ञानस्यैव प्राधान्यं
ब्रुते, क्रियानयस्तु क्रियाया एव. ततो मिथ्यादृशावेतौ एकांशावलंबित्वात्. जिनमतं पुनर्द्वे
अपि समुदिते ज्ञानहेतू वदति, न तु विभिन्ने, सम्यगेवैतत् सर्वनयात्मकत्वात्. एवं शेषे-
ष्वपि कालस्वभावादिपदार्थेष्वन्योन्यं निरपेक्षेषु स्वस्वप्राधान्यं वदत्सु मिथ्यादृष्टिता. तत्स-
मुदायिप्रतिपत्तौ च सम्यग्दृष्टिता भावनीया. उक्तं च—कालो सहाव नियई-पुव्वकयं पुरि-
सकारणेगंता ॥ मिच्छत्तं तं चेव उ । समासउ होइ सम्मत्तं ॥ १ ॥ इत्यत्र बहु वक्तव्यं
तत्तु नोच्यतेऽनधिकृतत्वात्. ॥३६॥ व्याख्यातं क्रियाद्वारं, अथ क्रमायातान् संयमभेदानाह—
॥ मूलम् ॥—पंचमहव्वयधरणं । चउपंचकसायइंदियनिरोहो ॥ गुत्तितियं इय संयम-
भेया सत्तरसं जणंति ॥ ३७ ॥ व्याख्या—पंचानां महाव्रतानां धरणं, चतुर्णां कषायाणां, पं-
चानामिंद्रियाणां च निरोधो निग्रहः, गुप्तित्रिकं मनोगुप्त्यादिकं, एते सर्वसंख्यया सप्तदश.
सं सामस्त्येन यमनं सावद्ययोगेभ्य उपरमणं संयमस्तस्य भेदा भण्यंते. ॥ ३७ ॥ तत्र प्रथमं
महाव्रतान्याह—

॥ मूलम् ॥-पाणिवहप्पमुहाणं । पंचह्नं आसवाण जावेण ॥ जं सव्वविरमणं ते । महव्वया पंचमूलगुणा ॥ ३७ ॥ व्याख्या—आ इति स्वनिमित्तमर्यादया अवंत्यशुत्नं कर्मेत्याश्रवाः प्राणिवधादयः पंच. तेज्य आश्रवेज्यः, विनक्तिव्यत्ययः प्राकृतत्वात्, जावेनांतःकरणशुद्ध्या,
१० न तु चारमात्रेण, यत्सर्वैः करणकारणानुमतिनेदैर्विरमणं. तानि पंच महाव्रतानि जवंति. एतानि साधूनां मूलगुणा इति व्यपदिश्यंते. ॥ ३७ ॥ अथैतेषां स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—तसथावरेवि जीवे । तिविहा न हणेइ जिअसरूवविऊ ॥ हासजयकोहलोहा । अलियंपि न जासए कहवि ॥ ३८ ॥ व्याख्या—साधुस्त्रसान् द्वींद्रियादीन्, स्थावरान् पृथ्व्यादीनपि जीवान् न हंति. न देशविरतवत् त्रसानेव केवलमित्यपिशब्दार्थः. कथं न हंतीत्याह-त्रिविधेति, इह हि प्रथमशब्दः करणकारणानुमतिवाची. द्वितीयस्तु मनोवाकायार्थः. ततोऽयमर्थः-मनसा, वाचा. कायेन च स्वयं जीवान्न-हंति. न चान्यैर्घातयति, न च घ्नंतमन्यमनुजानातीत्येवंरूपेण एकैकेन जंगकेन, कथंभूतः साधुः? जीवस्वरूपवित्,
न हि... अज्ञानजीवस्वरूपस्तदुपयोगविनाशदुःखोत्पादश्चिन्नसंक्लेशात्मिकां त्रिविधामपि हिं-

सा निषध्युमल. उक्त च–जो जीवेवि न याणेइ । अजीवेवि न याणई ॥ जीवाजीवे अयाणंतो । कहं सो नाइ संयमं ॥ १ ॥ उक्तं प्रथमं महाव्रतं, अथ द्वितीयमुच्यते, हासेत्यादि. हास्यात् हसनात्, अनेन प्रेमद्वेषकलहाभ्याख्यानादिपरिग्रहः, नयाद्भीतेः, क्रोधाद्भीतेः, लोभादभिष्वंगात्, आद्यंतग्रहणान्मानमायापरिग्रहः, अलीकं मृषावादं प्राणांतेऽपि न भाषते. तदलीकं चतुर्धा–सद्भावनिषेधः १, असद्भावोद्भावनं २, अर्थांतराभिधानं ३, गर्हावचनं ४ चेति. तत्राद्यं यथा नास्त्यात्मेत्यादि. द्वितीयं यथा श्यामाकतंदुलमात्र आत्मा ललाटस्थो वेत्यादि. तृतीयं तु गामश्वं ब्रुवाणस्य, चतुर्थं तु काणं काणमेव वदतः ॥ ३९ ॥ इत्युक्तं द्वितीयं महाव्रतं, अथ तृतीयचतुर्थे आह—

॥ मूलम् ॥—वज्जेइ जीवकेवली–सामिगुरूहिं अदिन्नमाउत्तो ॥ न य सेवेइ सिवहा। अट्ठारसहावि अबंभं ॥ ४० ॥ व्याख्या—आयुक्त उपयुक्तः सन् साधुर्जीवादिभिरदत्तं वस्तु वर्जयतीति तृतीयं महाव्रतं, तत्र जीवादत्तं सचित्तमुच्यते, तापाय शंकिना जीवेन स्वाश्रितदेहस्यानर्पणात्तद्गृह्णतो जीवादत्तं, यद्वा हठेन प्रव्राज्यमानः शिष्योऽपि जीवादत्तमित्युच्यते.

सो परिग्गहो वुत्तो । नाइपुत्तेण ताइणा ॥ मुच्छा परिग्गहो वुत्तो । इइ वुत्तं महेसिणा ॥२॥ पुनर्विध्यंतरमाह–अथ द्रव्यादिषु चतुर्षु यन्ममत्वं न करोति. तत्र द्रव्यत उपध्यादौ श्रावकादौ वा; क्षेत्रतो नगरादौ निर्वातवसत्यादौ वा, कालतः शरदादौ दिवसादौ वा, भावतो वपुरुपचयादौ क्रोधादौ वा. अत्राद्यंतयोर्महाव्रतयोस्त्रिविधत्रिविधभंगकग्रहणात् शेषेष्वपि स एव प्रतिपत्तव्यः. ॥४१॥ एवं सर्वमपि परिग्रहं त्याज्यमुक्त्वार्थविपयस्य तस्य विशेषत्याज्यतामाह–

॥ मूलम् ॥—पडिसिद्धो साहूणं । सव्वोवि परिग्गहो परमगुरुणा ॥ सव्वाणत्थनिमित्तं । विसेसओ अत्थविसओ सो ॥ ४२ ॥ व्याख्या—प्रतिषिद्धस्तावत्साधूनामुपसर्गतः सर्वोऽप्यधिकोपकरणधरणात्मकः परिग्रहः परमगुरुणार्हता. यदाह—जं वट्टइ उवयारे । उवयरणं तंसि उवगरणं ॥ सेसं अहिगरणं पुण । अजओ अजयं परिहरंतो ॥ १ ॥ अपवादतस्तु कचित् कचिदनुज्ञातोऽपि, यथा पंचकल्पभाष्यं–एगो तित्थयराणं । निक्खममाणाण होइ उवहीओ ॥ तेण परं निरुवहिणो । जावज्जीवाइ तित्थयरा ॥ १ ॥ गणणाइपमाणेणं । उवहिपमाणं दुहा मुणेयव्वं ॥ गणणाइ जिणाणं तु । इक्को दोतिन्नि चाकप्पा ॥ २ ॥ दोः स्थानीसंक्रामो ।

सोत्थवावि होइ आयामो ॥ रुंदो दिवड्ढहत्थं । एयपमाणप्पमाणेण ॥ ३ ॥ दो खोमियात्त इक्को । थेराणं तिन्नि होंति गणणाए ॥ आयायामपमाणा । दुहत्थमद्धं च विस्थिन्ना ॥ ४ ॥ एसो उ भवे कप्पो । पुकप्पउ गिलाणए गुरूणं च ॥ चउ सत्त वावि पाउणे । माणइरित्तं च धारिज्जा ॥ ५ ॥ परं स परिग्रहोऽर्थविषयः, अर्थमाश्रित्य विशेषतोऽपवादतोऽपि निषिद्ध एव, सर्वानर्थनिमित्तत्वात्. अयं भावः–गृहिणां भवत्वर्थः, क्वापि कापि सत्क्षेत्रोपयोगेनार्थकार्यपि भवति, साधूनां तु केवलोद्दाहहेतुत्वादनर्थ एव. यदाह–दोससयमूलजालं । पुव्वरिसिविवज्जियं जइवंतं ॥ अत्थं वहसि अणत्थं । कीस निरत्थं तवं चरसि ॥ १ ॥ ४२ ॥ अथ महाव्रतोपयोगित्वात् षष्ठं रात्रिभोजनविरमणव्रतमपि साधुभिरवश्यं धार्यमित्याह—

॥ मूलम् ॥–तेसिं परिपालणट्ठा । चउहा चइयव्वमेव निसिभत्तं ॥ न हु कप्पा अप्पावि हु । वसहीए सन्निही मुणिणा ॥ ४३ ॥ व्याख्या–इह रात्रौ पर्यटनेनेर्यापथाऽशुद्धेराद्यव्रतस्य भंगः. रात्रिवदेनागस्त्यगमनमपि कृत्वाहं गोचरचर्यां गतोऽभूवमिति कूटोक्त्या गुरुं प्रत्युत्तरयतो द्वितीयस्य. तमिस्रबलात्परस्वं गृह्णतः स्त्रियं वा कामयमानस्य तृतीयचतुर्थयोरपि. त-

भंगे तु पंचमं भग्नमेव. यद्वा रात्रिभुक्तेऽधिकीभूतं भक्ताद्यं पुनः प्रातर्भोक्ष्ये, इति बुध्ध्या स्थापयतः पंचमव्रतभंगो वाच्यः, यत एवं ततस्तेषां महाव्रतानां पालनार्थं मुनिना चतुर्धा निशिभुक्तं रात्रिभोजनं त्यक्तव्यमेव. यद्भाष्यं—जम्हा मूलगुणा चिय । न हुंति तव्विरहियस्स पडिपुन्ना ॥ तो मूलगुणग्गहणे । तग्गहणं निच्छओ नेयं ॥ १ ॥ चातुर्विध्यं चास्यैवं—दिवा गृहीतं दिवा भुक्तं १, दिवा गृहीतं रात्रौ भुक्तं २, रात्रौ गृहीतं दिवा भुक्तं ३, रात्रौ गृहीतं रात्रौ भुक्तं ४ इति. अत्र दिवाऽशनाद्यं गृहीत्वा रात्रौ तद्वसतावस्थाप्य पुनर्द्वितीयदिने भुंजानस्य प्रथमो भेदः, शेषास्त्रयः सुबोधाः. तथा न चाल्पोऽपि लवणमात्रोऽपि सन्निधिर्वसतौ स्थाप्यः. लिंगव्यत्ययः प्राकृतत्वात्. इह चतुर्विधाहारमध्ये यत्किमपि निशि वसतौ निवसति, स समयभाषया सन्निधिरुच्यते, सोऽपि रात्रिभोजनप्रायत्वादुत्सर्गतस्त्याज्य एव. यदागमः—"संनिहिं च न कुव्विज्जा । अणुमायंपि संजए ॥" इदं च रात्रिभोजनविरमणं महाव्रतानामत्यंतोपकारित्वात् साधूनां मूलगुणः. श्रावकाणां चाहारविरतिमात्रत्वादुत्तरगुणस्तपोवत्. यद्भाष्यं—निसिभत्तविरमणंपि हु । नणु मूलगुणो कहं न गहियं तं ॥

वयधारिणो च्चिय तयं । मूलगुणो सेसयस्सियरो ॥ १ ॥ ४३ ॥

॥ मूलम् ॥—जं अप्पयासठाणे । जं वा अपयासभायणे असणं ॥ तंपि हु राईन्नोय-
ण-सरिसं रिसिणो उवइसंति ॥ ४४ ॥ व्याख्या—यदप्रकाशे स्थानेऽपवरकादौ; यद्वाऽप्र-
काशे संकटमुखे नाजनेऽशनमभ्यवहरणं तदपि रात्रिन्नोजनसदृशं ऋषय उपदिशंति, सूक्ष्म-
जीवानिरीक्षणान्निर्दयपरिणामत्वाच्च. ॥ ४४ ॥ तस्मात्किं कार्यमित्याह—

॥ मूलम् ॥—सपरसमए निसिद्धं । असक्कपरिहारसुहुमजीववहं ॥ पच्चक्खनाणिणंपि
हु । वज्जं वज्जेह निसिन्नुत्तं ॥ ४५ ॥ व्याख्या—स्वपरसमये निषिद्धं, स्वसमयनिषेधः प्रती-
तोऽन्यथांतः पठितत्वात्. परसमये त्वेवं-ब्रह्मादितेजःसंन्नूतं । भानुं वेदविदो विदुः ॥ स्पृष्टं
करैस्ततस्तस्य । शुन्नं कर्म समाचरेत् ॥ १ ॥ तथा—नैवाहुतिर्न च स्नानं । न श्राद्धं देवता-
र्चनं ॥ दानं वा विहितं रात्रौ । नोजनं तु विशेषतः ॥ २ ॥ अन्यच्च—मध्याह्ने ऋषिन्निर्नुक्तं
। पूर्वाह्णे त्रिदशैस्तथा ॥ अपराह्णे तु पितृन्निः । सायं नुंजंति दानवाः ॥ ३ ॥ संध्यायां यक्ष-
रक्षोन्नि-र्नुक्तमेवं यथाक्रमं ॥ सर्ववेलामतिक्रम्य । रात्रौ नुक्तमन्नोजनं ॥ ४ ॥ युग्मं ॥ तथाऽ-

शक्यपरिहारः परिहर्तुमशक्यः सूक्ष्मजीवानां कुंथुपनकादीनां वधो यत्र तत्तथा. अत एव प्रत्यक्षज्ञानिनां अवध्यादिज्ञानवतामपि वर्ज्यं, ते हि ज्ञानबलाद्यद्यपि पश्यंति सूक्ष्मजीवान्, तथापि परिहर्तुं न शक्नुवंतीति निशि न भुंजते. यदागम.—जइवि हु फासुयदव्वं । कुंथुपणगा य तहवि दुप्पेसा ॥ पच्चक्खनाणिणोवि हु । राइभत्तं परिहरंति ॥ १ ॥ तत एवंविधं निशि भुक्तं हे साधवो यूयं वर्जयत? चर्मचक्षुषां युष्माकं तत्सर्वथा न युक्तमित्यर्थः. इत्युक्तं पंचमहाव्रतप्रतिपालनं. ॥ ४५ ॥ अथ चतुर्णां कषायाणां निरोधमाह—

॥ मूलम् ॥—भवपुरदुवारभूए । मोहमहाचरटपयडसामंते ॥ रुंधिज्ज पावपायव—विडवे चत्तारिवि कसाए ॥ ४६ ॥ व्याख्या—कष्यंते कदर्थ्यंते प्राणिनोऽनेनेति कषं कर्म, तस्यायो लाभो येभ्यस्ते कषायाः, यद्वा कष्यंते प्राणिनोऽत्रेति कषः संसारस्तं अयंते गच्छंत्येभिरिति कषायाः क्रोधादयश्चत्वारस्तान् रुंध्यान्मुनिरनुदितानामनुदीरणेनोदयप्राप्तानां वा विफलीकरणेन. शेषं सुगमं, नवरं पादपस्य विटपान् शाखाप्रायान् ॥ ४६ ॥ अथ कषायाणां सप्रभेदान् भेदानाह—

"॥ मूलम् ॥—कोहाइ ते चउरो । भेया चत्तारि तेसिं पत्तेयं ॥ अण अपच्चक्खाणा । पच्चक्खाणा य संजलणा ॥ ४७ ॥ व्याख्या—ते कषायाः क्रोधादयश्चत्वारो भवंति, क्रोधो, मानो, माया, लोभश्चेति. तेषां च चतुर्णामपि प्रत्येकं प्रत्येकं चत्वारो भेदास्तद्यथा—"अ णत्ति" सूचामात्रत्वात्सूत्रस्य, अनंतं भवं भ्रमणीयत्वेनानुबध्नंतीत्यनंतानुबंधिनः क्रोधादयः, येषामुदये जीवः सम्यक्त्वं न लभते, लब्धं वा सम्यक्त्वं वमति. "अपच्चक्खाणत्ति" नञः सर्वनिषेधकत्वान्नास्ति सर्वथापि विरतिरूपं प्रत्याख्यानं येषु तेऽप्रत्याख्यानाः, यदुदये प्राप्त-सम्यक्त्वानामपि न जायते देशविरतिपरिणामः, जातो वा निर्नाम नश्यति. "पच्चक्खाणत्ति" प्रत्याख्यानं सर्वविरतिरूपमावृण्वंतीति प्रत्याख्यानावरणाः, यदुदये न सर्वविरतिं प्राप्नोति, प्राप्तापि वा सा विलीयते. संज्वलयंति औदयिकभावमानयंति चारित्रिणमपि ये ते संज्वल-नाः, यदुदये न भवति यथाख्यातचारित्रं, शेषचारित्रभेदास्तु भवंत्येव. बहुवचनं क्रोधादि-षु चतुर्ष्वेषां संबंधार्थं. तद्यथा—अनंतानुबंधी, अप्रत्याख्यानः, प्रत्याख्यानावरणः, संज्वल-नः क्रोधः. अनंतानुबंधी, अप्रत्याख्यानः, प्रत्याख्यानावरणः, संज्वलनश्च मानः. एवं माया

लोजयोरपि योजना कार्या. ॥ ४७ ॥ अथ स्थितिगतिभ्यां गुणघातकत्वेन चैषामनंतानुबंध्यादीनां विशेषलक्षणमाह—

॥ मूलम् ॥—जम्म वासं चउमासु-मद्धमासं कमा ठिई एसिं ॥ नारयतिरियनरामर-गईसु-एसु मया जंति ॥ ४८ ॥ सम्मत्तं गिहिधम्मं । जइधम्मं अणुकमा-अहक्खायं ॥ वीसासघायगा इन । वीसत्थाणं हणंति इमे ॥ ४९ ॥ व्याख्या—द्वे अप्युत्तानार्थे, नवरं " एसु मयत्ति " एष्वनंतानुबंध्यादिकषायाध्यवसानेषु मृताः. आह परः—ननु अनंतानुबंध्युदये नरकगतिः, संज्वलनोदये तु देवगतिरिति गतिनियमोऽत्राभिहितस्ततः कथं क्षायिकसम्यग्दृष्टित्वादनंतानुबंधिषु क्षीणेष्वपि श्रेणिकादीनां नरकगमनं? मिथ्यादृष्टित्वात् सत्यप्यनंतानुबंध्युदयेऽजव्यानां च देवगतिगमनमागमे प्रत्यपादीत्यत्रोच्यते—सत्यं, किंत्वत एव वचनबलादेषामनंतानुबंध्यादिन्नेदानां प्रत्येकं अनंतानुबंध्यादिभेदतुल्यत्वमागमे साक्षादनुक्तमपि युक्तियुक्तत्वात् प्रतिपत्तव्यं, तद्यथा—अनंतानुबंधी क्रोधोऽनंतानुबंधितुल्यः, अप्रत्याख्यानतुल्यः प्रत्याख्यानावरणतुल्यः, संज्वलनतुल्यश्च. एवमप्रत्याख्यानक्रोधोऽनंतानुबंधितुल्यः,

... संज्वलनतुल्यश्च. एवं प्रत्याख्यानावरणसंज्व-
अप्रत्याख्यानतुल्यः, प्रत्याख्यानावरणतुल्यः, संज्वलनतुल्यश्च. एवं प्रत्याख्यानावरणसंज्व-
लनावपि क्रोधौ प्रत्येकमनंतानुबंध्यादिभेदचतुष्टयतुल्यौ वाच्यौ. एवं मानमायालोभेष्वपि च-
तुर्णामप्यनंतानुबंध्यादिभेदानां प्रत्येकं चातुर्विध्यं ज्ञातव्यं. ततश्च श्रेणिकादीनामप्रत्याख्याना
अपि कषाया अत्यंतदुस्सहतयाऽनंतानुबंधिकल्पाः संभाव्यंते. अभव्यानां चानंतानुबंधि-
नोऽपि ज्ञानध्यानादिभिः प्रतनुकृताः संज्वलनतुल्याः, तेन तेषां नरकगतिदेवगती न व्य-
भिचरतः, हेत्वंतरं वा सुधीभिर्विमृश्यं, तत्वस्य केवलिगम्यत्वात् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ अथ कषा-
याणां सामर्थ्यसीमानमाह—

॥ मूलम् ॥—इक्कारस्स गुणठाण-गस्स सीसंपि जं समारूढो ॥ पाडिज्जइ कसाएहिं ।
भणाहि को तेसिं वीसंभो ॥ ५० ॥ व्याख्या—एकादशं गुणस्थानकमुपशांतमोहमित्युच्यते.
एतच्च यथा श्रेणिक्रमेण भवति तथा प्ररूप्यते. इहोपशमश्रेणिप्रारंभकोऽप्रमत्तसंयतो भव-
तीति केचित्. अविरतदेशविरतप्रमत्ताप्रमत्तानामन्यतर इत्यन्ये. श्रेणिसमाप्तौ च निवृत्तोऽ-
प्रमत्तगुणस्थाने प्रमत्तगुणस्थाने वावतिष्टति. कालगतस्तु देवेष्वविरतो वा भवति. उक्तं च—

उवसामगसेढीए । पढवओ अपमत्तविरओ य ॥ पज्जवसाणे सो वा । होइ पमत्तो अविरओ य ॥ १ ॥ अन्ने जणंति अविरय–देसपमत्तापमत्तविरयाणं ॥ अन्नयरो पडिवज्जाइ । दंसणसमणंमि उ नियट्टी ॥ २ ॥ कर्मग्रंथाभिप्रायेण तु प्रतिपतितोऽसौ मिथ्यादृष्टिगुणस्थानमपि यावद्गच्छति. तत्रेत्थमेतामारभतेऽसौ प्रतिपत्ता प्रशस्तेष्वध्यवसायस्थानेषु वर्तमानः प्रथमं युगपदंतर्मुहूर्तेनानंतानुबंधिनः क्रोधमानमायालोभानुपशमयति. ततो मिथ्यात्वमिश्रसम्यक्त्वरूपं दर्शनत्रिकं युगपदंतर्मुहूर्तेनोपशमयति. ततो यदा पुरुषः श्रेणिसमारब्धा स्यात्तदानुदीर्णमपि नपुंसकवेदमंतर्मुहूर्तेनोपशमयति. ततः स्त्रीवेदमंतर्मुहूर्तेन, ततो हास्यरत्यरतिशोकभयजुगुप्सालक्षणं षट्कं युगपदंतर्मुहूर्तेन, ततः पुरुषवेदमंतर्मुहूर्तेनोपशमयति.

अथ स्त्री प्रारंभिका, ततः पूर्वं नपुंसकवेदं, ततः पुरुषवेदं, ततो हास्यादिषट्कं, ततः स्त्रीवेदं. अथ नपुंसकः प्रारब्धा, ततोऽसावनुदीर्णमपि पूर्वं स्त्रीवेदं, ततः पुरुषवेदं, ततो हास्यादिषट्कं, ततो नपुंसकवेदं. अयं भावः—यो वेद उदये वर्तते, तस्माछेषस्य वेदद्वयस्य मध्ये यो जघन्यो वेदस्तं प्रथममुपशमयति, ततो द्वितीयं, ततो हास्यषट्कं, ततो य उदये

वर्तते तं वेदमुपशमयतीति क्रम. अत परमप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणौ क्रोधौ युगपदंतर्मुहूर्तेनोपशमयति. तत. संज्वलनं क्रोधमेकाकिनमेवांतर्मुहूर्तेनोपशमयति. ततोऽनया रीत्याऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणौ मानौ युगपत्, ततः संज्वलनं मानं, ततोऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणे माये, ततः संज्वलनां मायां. ततोऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणौ लोभौ, ततः संज्वलनं लोभं. अमुं चोपशमयंस्त्रिधा कृत्वा द्वौ भागौ युगपदुपशमयति. तृतीयं तु भागं संख्येयानि खंडानि करोति. तान्यपि पृथक्कालभेदेनोपशमयंश्चरमखंडमसंख्येयानि खंडानि करोति. तान्यपि समये समये एकैकमुपशमयन्नंतर्मुहूर्तेन सर्वाण्युपशमयति. इह च दर्शनसप्तके उपशांतेऽपूर्वकरणोऽनिवृत्तिबादरो वाभिधीयते, न पुनस्तत्र किंचिदुपशमयति. तत ऊर्ध्वमनिवृत्तिबादरो यावत् संख्येयखंडानां चरमाख्यखंडनिष्पन्नानि त्वसंख्येयखंडान्युपशमयन् सूक्ष्मसंपरायः, ततः परमंतर्मुहूर्तमुपशांतमोहो भवति. सर्वापि चेयं श्रेणिरारोहतामंतर्मुहूर्त्तेन समाप्यते.

—अस्याः स्थापना—

अत्र शून्यस्थाने अनंतानुबंधिचतुष्टयादयो ज्ञेयाः. येषामुपशमस्य प्रारंभो निष्ठा च समकालं तत्तच्छून्यानि निर्यक् समतया स्थाप्यंते. अत्र यदि बद्धायुरिमां श्रेणिमारजते, तदा श्रेणेः समाप्तावसमाप्तौ वा कालं कृत्वा नियमादनुत्तरसुरेष्वेवोत्पद्यते. उक्तं च— बद्धाऊपडिवन्नो । सेढिगऊवा पसंतमोहो वा ॥ कुणइ कोइ कालं । सो वच्चइणुत्तरसुरे य ॥ १ ॥ अबद्धायुः पुनः श्रेणिं संपूर्णीकृत्यांतर्मुहूर्तमुपशांतमोहो भूत्वा कुतश्चिन्निमित्तादुदितकषायः प्रतिपतन्नियमाद्यथारूढस्तथा श्रेणेः पश्चान्मुखं निवर्तते. उक्तं च— अनिबद्धाऊ होउ । पसंतमोहो मुहुत्तमित्तं तु ॥ उइयकसाऊ नियमा । निवत्तए सेढिपडिलोमं ॥ १ ॥ अथ गाथार्थ उच्यते—इत्युक्तस्वरूपस्य एकादशस्य गुणस्थानस्य शीर्षमग्रविभागमपि समारूढो यदि कषायैः पात्यते. पुनर्मिथ्यात्वमपि नीयते साधुः. ननो

नण कस्तेषां सर्वानर्थमूलानां कषायाणां विश्रंभो विश्वासः? सर्वथा तेषां विश्वसितव्यमि-
त्यर्थः. उक्तंच—जइ उवसंतकसाओ। लहइ अणंतं पुणोवि पडिवायं ॥ न हु भे वीससिअव्वं।
थोवेवि कसायसेसंमि ॥ १ ॥ ५० ॥ एतत्कषायाणां दौरात्म्यमजानानास्तानिगृह्य ये धर्मार्थं
क्लिश्यंति ते जडा एवेत्याह—

॥ मूलम् ॥—कट्ठकिरियाहिं देहं। दमंति किं ते जडा निरपराहं ॥ मूलं सव्वदुहा-
णं। जेहिं कसाया न निग्गहिया ॥ ५१ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, न वरं कष्टक्रियाभिस्तपोवन-
वासकायोत्सर्गादिभिर्निरपराधमिति देहस्याचेतनत्वात् ॥ ५१ ॥ अत एव—

॥ मूलम् ॥—तत्तमिणं सारमिणं। दुवालसंगीइ एस नावत्थो ॥ जं भवभवणसहाया।
इमे कसाया चइज्जंति ॥५२॥ व्याख्या—मोक्षमार्गप्रकाशिकाया द्वादशांग्या इदं तत्वं रहस्यं,
इदं सारं दध्न इव नवनीतं. एष च भावार्थस्तात्पर्यार्थः. यद्भवभ्रमणसहाया इमे प्रागुक्तस्व-
रूपाः कषायास्त्यज्यंते. एभिस्त्यक्तैर्भवभ्रमणमपि त्यक्तमेव, निःसहायत्वात्. ॥ ५२ ॥ एवं
सामान्यतः कषायनिग्रहमुपदिश्याथ पृथक् पृथक् तन्निग्रहाय विशेषोपदेशमाह—

॥ मूलम् ॥—एसु दुहनट्टरंगे । मित्तिमहावल्लिमलणमायंगे ॥ सुविवेयदिसामोहे । रज्जिज्जइ कहसु कह कोहे ॥ ५२ ॥ व्याख्या—एषु कषायेषु वैरव्यसनविग्रहादिदुःखान्येव नानारूपत्वान्नाट्यानि, तेषामभिनयनाय रंगे रंगभूमौ, मैत्री सौहार्दं सैव चिरप्ररूढत्वान्महावल्ली, तस्या मर्दनाय मत्तमातंगे समदहस्तिनि, सुविवेकस्य प्रतिपदं स्खलनाय दिग्मोहे कथय कथमेवंविधे क्रोधे रज्यते, नैव रज्यत इत्यर्थः. ॥ ५३ ॥ अथ श्लिष्टविशेषणगर्भं क्रोधस्य वह्नेरपि वैषम्यमाह—

॥ मूलम् ॥—कट्ठाइं पवड्ढंतो । पज्जलइ जलंमि न हु जलइ नेहे ॥ दिप्पंतो देइ तमं । कोहहुयासो इह अपुव्वो ॥ ५४ ॥ व्याख्या—इह अपूर्वं अनराग्निभ्यो विलक्षणः क्रोध एव हुताशः क्रोधहुताशो वर्तते, तद्यथा—क्रोधः कष्टानि स्वशिरउरःकुट्टनादीनि वर्धयन् जडे मंदबुद्धौ जने प्रकर्षेण ज्वलति, न पुनर्ज्वलति स्नेहेऽन्योन्यप्रीतिबंधात्मके, दीप्यमानो ज्वलन् सन् तमः पापं ददाति. अन्यो हि हुताश. काष्ठानि भस्मीकुर्वन् जलेऽन्तसि न ज्वलति. ज्वलति च स्नेहे तैलादौ दीप्यमानः सन् तमोंधकारं नाशयतीति क्रोधहुता-

शस्य युक्तमपूर्वत्वं. ॥ ५४ ॥ यत एवं ततः साधुनियतकर्तव्यं तदाह—

॥ मूलम् ॥—मा रुसह रोसिह्ले । मा वसह परंमि अहिसवंतंमि ॥ मा पहरह पहरंते । उवसमसारं खु सामणं ॥ ५५ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, अथ मानस्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—नासियगुरूवएसं । विज्जा अहलत्तकारणमसेसं ॥ कुग्गहगयआलाणं । को सेवइ सुवउ माणं ॥ ५६ ॥ व्याख्या—नाशिता दूरीकृता गुरुपदेशा येन तं तथा, न हि मानेन गजनिमीलिकां दधतां गुरवो हितोपदेशं ददतीति भावः. तथा अशेषं पूर्णं वियानां प्रज्ञप्त्यादीनां शास्त्राणां वा अफलत्वस्य कारणं. न हि मानवतां विद्याः फलंतीति भावः. कुग्रहोऽसद्ग्रहः, स एव सबलत्वाद्गजस्तस्य स्थिरीकरणायालानं कः सुव्रतः सेवते मानं? ॥ ५६ ॥ अथ मानस्य सांदृष्टिकं फलमाह—

॥ मूलम् ॥—जेणं माणो पाणो । वसाविउ निययहिययठाणंमि ॥ जुत्तं नाणाइगुणा । सुपवित्ता तं न छिप्पंति ॥ ५७ ॥ व्याख्या—येन केनचिन्मान एव पाणो देशीभाषया चंडालः स्वकीयहृदयस्थाने वासितः, युक्तमुचितं ज्ञानादयो गुणास्तं मानचंडालसंसर्गमलिनं न

२ नि स्पृशंति. कथंभूता गुणाः? सुट्ठु अतिशयेन पवित्राः, सुपवित्रैर्हि आस्तां तत्कालस्तत्संपर्क-
१भा.४ कारी अपि दूरतस्त्यज्यते इत्यर्थः. ॥ ५७ ॥ अथ पारभविकं फलमाह—

११८ ॥ मूलम् ॥—पवरकुलजाइबलसुय—तवरूवे सरियलाभगणेसु ॥ जो जेणं इह मज्ज-
इ। मुच्चइ सो परभवे तेणं ॥ ५८ ॥ व्याख्या—प्रवराणि वर्तमानकालापेक्षया प्रधानानि कु-
लादीनि, तत्र कुलं पैतृकं उग्रादिकं वा, जातिर्मातृकी विप्रादिका वा, बलं शारीरिकं स्था-
म, श्रुतं प्रज्ञोन्मेषजन्मशास्त्राधिगमः, तपो विकृष्टतपश्चरणं; रूपं सुसंस्थानत्वं, ऐश्वर्यं गृहा-
दिप्रभुत्वं, लाभो धनाद्याप्तिः. एतेष्वष्टसु मदस्थानेषु यः कश्चिद्येन मदहेतुना माद्यति, अ-
हो अहं कुलीनोऽहं बलवान्, इत्याद्युत्कर्षं धत्ते, स परभवे तेनैव जात्यादिना गुणेन मुच्यते,
हीनो भवतीत्यर्थः. ॥ ५८ ॥ अथ मायायाः परिहारमाह—

॥ मूलम् ॥—दुज्जुक्तितिमिरराई। विविहदुरायारवल्लिवणराई ॥ नीसेसदोसमाया।
वंजाजाइ दूरओ माया ॥ ५९ ॥ व्याख्या—दुर्युक्तयः परवंचनन्यासापहारादिचिंतात्मिकास्ता

विश्वासघातकूटलेखनकूटतुलामानकरणाद्या, त एव जनप्रियत्वाद्वल्लयस्तासामवस्थानाय वनराजिरिव वनराजिः, निःशेषाणां दोषाणां पैशुन्यादीनां पोषणाय मातेव माता माया दूरतो वर्ज्यते. ॥ ५९ ॥ यतः—

॥ मूलम् ॥—कुडिलगई कूरमई । होइ सया चरणवज्जिओ मलिणो ॥ मायाइ नरो भुयगुव्व । दिट्ठमित्तोवि भयजणओ ॥ ६० ॥ व्याख्या—मायया हेतुभूतया नरः पुरुषो भुजगः सर्प इव दृष्टमात्रोऽपि भयजनको भवति, तत एव न कोऽपि तस्य विश्वसितीत्यर्थः. कथंभूतः सः? कुटिला शाठ्यबहुला गतिश्चर्या यस्य सः कुटिलगतिः. क्रूरा दुष्टाध्यवसायवती मतिर्यस्य स क्रूरमतिः. तथा सतामाचरणानि न्यायव्यवहारसत्यभाषणादीनि, तैर्वर्जितः, तथा मलिनः पापबहुलत्वात्, भुजंगपक्षे कुटिला गोमूत्रिकाकारा गतिर्यस्य सः, तथा क्रूरमतिरिति विशेषणं स्पष्टं. सदा शश्वच्चरणवर्जिता गूढपादत्वात्, मलिनः कालमूर्तित्वात्. ॥ ॥ ६० ॥ अन्यच्च—

॥ मूलम् ॥—होइ अविससणिज्जो । उवहयकित्ती विरत्तसयणो य ॥ परवंचणं कुणं-

तो । मायिल्लो वंचिउ विहिणा ॥ ६१ ॥ व्याख्या—मायावी पुरुषः परुषहृदयतया परवंचनां कुर्वन् स एव विधिना वंचितो जवति. त्रिधिर्दैवं कर्म चेत्येकार्थाः. यतोऽसौ पूर्वं सर्वेषां त्रिश्वासपात्रं भूत्वा मायया सर्वत्राऽविश्वसनीयो जायते, यशस्वी जूत्वा उपहृतकीर्तिर्जायते, स्वजनप्रियो भूत्वा त्रिरक्तस्वजनश्च जायते. ततो यः परं वंचयितुं मायां प्रयुक्ते, वस्तुतः स एव स्वकर्मणा वंच्यते, सर्वस्वार्थभ्रंशादिति तात्पर्यार्थः. ॥ ६१ ॥ अथ लोजमाह—

॥ मूलम् ॥—गुणतिमि तिमिंगिलसमं । सुचारुचारित्तचंदराहुवमं ॥ नयपायवनइउंहं । विबुहो वहुमन्नइ न लोहं ॥ ६२ ॥ व्याख्या—गुणा एव सज्जनहृदयांजोधिजातत्वात्तिमयो मत्स्यास्तेषां ग्रसनाय तिमिंगिलसमं, यथा तिमिंगिलस्तिमीन् ग्रसते, तथा लोजो गुणानिति जावः. यत्परेऽप्याहुः—भूमिस्थोऽपि रथस्थांश्च । पार्थः सर्वधनुर्धरान् ॥ एकोऽपि वारयामास । लोजः सर्वगुणानिव ॥ १ ॥ तथा सुचारित्रमेव निर्मलत्वाच्चंद्रस्तदाच्छादनाय राहूपमं. नयो न्यायव्यवहारः, स एव जनमनःकमनीयत्वात्पादपो वृक्षस्तस्य ध्वंसनाय नद्योघं सरित्प्रवाहं, एवंविधं लोजं विबुधो विद्वान्न बहु मन्यते. ॥ ६२ ॥ अथास्य सामर्थ्यमाह—

॥ मूलम् ॥—कोहाइणो कसाया । नवमगुणं जंति लोभपरिग्गहिया ॥ इक्कोवि लोभ-
उवि हु । वच्चइ दसमं गुणं लोहो ॥ ६३ ॥ व्याख्या—क्रोधादयस्त्रयः कषायाः समर्था अपि लोभपरिगृहीता लोभसहिता एव नवमं गुणस्थानकमनिवृत्तिबादरं यावद्यांति, न परतः, तत्र तेषामुदयस्य सत्तायाश्च व्यवच्छेदात्. लोभः पुनरेकोऽपरकषायनिरपेक्षोऽपि तथा खंडितः किट्टीकृतोऽपि दशमं गुणस्थानकं सूक्ष्मसंपरायं व्रजति. ततः कथं नाम सामर्थ्यमस्य न प्रशस्यते? यथा चासौ खंडितस्तथोपशमश्रेणिभणने भावितमेव. ॥ ६३ ॥ किंच—

॥ मूलम् ॥—कोहो माणो माया । तिन्निवि लोभं विणा अणाहव्व ॥ तत्तो कसायसिन्ने । मन्ने अस्सेव सामित्तं ॥ ६४ ॥ व्याख्या—क्रोधो मानो माया चेति त्रयोऽपि कषाया लोभं विना अनाथा इव न क्वचित्प्रवर्तमाना दृष्टाः, ततोऽहमेवं मन्ये, निजबलनिर्जितविश्वत्रये सुरासुरपतिभिरप्यप्रतिहतप्रसरेऽस्मिन् कषायसैन्येऽस्यैव लोभस्य स्वामित्वं दृश्यते. हि स्वामिना विना कृता महायोधा अपि न परेभ्यः प्रहर्तुमुत्सहंतीति. ॥ ६४ ॥ एवं चतुर्णामपि कषायाणां दौरात्म्यमुक्त्वाथ तन्निग्रहोपायमाह—

न ॥ मूलम् ॥—कीडियपयत्तमेलिय—धम्मकणाणं दवा इमे चउरो ॥ उवसममद्दवअ-
.४ ज्जव-संतोसजलेहिं जिप्पंति ॥ ६५ ॥ व्याख्या—यथा कीटिका शनैः शनैः स्वगात्रोचितप्र-
२ यत्नेन नीवारादिकणान् संचिनोति, दवानलस्तु ज्वलन्नेकपदे क्षणेन तान् दहति. तथा प्र-
मादबहुलत्वाज्जीवैः कीटिकाप्रयत्नेन कथंचिन्मीलिता ये धर्मकणास्तेषां सपदि भस्मीकर
णाय दवानलप्राया इमे प्राग् निर्दिष्टाश्चत्वारः क्रोधादयः कषाया उपशममार्दवार्जवसंतोषै-
रेव जगदानंदकरत्वाज्जलैर्मेघोदकैः क्रमाज्जीयंते. ॥ ६५ ॥ अथ कषायत्यागस्य मुख्यं मोक्षांग-
त्वमाह—

॥ मूलम् ॥—सवेसुवि तवेसु । कसायनिग्गहसमं तवो नत्थि ॥ (अत्रोपपत्तिमाह) जं
तेण नागदत्तो सिद्धो बहुसोवि भुंजंतो ॥ ६६ ॥ व्याख्या—यश्मात्कारणात्तेन कषायनिग्र-
हेण नागदत्तो मुनिर्बहुशोऽपि भुंजानः सिद्धः ॥ ६६ ॥ तत्कथा चैवं, अथ नागदत्तमुनिकथा–

क्वापि गच्छे पुरा साधुः । क्षपकोऽभून्महामनाः ॥ सोऽद्वतिस्म प्रतिग्रहं । मासक्षपणपार-
णे ॥ १ ॥ एका पदा तदामर्दि । मंडूकी तेन वर्त्मिजा ॥ प्रमादमाचरंतं च । स्मारितः क्षुल्ल-

केन सः ॥ २ ॥ मंडूकीमर्दिता लोक-दर्शयन्नवद-मुनिः ॥ क्षमिता अपि रे दुष्ट । हल दृष्ट
मया हताः ॥ ३ ॥ सोऽपि कोप परिज्ञाय । मुनेर्मौनमशिश्रयत् ॥ प्रतिक्रमणकाले च । तं
प्रमादमसम्मरत् ॥ ४ ॥ प्रतिक्रांनेरनुक्रुद्धः । कृतांत इव मूर्तिमान् ॥ क्षुल्लके श्लेष्मपात्रेण ।
हंतुं साधुरधावत ॥ ५ ॥ अंतरा स्फालितः स्तंभे । साधुः सद्यो व्यपद्यत ॥ क्रोधः स्वाश्रय-
नाशाय । क्षयव्याधिरिव ध्रुवं ॥ ६ ॥ उदपद्यत सोऽटव्यां । कुले दृग्विषभोगिनां ॥ मूर्त्याति-
मत्रिः क्रोध-मातंगस्येव संगतः ॥ ७ ॥ कुले च तत्र ये सर्पा—स्ते विद्यंतेऽखिला अपि ॥
प्राग्विराधितचारित्रा-जातिस्मरणशालिनः ॥ ८ ॥ मास्मभूज्जंतुसंघात-घातोऽस्माकं दृशा दि-
वा ॥ इति सर्वे निशि भ्रांत्या । प्रांशु· प्रासुकमेव वै ॥ ९ ॥ सोऽपि तत्र स्मरन् जातेः । स्वं
निनिंद मुहुर्मुहु· ॥ विदधे प्रासुकाहारै-र्वृत्तिं च विचरन्निशि ॥ १० ॥ इतश्च निश्चलस्थामा ।
श्रीवसंतपुरे पुरे ॥ पुत्रोऽरिदमनक्षोणी-भर्तुर्दष्टोऽहिना मृतः ॥ ११ ॥ कोपकंप्राधरः क्ष्मापो ।
जातिवैरं वहंश्च ॥ जघान घातयामास । स्वयमन्यैश्च भोगिनः ॥ १२ ॥ निहत्याहेरवयवं ।
तस्य य कोऽप्यदर्शयत् ॥ तस्मै ददौ स दीनारं । नर्मण्यमिव भूपतिः ॥ १३ ॥ तदा गा-

हिंसकः कोऽपि । तदेवालोकयन् वनं ॥ भुवि जोजंगमी रेखा । भूयसीर्वीक्ष्य पिप्रिये ॥ १४ ॥
तत्र प्रतिबिलद्वार-द्वितौषधबलेन सः ॥ सर्पान् संदंशकेनेवा-चकर्ष निजघान च ॥ १५ ॥
सोऽप्यौषधबलान्मध्ये-बिलं स्थातुमशक्नुवन् ॥ दध्यौ रूपकजीवाहि-रयं मा मद्दृशा मृतः ॥
॥ १६ ॥ निरगात्ततः पुच्छे-नैष सोऽपि च चिच्छिदे ॥ कृष्णोदुयष्टिवत्तस्य । निर्गतं निर्गतं
वपुः ॥ १७ ॥ अमुंचन् शमसाम्राज्यं । वेदनाव्याकुलोऽपि सः ॥ समत्यज्यत कुस्थान-वासो-
द्गैरिवासुभिः ॥ १८ ॥ तथा सोऽप्रीणयद्भूपं । हृतानादाय जोगिनः ॥ स्वयमेवाभवद्भोगी ।
तद्वत्तद्विणैर्यथा ॥ १९ ॥ इतश्च भूपतिं नाग-देवता काप्यवोचत ॥ मावधीः फणिनः सू-
नु-र्भविता तव भूधव ॥ २० ॥ स एव रूपकारमाथ । भूनाथस्य सुतोऽजनि ॥ चक्रे च ना-
गदत्ताख्या । पितृभ्यां तस्य सान्वया ॥ २१ ॥ तस्याभूत्पयसः शैत्य-मिव स्वाभाविकः शमः ॥
कृपा प्रियसखीवास्य । जातु तस्याजनांतिकं ॥ २२ ॥ सोऽन्यदा श्रमणान् वीक्ष्य । सस्मार
प्राच्यजन्मनः ॥ कथंचित्पितरौ पृष्ट्वो-रीचक्रे च संयमं ॥ २३ ॥ आभवं प्राग्भवाभ्यासात् ।
क्षुधे तपसी ॥ अन्यप्रतिदिनं स त्रि-रभुक्त व्रतधार्यपि ॥ २४ ॥ नीरागसंवेगानंदी । प-

मुनीन्द्रो ग्लायतिस्म सः ॥ २५ ॥ चतुस्त्र्येककमासा-
नागमधृतोद्यः ॥ तकागवत्तपःस्फातो । मुनीन्द्रो ग्लायतिस्म सः ॥ २५ ॥ चतुस्त्र्येककमासा-
त--क्षुजोऽभूवन्महर्षयः ॥ गच्छे तत्रैव चत्वारः । पुण्यवेदा इवांगिनः ॥ २६ ॥ तपस्यतः स
तान् वीक्ष्य । दध्यौ वालर्षिरंजसा ॥ धन्या अमी तपःखड्गै-र्ये क्षुपंत्यांतरद्विषः ॥ २७ ॥ न
पयःपूतरो धान्य-कीटः कुर्वे कदाप्यहं ॥ एकाशनकमप्येषां । वैयावृत्यं करोमि तत् ॥ २८ ॥
तं क्षुल्लमन्यदा नित्य-वैयावृत्यपरायणं ॥ कूपकर्षीनतिक्रम्य । ववंदे शासनामरी ॥ २९ ॥ प्र-
त्यावृत्तां चतुर्मास-कूपकस्तामवोचत ॥ वंद्यक्रमं लंघमाना । कासि रे कटपूतने ॥ ३० ॥ व-
हुसन्ये च पांथानां । श्रेयः प्रत्यूहसूचिकां ॥ त्वत्तस्तां वन्यचटकां । देवीं च व्योमगामपि ॥
॥ ३१ ॥ यदेनं वंदसे वालं । विहायास्मांस्तपस्यतः ॥ ततस्त्वमपि वालासि । तुल्यैः प्रायेण
सौहृदं ॥ ३२ ॥ उवाच देवता साधो । किमेवं कलहायसे ॥ किं द्रव्यकूपकैर्भाव-कूपकेषु
ममादरः ॥ ३३ ॥ यज्जीवितं तपस्याया । यच्च नीवी महात्मनां ॥ वर्तते निष्कषायत्वं ।
तदस्मिन्नपि बालके ॥ ३४ ॥ सुखं घ्नंति नृणामुदग्राः कषाया । वपुः शोष्यते किं तपोभिर्विरा-
कं ॥ नृशंसैर्जगद् ग्रस्यते कृष्ण सर्पै-र्विनाश्येत हि गोनसो न्युनसत्वैः ॥३५॥ तपो द्वादशधा तत्र॥

वैयावृत्यं विशिष्यते ॥ तस्म न्नेकामहत्वेन । वासोऽप्येपोम हातपाः ॥३६॥ इत्युक्त्वा व्यरमद्देवी । सोऽपि क्रुद्धो बुभुक्षितः ॥ प्रातः करंजमानीय । न्यमंत्रयत तंमुनिं ॥ ३७ ॥ आगूनः क्षोभयत्येप । किमस्मानिति कोपनः ॥ स तत्पतद्ग्रहे श्लेष्म—स्तबकं मुमुचे रुचिः ॥ ३८ ॥ एवमामंत्रिता-स्तेन । त्रयः शेषा महर्षयः ॥ चक्रुस्तथैव तेषां हि । न क्रोधः पंक्तिभेदकृत् ॥ ३९ ॥ क्षुद्धो दध्यौ चनाऽद्यापि । यत्तेषां कफभाजनं ॥ निष्ठीवंतस्तदस्थाने—ऽप्येते निंद्याःकिमुत्तमाः॥४०॥ क्षुधाहं न तपस्यायां । शक्तः किं क्षोभयाम्यमुं ॥ स्वयं दुर्गतो दैवात् । किं लक्ष्मीवत्सु कुप्यति ॥ ४१ ॥ नासंनाव्या किल कफौ-षधिलब्धिस्तपस्विनां ॥ कासोऽयं तन्ममाप्यस्तु । कर्मव्याधिविनाशनः ॥ ४२ ॥ एवं विभावयन्नंनः । रूपकैर्वारितोऽपि तैः ॥ कफं तं तेमनीकृत्य । करंमं बुभुजे मुनिः ॥ ४३ ॥ व्यराध्यंत समाधिस्था । यन्मयामी तपस्विनः ॥ अपुन.करणेनेत—न्मिथ्यादुष्कृतमस्तुमे ॥ ४४ ॥ इति ध्यानमहाघातो—द्धूतदुष्कर्मशैत्वले ॥ केवलश्रीर्भराक्षीना—खेलत्तस्यात्मपल्लवे ॥ ४५ ॥ तदैव स्वर्णकमलं । समलंकृत्य दैवतं ॥ शमद्रुमसुधां चक्रे । माधुचक्री स देशनां ॥ ४६ ॥ नत्वा केवलिनं सेवं । देवता रूपकान् ज-

गौ ॥ महिमानमसमानं सो । बालस्याप्यप्रपश्यत ॥ ४७ ॥ विहाय वस्तपाराशीन् । बालेऽस्मि-न्ननुरागिणौ ॥ मामित्रोपलक्षध्वे किं । नाधुना केवलश्रियं ॥ ४८ ॥ ते दध्युर्ज्ञानमुत्पेदे । य-देतस्य तपोविना ॥ ततस्तत्प्रशमायत्तं । तं विना वंचिता वयं ॥ ४९ ॥ न कषायात्तचित्तस्य । स्यात्तपोऽपि फलप्रदं ॥ अंतर्वह्नि वसंतोऽपि । किं नु पल्लवति द्रुमं ॥ ५० ॥ एवं ते शममापन्ना । वव्रिरे केवलश्रिया ॥ क्रमाद्वक्रमानंचु—गीतिं पंचापि पंचमीं ॥ ५१ ॥ यन्नागदत्तस्य मुनेर-नेकदा—श्नतोऽपि तेषां च तपस्यतामपि ॥ इयान् विशेषः किल केवलश्रिया । चक्रे तदेत त्प्रशमस्य जृंभितं ॥ ५२ ॥ इत्युपदेशचिंतामणौ कषायजये नागदत्तमुनिकथा. ॥

तदेवमुक्तः कषायनिग्रहरूपः संयम. अथ पंचेंद्रियनिग्रहरूपं तं प्रस्तावयन्नाह—

॥ मूलम् ॥—अकसाइत्तं इच्छइ । जइ ता कुण इंदियाण निग्गहणं ॥ मुत्तूण रागदो-से ॥ पंचसु सद्दाइविसएसु ॥ ६७ ॥ व्याख्या—हे चारित्रिन्! यदि त्वमकषायत्वमिच्छसि, तदा कुरु इंद्रियाणां श्रोत्रनेत्रजिह्वाघ्राणस्पर्शानां निग्रहं. कथमित्याह—पंचसु शब्दादिषु शब्दरूपरसगंधस्पर्शेषु तद्विषयेषु रागद्वेषौ मुक्त्वा. अयं भावः—यदा वेणुवीणावनिताव

ंच
सा.४
२८

लयादीनां शुनं, काककरजघूकघट्टादीनां त्वशुनं शब्दमाकर्ण्य, विभूषितहयहस्तिहरिणाक्षीणां शुनं, वृद्धकुष्टिकुणपादीनां त्वशुनं रूपं निरीक्ष्य; कर्पूरागुरुचंदनादीनां शुनं, मलमूत्रमृतगात्रादीनां त्वशुनं गंधमाघ्राय, मधुमत्स्यंडीमोदकादीनां शुनं, रूक्षपर्युषितान्नक्षारजलादीनां त्वशुनं रसमास्वाद्य, तरुणीतूलिकादुकूलादीनां शुनं, उपलकंटककर्करादीनां त्वशुनं स्पर्शमनुजूयेष्टमेतन्ममेति रागः; अनिष्टमेतन्ममेति द्वेषश्च नोपजायते, तदा क्रमेण श्रोत्रादींद्रियनिग्रहो जवति. एतेषु निगृहीतेषु कषाया निग्रहीता एव, तन्मूलत्वात्कषायाणां. तथाहि—अनिष्टेष्विंद्रियार्थेषु गोचरं गतेषु क्रोधः, प्राप्तसर्वेंद्रियसुखस्य च नान्यो मत्तः सुखीत्यभिमानः, इंद्रियार्थसाधनस्य धनस्य वार्जनाय मायालोजौ प्रादुर्जवतः. जितेंद्रियस्य च निर्हेतुकत्वात्कथं नाम क्रोधादयः प्रवर्तेरन्? ततः कषायजयमिच्छता पूर्वमिंद्रियजयः कार्य इति तत्वं. ॥ ६७ ॥ अथेंद्रियजयस्य दुष्करत्वमाह—

॥ मूलम् ॥—हणइ रणंसि अरिणो । अरिणसेणंपि जुअवलेण जडो ॥ पिंडत्थे-पंचरिऊ । निहणेउं सोवि किंवुव ॥ ६८ ॥ व्याख्या—कश्चिद्भटो जीमनागेंद्रादिहरिशिखरिशि-

वै- खरानुकारिकरिनिकरां जलधिकल्लोललोलतुरंगसंयतां; चैलरथौसादत्रतिमपृथुलरयसम-
गा.४ दंडुःसंचरां, निजबलसमुज्ज्वलसुभटकोटिकोलाहलवाचालितसकलदिग्वलयां, निशितनखरा-
२९ रिपरिघपट्टिशप्रमुखप्रहरणप्रस्थापितपरप्राणामरीणां सेनामपि जुजबलेनारीणोऽखिन्नःसन् हं-
ति, सोऽपि पिंडस्थान् पंचरिपूनिंद्रियलक्षणान्निहंतुं क्लीबः कातर इव चेष्टते. ॥ ६८ ॥ अ-
थेंद्रियनिग्रहोपायमाह—

॥ मूलम् ॥—सव्वत्थ अहयदप्पा । इंदियसप्पा न तं परिजवंति ॥ हिययम्मि जस्स
जगइ । इय अणुसिट्ठिमहामंतो ॥ ६९ ॥ व्याख्या—सुगमा, तामेवानुशिष्टिमाह—
॥ मूलम् ॥—परिमियमाउ जुवण—मसंठियं वाहियाहियं देहं ॥ परिणइविरसा वि-
सया । अणुरज्जसि तेसु किं जीव ॥ ७० ॥ व्याख्या—यदा कस्यचित्साधोर्भुक्तभोगस्य पूर्व-
क्रीडितस्मरणादिना, इतरस्य च कुतूहलीतया इंद्रियाण्युच्छृंखलीजवंति; तदा स एवमात्मा-
नमनुशास्ति, गाथार्थः सुगम एव. ॥ ७० ॥ विषयाणां वैरस्यमेव जावयति—
॥ मूलम् ॥—धम्मधणवहारिणं । अणेगजवलक्खदुक्खकारिणं ॥ विसयाण अरीणंपि-

थ। को मज्झं देइ अवयासं ॥ ३१ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, न वरं, अवयासंति 'अवकाशं' ॥ ॥ ३१ ॥ अथ पूर्वानुभूतदिव्यसुखस्मरणं हि करुणेषु (तुच्छेषु) मनुष्यभोगेषु वैराग्यं जनयतीति तद्व्याख्यानमाह—

॥ मूलम् ॥—बहुलरूधणो तरुणो। चिरागउ सह मणाणुकूलाए ॥ भज्जाए पंचविसए। भुंजंतो जं लहइ सुक्खं ॥ ३२ ॥ तो वंतराण सुक्खं। णंतगुणं भवणवासिणं तत्तो ॥ तो जोइमाण वेमा-णियाण कमसो अणंतगुणं ॥ ३३ ॥ व्याख्या—इह मनुष्यलोके तरुणो युवा पंच विषयान् शब्दादीन् भुंजानो यत्सौख्यं लभते, तरुणस्याप्येकाकिनो न तादृग्मनोविनोदः स्यादित्याह—भार्यया, सापि यदि अयोग्या, तदा कुतो रतिरित्याह—मनोऽनुकूलया, तस्यापि दारिद्र्ये क सौख्यमित्याह—लब्धधनः, एवंविधोऽपि सततं गृहावस्थायितया न तादृग्मान्यः स्यादित्याह—चिरागतः, अयं भावः—कश्चिद्युवा देशांतरे षोडश वर्षाणि स्थित्वा तत्रोपार्जितप्रभूतद्रव्य, स्वस्थानमायातः स्नातः सरससद्दशनद्ययभोजनजनिततृप्तिः

वयोविरचनविज्ञासादिगुणग्रामसमग्रया. सभागसगतनावगशृंगारया, कामोपचारचतुरया, वयोविरचनविज्ञासादिगुणग्रामसमग्रया सह स्वेच्छया पंचविधान् विषयानुपभुंजानो चिरमिलनोत्कंठासंवर्धितस्नेहग्रहिलया महिलया सह स्वेच्छया पंचविधान् विषयानुपभुंजानो यत्सौख्यमनुभवति, ततस्तस्मात् सौख्याद्विविधं अल्पर्द्धिकमहर्द्धिकादिकमंतरं येषां ते व्यंतराः पिशाचादयस्तेषां सौख्यमनंतगुणं. ततस्तस्माद्व्यंतरसौख्याद्भवनेषु बहिर्वृत्तेष्वंतश्चतुरस्रेष्वधः पुष्करकर्णिकासंस्थानेषु वसंतीत्येवंशीला भवनवासिनो नागकुमारादयोऽसुरकुमाराणां प्रायेणावासेष्वेव स्थानात्. आवासाश्च कायमानस्थानीया महामंडपास्तेषां सौख्यमनंतगुणं. ततोऽसुरकुमाराणां सौख्यमनंतगुणमित्यनुक्तमपि बोधव्यं. ततो द्योतयंति स्वशिरोमुकुटाग्रवर्तिभिः स्वमंडलकल्पैश्चंद्रादिचिह्नैर्जगदीति ज्योतिषश्चंद्रादयः, तेषां सौख्यमनंतगुणं, तस्माज्ज्योतिःसौख्याद्विविधं मन्यंते भुज्यंते पुण्यवद्भिरिति विमानानि. तेषु भवा वैमानिकाः कल्पोपपन्नादयस्तेषां सौख्यमनंतगुणं चंद्रप्रज्ञप्त्याद्यागमेषु प्रतिपादितं, तच्च त्वया हे आत्मन्ननंतशोऽनुभूतं. यदागमः—सोहम्मीसाणेसुणं कप्पेसु सव्वे पाणा, सव्वे भूया, सव्वे जीवा; सव्वे सत्ता पुढविकाइयत्ताए जाव वणस्सइकाइयत्ताए देवत्ताए देवित्ताए. आसणसयणजा

णत्तंमोवगरणत्ताए उववन्नपुव्वा, हंता गोयमा! असइं अदुवा अणंतखुत्तो सेसेसु कप्पेसु, एवं चेव नवगं नो चेवणं देवित्ताए जाव गेविज्जगा अणुत्तरोववाइएसुवि, एवं चेव नो चेवणं देवत्ताए देवित्ताएत्ति. ॥ ७३ ॥ ततश्च—

॥ मूलम् ॥—जाइ तिएहिं दिवेहिं । तुह न जोगेहि पसमिया तिह्णा ॥ सा कह समिही माणु—सएहिं तुच्छेहिं कलुणेहिं ॥ ७४ ॥ व्याख्या—सुगमा, नवरं तुच्छैः क्षणिकत्वादल्पैः, करुणैर्मानुष्यशरीरिणां मलमूत्रादिमयत्वाज्जुगुप्सनीयैः, उक्तं च स्थानांगे—सिंगारा कामा देवाणं, कलुसा कामा मणुस्साणं, बीभच्छा कामा तिरिक्खजोणीयाणं, रुद्दा कामा नेरईयाणं. सूक्तं चात्र, किंच—

॥ मूलम् ॥—विसएसु सुहं पिच्छसि । न उ नरयं जीव कंडरीउव्व ॥ जह मुत्ताए मच्छो । पिच्छइ मंसं न उण वडिसं ॥ ७५ ॥ व्याख्या—सुगमा, नवरं वडिशं मत्स्यबंधनं गलिकेति प्रसिद्धं. ॥ ७५ ॥ कंडरीककथानकं यथा कंडरीककथा —

[illegible]

भूत् ॥ १ ॥ तत्रोद्याने सुभूमागे । वर्द्धमानो जिनेश्वरः ॥ अन्यदा पुण्यदानाय । सोल्लासः
समवासरत् ॥ २ ॥ प्रज्ञोवर्षियामृतैः शांत-भवतापः क्षमापतिः ॥ महासालेऽनुजे राज्य—
श्रियं सालो न्यधित्सत ॥ ३ ॥ उत्के संयमराज्याय । तस्मिन् राज्यमगृह्णति ॥ आह्वयामा-
स कांपिल्या-भागिनेयं स गागलिं ॥ ४ ॥ तस्मै प्रदत्तराज्योऽथ । श्रीवीरचरणांतिके ॥-प्रा-
व्राजीत्सानुजन्मासौ । साध्वाचारमबुद्ध च ॥ ५ ॥ अन्यदा मगधदेशा-लंकृतंचंपापुरींप्रति ॥
ताभ्यां व्यज्ञप्यत स्वीय—ज्ञातीन् वंदयितुं जिनः ॥ ६ ॥ श्रीगौतमं पुरस्कृत्य ।-जगदीश-
निदेशतः ॥ जग्मतुः पृष्ठचंपां तौ । महर्षी हर्षशालिनौ ॥ ७ ॥ समं मात्रा यशोमत्या । पित्रा
पिठरजूतुजा ॥ गागलिः सपरिवारं । ववंदे गौतमं गुरुं ॥ ८ ॥ श्रीगौतमरवेर्गोभि-र्बोधिता-
च्चित्तपंकजात् ॥ भवाशाभ्रमरी तेषां । त्रयाणामपि निर्ययौ ॥ ९ ॥ पुत्रप्रदत्तराज्यश्रीः । पि-
ताभ्यां सह दुर्वहां ॥ महाव्रतधुरां वोढुं । नाजवत्गागलिर्गलिः ॥ १० ॥ कलभैरिव यूथेशः ।
पंचभिस्तैः समन्वितः ॥ कृतकृत्यस्ततो नंतु । श्रीवीरं गौतमोऽचलत् ॥ ११ ॥ धन्या वयम-
मी येषां । संपन्नो गुरुरीदृशः ॥ इति भावनया प्रापु-र्ज्ञानं ते पंच-पंचमं ॥ १२ ॥ न गौत्री-

चि रा गुरुमपि । स्वं ते ज्ञानमजिज्ञपन् ॥ रहो लब्धं निधानं हि । प्रकाशयति कः सुधीः ॥१३॥
१.४ प्राप्ताः समवसरणं । ते सुरासुरपूजितं ॥ प्रभुं प्रदक्षिणीचक्रु-र्नयज्ञा गुरुणा सह ॥ १४ ॥ ते
४ स्वामिनमनत्वैवा-सीनाः केवलिपर्षदि ॥ नैते नीतिं विदंतीति । गौतमेन वितर्किताः ॥ १५ ॥
जगौ च गौतमो ज्ञान-हीनानां च तपोधनाः ॥ न निःस्वानामिवाढ्येषु । युक्ता केवलिषु
स्थितिः ॥ १६ ॥ जगदे जगदीशेन । गौतमो गौतमोचिदा ॥ आशातयसि किं वत्स । केव-
लज्ञानिनो ह्यमून् ॥ १७ ॥ शिष्याणां केवलं श्रुत्वा । चिखिदे यत्नणाग्रणीः ॥ तद्युक्तं स्वस्व-
भुक्तेन । जनः सर्वोऽपि तृप्यति ॥ १८ ॥ ज्ञानं प्रापुरमी राज्य-भुजः स्वल्पदिनव्रताः ॥ चि-
रव्रतोऽपि नाहं तु । विममर्शेति गौतमः ॥ १९ ॥ सत्रायामादिदेशाथ । नाथस्तस्य समाधये
॥ भूचरोऽष्टापदं गंता । यः स तद्भवसिद्धिभाक् ॥ २० ॥ तत श्रुत्वा गौतमो व्योम्ना-ऽचा-
लीदष्टापदंप्रति ॥ लूतातंतून् करे धृत्वा । दिनकृत्करपद्य या ॥ २१ ॥ इतश्चाष्टापदोपांते ।
संति काननवासिनः ॥ कोडिन्यदत्तशेवाल-नामानस्तापसास्त्रयः ॥ २२ ॥ एकद्व्युपवासा-
...। तपस्तेषां यथाक्रमं ॥ पारणं च फलैः शुष्क-दलैर्नीरसशैवलैः ॥ २३ ॥ तापसानां श-

तान्येके–कस्य पंच परिछदे ॥ शुश्रुवुस्तेऽपि देवेन्यो । व्योम्न तद्वारजावत ॥ २४ ॥ शाक्त
निजामजानाना–स्त्रयस्ते मोक्षकांक्षिणः ॥ तं तुंगशृंगमारोढु–मारजंत गिरीश्वरं ॥ २५ ॥ ए-
कद्वित्रिषु सोपाने–ष्वारूढानां तपोवलात् ॥ तेषां शक्तिः क्रमात् क्षीणा । स्वल्पतैलेव दी-
पिका ॥ २६ ॥ तत्र स्थित्वा गुणस्तोम–हारिणं व्योमचारिणं ॥ ते श्रीगौतममालोक्या––
लोचयांचक्रिरे मिथः ॥ २७ ॥ एष स्थूलः कथं तूल–लीलया प्लवतेंवरे ॥ यदिवा त्रुटिते श-
क्ति––रनेन तपसैव नः ॥ २८ ॥ अमुमेव गुरुं कुर्मो । येन सिद्धिं लजामहे ॥ एवं प्रजल्प-
तां तेषा–मारुरोह गिरिं गुरुः ॥ २९ ॥ त्रिगव्यूतोन्नये तत्र । चैत्ये जरतकारिते ॥ इंद्रभू-
तिर्ववंदिष्ट । चतुर्विंशतिमर्हतां ॥ ३० ॥ अशोकपादपस्याधो । दिदयैशान्यां जिनौकसः ॥
शिलापट्टे विशश्राम । स्वामी तीर्थोपवासकृत् ॥ ३१ ॥ तदा तत्रागतः श्रीदः । सह सामानि-
कैः सुरैः ॥ जिनपूजां तनोतिस्म । जक्त्या शक्त्या च पूर्णया ॥ ३२ ॥ अष्टापदं समारूढं ।
जीवंतं साधुकुंजरं ॥ तं निरीक्ष्य दधच्चित्रं । व्यमृशन्नरवाहनः ॥ ३३ ॥ जिनयात्रार्थमेताना–
मत्र श्रीगौतमेक्षणात् ॥ वजूव द्विगुणो लाजो । व्यवसायं विनापि नः ॥ ३४ ॥ वंदित्वा धन-

रा गुरुमपि । स्वं ते ज्ञानमजिज्ञपन् ॥ रहो लब्धं निधानं हि । प्रकाशयति कः सुधीः ॥१३॥
प्राप्ताः समवसरणं । ते सुरासुरपूजितं ॥ प्रभुं प्रदक्षिणीचक्रु–र्नयज्ञा गुरुणा सह ॥ १४ ॥ ते
स्वामिनमनत्वैवा–सीनाः केवलिपर्षदि ॥ नैते नीतिं विदंतीति । गौतमेन वितर्किताः ॥ १५ ॥
जगौ च गौतमो ज्ञान–हीनानां च तपोधनाः ॥ न निःस्वानामिवाढ्येषु । युक्ता केवलिषु
स्थितिः ॥ १६ ॥ जगदे जगदीशेन । गौतमो गौतमोचिदा ॥ आशातयसि किं वत्स । केव-
लज्ञानिनो ह्यमून् ॥ १७ ॥ शिष्याणां केवलं श्रुत्वा । चिखिदे यज्ञणाग्रणीः ॥ तद्युक्तं स्वस्व-
भुक्तेन । जनः सर्वोऽपि तृप्यति ॥ १८ ॥ ज्ञानं प्रापुरमी राज्य–भुजः स्वल्पदिनव्रताः ॥ चि-
रव्रतोऽपि नाहं तु । विममर्शेति गौतमः ॥ १९ ॥ सज्जायामादिदेशाथ । नाथस्तस्य समाधये
॥ भूचरोऽष्टापदं गंता । यः स तद्भवसिद्धिभाक् ॥ २० ॥ तत् श्रुत्वा गौतमो व्योम्ना–ऽचा-
लीदष्टापदं प्रति ॥ लूतातंतून् करे धृत्वा । दिनकृत्करपद्य या ॥ २१ ॥ इतश्चाष्टापदोपांते ।
संति काननवासिनः ॥ कौडिन्यदत्तशैवाल–नामानस्तापसास्त्रयः ॥ २२ ॥ एकद्व्युपवासा-

तान्येके–कस्य पंच परिछदे ॥ शुश्रुवुस्तेऽपि देवन्त्या । व्याप्ति तद्दीरजार्पितं ॥ २४ ॥ शक्ति
निजामजानाना–स्त्रयस्ते मोक्षकांक्षिणः ॥ तं तुंगशृंगमारोढु–मारजंत गिरीश्वरं ॥ २५ ॥ ए-
कद्वित्रिषु सोपाने–ष्वारूढानां तपोबलात् ॥ तेषां शक्तिः क्रमात् क्षीणा । स्वल्पतैलेव दी-
पिका ॥ २६ ॥ तत्र स्थित्वा गुणस्तोम–हारिणां व्योमचारिणां ॥ ते श्रीगौतममालोक्या—
लोचयांचक्रिरे मिथः ॥ २७ ॥ एष स्थूलः कथं तूल–लीलया प्लवतेंबरे ॥ यद्दिवा त्रुटिते श-
क्ति—रनेन तपसैव नः ॥ २८ ॥ अमुमेव गुरुं कुर्मो । येन सिद्धिं लभामहे ॥ एवं प्रजल्प-
तां तेषा–मारुरोह गिरिं गुरुः ॥ २९ ॥ त्रिगव्यूतोच्छ्रये तत्र । चैत्ये भरतकारिते ॥ इंद्रभू-
तिरवंदिष्ट । चतुर्विंशतिमर्हतां ॥ ३० ॥ अशोकपादपस्याधो । दिश्यैशान्यां जिनौकसः ॥
शिलापट्टे विशश्राम । स्वामी तीर्थोपवासकृत् ॥ ३१ ॥ तदा तत्रागतः श्रीदः । सह सामानि-
कैः सुरैः ॥ जिनपूजां तनोतिस्म । भक्त्या शक्त्या च पूर्णया ॥ ३२ ॥ अष्टापदं समारूढं ।
जीवंतं साधुकुंजरं ॥ तं निरीक्ष्य दधच्चित्रं । व्यमृशन्नरवाहनः ॥ ३३ ॥ जिनयात्रार्थमेताना-
मत्र श्रीगौतमेक्षणात् ॥ बभूव द्विगुणो लाभो । व्यवसायं विनापि नः ॥ ३४ ॥ वंदित्वा धन-

वां ॥ कयाचिच्चिंतया यद्वा। जगवन् दृश्यते कृशः ॥५६॥ गुरवोऽथ जगुर्नित्यं । तपः कुर्वं म-
हात्मभिः ॥ कथं तार्यो भवांभोधि-रिति चिंतापि शाश्वती ॥५७॥ पुनरस्य कृपे रोगे-र्जप्रसे
प्रासुकाशिनः ॥ निरौषधं वपुर्गेह-मनाथमिव तस्करैः ॥ ५८ ॥ पितृप्रायो यतिजन-स्यान्य-
धाद्रसुधाधवः ॥ उपेक्ष्यते प्रज्ञोवह्नि-स्फुलिंग इव नामयः ॥ ५९ ॥ तपस्तावज्जपस्ताव-त्ता-
वद्धर्मो गुणा अपि ॥ यावत्पतति नात्मायं । दुःसाध्यव्याधिसंकटे ॥ ६० ॥ धर्मः स्याद्रक्षते
देहे । रक्ष्यते तेन तद्बुधैः ॥ तदादिशत येनैवं । साधुमुल्लाघयाम्यहं ॥ ६१ ॥ कंकरीक-
मथादिक्षद् । गुरुराजः सगौरवं ॥ चिकित्सय वपुः साधो । त्वंधोराशां च पूरय ॥ ६२ ॥ गु-
र्वाज्ञया समं ज्राज्ञा । गतोन्तर्नगरं मुनिः ॥ अंतिके राजसौधस्य । तस्थौ सद्मनि पुष्कले ॥
॥ ६३ ॥ अगदैरगदंकारा । आदिष्टा अवनीज़ुजा ॥ तं लघूल्लाघयांचक्रु-र्गुरवश्चान्यतो ययुः
॥ ६४ ॥ अंतरांतःपुरं तत्र-ह्नद्यमहृणलंपटः ॥ पुष्टो बजूव देहेन । प्रमादेन च स क्रमात्
॥ ६५ ॥ सातगौरवतः क्षीणा-मपि ग्लानिमियेष सः ॥ स्थानवासाय मिष्टान्ना-शनाय प्रति-
मुर्दि सा ॥ ६६ ॥ वचःप्रवर्णे राज्ञा । प्रेरितोऽपि गुरून् प्रति ॥ वार्तामपि विहारस्य । अ-

दधौ गच्छिवन्न सः ॥ ६७ ॥ तमथो पृथिवीनाथो । बलेनापि व्यहारयत् ॥ श्रावका अंकुशा-
यंते । यतीनां हि प्रमादिनां ॥ ६८ ॥ आसाद्य कंचन ग्रामं–माश्रितः स्थपुटां कुटीं ॥ लेभे
पर्युषितं रूक्षं । नैक्षं भिक्षाक्षणे मुनिः ॥ ६९ ॥ प्रजावतीरसवंती–रसग्रंसनलालसः ॥ ईक्षु-
कीट इवारिष्टे । नक्के तस्मिन्न सोऽलुपत् ॥ ७० ॥ स दध्यिवान् क तत्सौधं । सस्नेहाः श्रा-
विकाः क ताः ॥ क सा रसवती सर्वं । डुष्टदैवेन हूरितं ॥ ७१ ॥ यस्मादिह नवे कष्टं । किं
परत्र सुखं ततः ॥ विद्वांसोऽपीति किं तत्र । व्रते रज्यंति जंतवः ॥ ७२ ॥ अलं व्रतेन राज्यां-
श–मादास्येऽहं पुनर्निजं ॥ इति निश्चित्य स व्रात्यो । ववले कवलेछया ॥ ७३ ॥ प्रातः पुर्या
उपवनं । वनपालेन भूपतिं ॥ स्वागमं ज्ञापयामास । कंमरीकः स निस्त्रपः ॥ ७४ ॥ वज्रपात-
मिव श्रुत्वा । बंधोराकस्मिकागमं ॥ तमभ्यगान्नृपः साकं । सचिवैः शुचिवेषनाक् ॥ ७५ ॥
उपधिं चौरवद् वृक्ष–शाखायामवलंवितं ॥ लुठंतं शाङ्वले तं च । स बुलोके बुलायवत् ॥
॥ ७६ ॥ मन्येऽसौ सर्वथोत्तीर्ण–चेताश्चारित्रपर्वतात् ॥ स्तुत्यस्तथापि स्तुत्या हि । कदाचि-
ज्जते त्रपां ॥ ७७ ॥

॥ ९९ ॥ संनिकृष्टादथो गोष्टात् । प्रभुरेकं पतद्ग्रहं ॥ आनयत्पायसंभृतं । ङुक्षेत्रं तादृशां
हि किं ॥ १०० ॥ कृष्णचित्र इव क्लिसे । पात्रे तत्रेंद्रभूतिना ॥ स्वदक्षिणकरांगुष्ठे । न पाय-
समद्दीयत ॥ १ ॥ शिष्यव्रातं कणोहृत्या-स्भुंभुजदसुभूतिजः ॥ व्याधाच्च पारणं स्वेन । सा-
वशेषेण तेन सः ॥ २ ॥ ध्यायँल्लब्धिं गुरोर्भुक्त्वा । शेवालः प्राप केवलं ॥ सत्यं लाजकरो
जडे । स हि तस्य गणाधिपः ॥ ३ ॥ प्राकारपुष्पप्रकरा-दिकां वीरजिनेशितुः ॥ श्रियमालो-
क्य दत्तोऽपि । वने केवलसंविदा ॥ ४ ॥ लोकोत्तरस्फुरद्रूपं । साक्षाद्वीक्ष्य जगत्प्रभुं ॥ आ-
नंच पंचमं ज्ञानं । कोडिन्यः सपरिछदः ॥ ५ ॥ प्रभुं प्रदक्षिणीकृत्य । यांतः केवलपर्षदं ॥
गौतमेन न्यषेध्यंत । ते सुवत्सलया धिया ॥ ६ ॥ दधानो वनवासित्वा-त्तेषु मुग्धमृगभ्रमं ॥
सोऽज्ञापि प्रभुणा वत्स । किं केवलिषु कुप्यसि ॥ ७ ॥ निशम्य केवलं तेषां । केवलं शोक-
माददन् ॥ वीरेणोचे स किं जैनी । वाक् तथ्या वितथाथवा ॥ ८ ॥ तथ्या चेत्तर्हि किं ध-
न्य । मद्गिरं नानुमन्यसे ॥ आवामंते भविष्याव-स्तुल्याविति पुरातनीं ॥ ९ ॥ चतुर्धाः स्युः

मम ते ज्ञान–मिति वीरगिरा गुरुः ॥ गौतमोऽमोदत प्रोक्त–मेतत्सर्वं प्रसंगतः ॥११॥ इताह
दुष्टायति कंडरीक–राजस्य सम्यक् चरितं निशम्य ॥ चिराय चारित्रमवाप्य चारु । को या-
ति मोहं विषयेषु विद्वान् ॥ १२ ॥ इत्युपदेशचिंतामणिटीकायां कंडरीककथा. ॥

तदेवं विषयगृद्धानां नरकनिपातं निधायाथ विशेषवैराग्याय तद्दुःखानि विभावयति–

॥ मूलम् ॥—सव्वो पुग्गलकाओ । सव्वं जलनिहिजलं च संमिलियं ॥ न हु नारयाण
सक्कइ । खुहं पिवासं उवसमेउं ॥ ७६ ॥ व्याख्या—सर्वस्त्रैलोक्योदरविवरवर्ती घटपटभवन-
वनादिपरिणामेन परिणतोऽपरिणतो वा पुद्गलकायो मूर्तद्रव्यराशिः संमिलितः समुदितः,
तथा सर्वमसंख्येयानां जलनिधीनां जलं च संमिलितं, नैव नारकाणां क्षुधां पिपासां चो-
पशमयितुं शक्नोति. अयं भावः—यदि कदाचिदसत्कल्पनया नारकाः सर्वं पुद्गलकायं, स-
र्वं च जलं युगपदभ्यवहरंति, तथापि तेषां क्षुत्तृष्णे न शाम्यतः. एवं नाम ते नित्यं क्षुधि-
तास्तृपिताश्च वर्तंते, इति. उक्तं च जीवाभिगमे–इमीसेणं भंते रयणप्पभाए पुढवीए नेरइ-
या केरिसं खुहं पिवासं पच्चणुभवमाणा विहरंति? गोयमा! एगमेगस्सणं रयणप्पभापुढवी-

चं नेरइयस्स असब्भावपठवणाए सव्वोदही वा सव्वपुग्गले वा आसगंसि पक्खिविज्जा, नो चेव
.४ णं से रयणप्पभाए पुढवीए नेरईए तित्तेवासिया वितह्वेवासिया परिसयणं गोयमा! रयण-
४ प्पभाए पुढवीए नेरइया खुहं पिवासं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति. एवं जाव अहे सत्तमाएत्ति.
॥ ७६ ॥ अन्यच्च—

॥ मूलम् ॥–जे उह्नवेइया तत्थ। ते य इहं लोहगारअग्गिंमि ॥ खित्ता चंदणसित्ताव। तावमणिंति सव्वंपि ॥ ७७ ॥ व्याख्या—तत्र तेषु नरकेषु ये नैरयिका उष्णवेदकाः संति, तत्राद्ये नरकत्रये सर्वेषु नरकावासेषु, चतुर्थे च भूयस्सु नरकावासेषु, पंचमे च स्वल्पेषु तेषु नैरयिकाः शीतयोनावुत्पद्य मुहूर्तान्तरत उष्णक्षेत्रं संक्रांता उष्णां वेदनां वेदयंति. ते उष्णवेदना नारका असत्कल्पनया तत उध्धृत्य इह मनुष्यलोके लोहकाराणां, उपलक्षणात् कांस्यकृतादीनां चाग्नौ क्षिप्यंते, क्षिप्ताः संतस्तत्क्षणाच्चंदनक्लिप्ता इव, उपलक्षणात् कदलीदलवीज्यमाना इव सर्वमपि प्राक्तनं तापमपनयंति, एवं नाम तत्र नैरुष्णवेदना अनुभूयंते,

• बाजिगमे—असब्भावपठ्ठवणया उसिणवेयणिज्जेहिंतो नरएहिंतो नेरइए उव्विए

चि- समाये जाइं इमाइं मणुस्सलोए भवंति [illegible]
आ.४ वा कवेल्लागराणि वा जाव जंतवाडचुल्ली वा, तत्ताइं समजोईभूयाइं फुल्लकिंसुयसमाणाइं जा-
५५ सासहस्साइं पमुच्चमाणाइं अंतो हूहूयमाणाइं चिट्ठंति ताइं पासइ पासइ ताइं उग्गहइ उ-
ग्गाहइ, सेणं तत्थ उण्हंपि पविणिज्जा, तण्हंपि खुहंपि जरंपि दाहंपि पविणिज्जा निद्दाइज्ज
वा पयलाइज्ज वा सइं वा धिइं वा रइं वा मइं वा उवलभिज्जा सीए सीयभूए सायासुख-
बहुलेयावि विहरिज्जत्ति ॥ ७७ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—जेसीयनारया ते । इह हिमकुंडम्मि माहरयणीए ॥ सुत्ता निव्वायगि-
हिव । सीयमवणिंति तक्कालं ॥ ७८ ॥ व्याख्या—इह चतुर्थ्यां नरकपृथ्व्यां स्वल्पेषु, पंच-
म्यां च प्रभूतेषु अधस्तन्योर्नरकपृथ्व्योः सर्वेष्वपि नरकावासेषु नारका उष्णयोनावुत्पद्य मु-
हूर्तात्परतः शीतक्षेत्रं संक्रांताः शीतवेदनां वेदयंति. ते शीतवेदका नारकास्तत उद्धृत्यास-
त्कल्पनया इह मनुष्यलोके माघमासस्य रजन्यां रात्रौ हिमकुंडे स्थाप्यंते, ततस्ते तत्र स-
न्निहितज्वलल्लोहशकटीके दत्तकपाटसंपुटे निर्वातगृह इव सुप्तास्तत्कालं शीतमपनयंति. उ-

क्तं च तत्रैव—गोयमा! असप्नावपठवणाए सीयवेयणेहिं तो नेरइएहिंतो नेरइए उवट्टिए समाणे जाइं इमाइं इह मणुस्सलोए नवंति, तं जहा–हिमाणि वा, हिमपुंजाणि वा, हिमपम्लाणि वा; हिमकुंमानि वा, ताइं पासइ पासइ ताइं उग्गहइ उग्गहइ. से णं तत्थ सीअंपि पविणिज्जा, खुहंपि पविणिज्जा, जाव उसिणे उसिणभूए सायासुखवहुलेयावि विहरिज्जत्ति. ॥ ७० ॥ अथोपसंहारमाह—

॥ मूलम् ॥—किं बहुणा अवरकयं । खित्तनवं नारयाण जं दुक्खं ॥ तं जाणंतोवि जिणो । न सक्कए कहिउमन्नस्स ॥ ७९ ॥ व्याख्या—किं बहुनोक्तेन? स्वल्पाक्षरैरेव तावदुच्यते.. नारकाणामपरैः परमाधार्मिकैः प्राग्नववैरिनिर्देवनारकादिनिर्वा कृतं अपरकृतं, तथा क्षेत्रानुनावाद्भवतीति क्षेत्रभवं च यद्दुःखं, तत्रापरकृतं कुंनीपचनन्राष्ट्रनर्जनवैतरणयवतरणासिपत्रवननयनसर्वलोहरथवाहगृध्रपक्षिनक्षणयोमोद्वालनत्रिशूलवेधनोष्णवालुकालोलनकरचरणकर्त्तनपट्टिशविदारणविरूपतापणादिकं, क्षेत्रजं तु कुणपादपि दुर्गंधायां, कुहूरा-

... च. तत्र क्षेत्रजन्य सततमपि नरकपृथ्व्या... षष्टि-
नि नित्यक्षुधित्वं, अनिष्टाहारोच्छ्वासत्वं च. तत्र क्षेत्रजन्य सततमपि नरकपृथ्व्या ... नित्यक्षुधित्वं, अनिष्टाहारोच्छ्वासत्वं च. तत्तेषां दुःखं जिनः
I.४ मेव यावदत्र परस्परकृता वेदना, तत्वतः परकृतैवेति न पृथगभिहिता. तत्तेषां दुःखं जिनः
केवली सर्वज्ञतया जानन्नप्यन्यस्य कथयितुं न शक्नोति. आयुषः परिमितत्वाद्वाचः क्रमव-
७ र्तित्वाच्च. ततो यदि जिनोऽपि वक्तुं न शक्तस्ततः कथमस्मादृशैस्तदुच्येतेति गाथार्थः ॥७९॥

अथ प्रकृतमाह—

॥ मूलम् ॥—इय चिंतंतो नारय-दुहाइं तक्कारणेसु विसएसु ॥ अणुरायमबंधंतो । जि-
इंदिओ नणु मुणि होइ ॥ ८० ॥ व्याख्या—उत्तानार्था. तदेवमुक्त इंद्रियजयरूपः संयमः,
संप्रति गुप्तित्रयात्मकं तं विवक्षुराह—

॥ मूलम् ॥—मणवयणकायजोगा । सुसंवुडा तिन्नि हुंति गुत्तीओ ॥ दिंति किर दु-
क्खपउत्ता । एए दुक्खोहमक्खोहं ॥ ८१ ॥ व्याख्या—युज्यंते इति योगा मनोवचनकायलक्ष-
णाः, सुष्ठु आगमोक्तविधिना संवृत्ता अकुशलकर्मभ्यो निवर्तिताः कुशलकर्मणि प्रवर्तिता इ-
त्यर्थः, त्रयो गुप्तयो भवंति. तत्र मनसः सुसंवृतत्वं मनोगुप्तिः, वचनस्य सुसंवृतत्वं वचनगु-

प्तिः, कायस्य सुसंवृतत्वं कायगुप्तिरिति. असंवृतत्वे प्रत्यपायमाह—किलेत्यागमोक्तौ, एते योगा दुःप्रयुक्ताः संतोऽक्षोभं दुर्निरोधं दुःखौघं ददाति. ॥ ८२ ॥ तत्र पूर्वं मनोगुप्तिमभिधित्सुर्मनसः प्राधान्यमाह—

॥ मूलम् ॥—कम्माण वंधमुक्खो । जं अणुवत्तंति मणपरीणामं ॥ तम्हा मणजोगुच्चिय । गुरुउ तिण्हंपि जोगाणं ॥ ८१ ॥ व्याख्या—यद्यस्मात्कारणादष्टानामपि कर्मणां वंधमोक्षौ अन्वयव्यतिरेकाभ्यां मनस एव परीणाममनुवर्तते. तथाहि–मायाविनो दुष्टेन मनसा परस्य विश्वासनार्थं वचसामृतमपि किरतः, कायेन विनयादिकमप्याचरतोऽस्त्येव मायाप्रत्ययः कर्मवंधः. इत्यस्य पुनः सुप्रणिहितमनसः सुनृतं वक्तुकामस्य सहसात्कारादिनाऽसत्यमपि वदतो दयापरिणतस्य च सहसात्कारादिना जीवमपि घ्नतो नास्ति तत्प्रत्ययः कर्मवंधः. यदार्प–उच्चालियंमि पाए । इरियासमियस्स संकमट्ठाए ॥ वावज्जेज्ज कुलिंगी । मरिज्जंतं जोगमासज्ज ॥ १ ॥ न उ तस्स तन्निमित्तो । वंधो सुहुमोवि देसिउ समए ॥ अणवज्जो य पउगेण । सव्वभावेण सो जम्हा ॥ २ ॥ तस्मान्मनोयोग एव त्रिष्वपि योगेषु

गुरुः प्रधानः. उक्तन्यायेन तस्यैव बंधमोक्षौ प्रत्यंगरंगत्वात्. बाह्यायोगयोस्तु गौणत्वादत एव,
सुस्थचित्तस्य विषयान् गृह्णतोऽपि नास्ति दोष इत्याह—॥ ८२ ॥
॥ मूलम् ॥—गिह्णंतु इंदियाउं । नियनियविसये न कोइ वारेइ ॥ जइ रागदोसकलुसि-
य-मेयं चिय होइ नो चित्तं ॥ ८२ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, अत्र श्लोकः—न शक्यं रूपमद्र-
ष्टुं । चक्षुर्गोचरमागतं ॥ रागद्वेषौ तु यौ तत्र । तौ बुधः परिवर्जयेत् ॥ १ ॥ ८२ ॥ एतदेवाह—
॥ मूलम् ॥—जो तिव्वो कम्माणं । बंधो सो रागदोसनिम्माउ ॥ मायालोभो रागो ।
मच्छरमाणा भवे दोसो ॥ ८३ ॥ व्याख्या—इह प्रकृतिप्रदेशस्थित्यनुभागभेदाच्चतुर्धा कर्मणां
बंधः, तत्र प्रकृतिबंधः कर्मणां ज्ञानावरणादिस्वभावापादनं (१). प्रदेशबंधः स्वात्मप्रदेशावगा-
ढकर्मवर्गणांतर्गताऽभव्यानंतगुणसिद्धानंतगुणहीनपरमाणुनिष्पन्नानंतकर्मस्कंधग्रहणं (२.)
स्थितिबंध. कर्मणामंतर्मुहूर्तादिसप्ततिसागरोपमकोटाकोटिपर्यंतस्थितिविधानं (३). अनुभाग-
बंधः कर्मपरमाणूनां ग्रहणक्षण एव सुखदुःखविपाकहेतुमधुरकटुतिक्तादिरसत्वापादनरूपः
(४). एषु यः कश्चित्तीव्रश्चिरस्थितिकतया कटुरसतया च दुःखविपाकहेतुर्दुरपोहश्च कर्मणां

वंधः, स रागद्वेपनिर्मितो रागद्वेपोपचये उपचीयते, तदपचये त्वपचीयते इत्यर्थः. यद्यपि मिथ्यात्वाविरतिकपाययोगाः सामान्येन वंधहेतवोऽभिहितास्तथापि स्थितिवंधेऽनुभागवंधे च मुख्यतया कपाया एव व्याप्रियंते, मिथ्यात्वादयस्तु तत्सहकारणानि भवंतीत्येवमुच्यंते. यदागमः—जोगा पयडिपएसं ठिइ अणुभागं कसायाउ कुणइत्ति. ननु यदि कपायाः कर्मणां स्थित्यनुभागवंधहेतवस्ततो रागद्वेपयोः किमायातमित्यत्रोच्यते. नैवं, रागद्वेपयोः कपायात्मकत्वात्. तथा चाह—मायेत्यादि, एपु कपायेपु यौ मायालोभौ तौ राग इति व्यपदिश्येते. यौ च मत्सरमानौ क्रोधाहंकारौ तौ द्वेप इति. अयं भावः—प्रीत्यप्रीती हि रागद्वेपयोर्लक्षणं, ततश्च लोभोऽभिष्वंगात्मकत्वात्प्रीतिरूपः, मायामपि किंचिदभिलपन् प्रयुक्ते, अभिलापश्च प्रीतिरूप इति, सापि प्रीत्यात्मिका. ततो मायालोभौ प्रीत्यात्मकत्वाद्रागः, तथा क्रोधोऽप्रीत्यात्मकः प्रतीत एव. मानोऽपि परगुणासहनत्वादप्रीत्यात्मकः. ततोऽप्रीत्यात्मकत्वादेतौ द्वावपि द्वेपः. एतत्संग्रहनयमतेनोक्तं. शेपनयविचारस्त्वत्र प्रज्ञापनावृत्तेरवसेयः. ततो रागद्वेपयोः कपायेभ्योऽभिन्नत्वात् कपायकृतौ कर्मणां

स्यिसनुजागो रागद्वेषकृतावपि प्रतिपत्तव्यो. उक्तं च प्रज्ञापनायां-जीवाणं भंते नाणावर-
णिज्जं कम्मं कइहिं ठाणेहिं बंधंति? गोयमा! दोहिं ठाणेहिं, तं जहा-रागेण य दोसेणय.
रागे डुविहे पन्नत्ते, तं जहा-माया य लोभे य. दोसे डुविहे पन्नत्ते, तं जहा-कोहे य
माणे य, इच्चे एहिं चउहिं ठाणेहिं वीरियउवग्गहिएहिं एवं खलु जीवा नाणावरणिज्जं क-
म्मं बंधंति. एवं दंसणावरणिज्जं जाव अंतरायं. ॥ ७३ ॥ अथ रागद्वेषाभिभूतस्य मनसश्च-
पलाद्भुतमालोक्य विस्मित इव प्राह—

॥ मूलम् ॥—लंघइ तरुणो गिरिणो य । लंघए लंघए जलनिहीवि ॥ भमइ सुरासुर-
ठाणे । एसो मणमक्कडो कोइ ॥ ७४ ॥ व्याख्या—एष मनोमर्कटः कोऽप्यपूर्वः, यतो मर्क-
टस्तरूनेव लंघते, मनश्च न केवलं तरूनेव लंघते, गिरींश्च मेर्वादीन् लंघते जलनिधीन् स-
मुद्रानपि लंघते, भ्राम्यति च सुरासुरस्थानयोः स्वर्गपातालयोः, ततोऽपूर्वमेवास्य किमपि का-
पेयमितीह सर्वेष्वपि वस्तुषु प्रायो मर्कटश्चपलतरो भवतीति तद्ग्रहणं ॥ ७४ ॥ अत एवे-
दं डुर्दममित्याह—

॥ मूलम् ॥— जिप्पइ सुहेण वयणं । जिप्पंति सुहेण कायचिठ्ठाउ ॥ पण दुज्जेयं अ-
णगार । सुयसारस्सावि मणमिणमो ॥ ७५ ॥ व्याख्या—जीयते सुखेनानायासेन वचनं ओ-
ष्ठपुटमीलनेन स्वाध्यायादिना वा, कायचेष्टा अपि सुखेन जीयंते, आसनबंधेन वैयावृत्त्या-
दिव्यापृततया वा, पुनरिदं साक्षादनुभूयमानं मनोऽनगतश्रुतसारस्यापि परिशीलितप्रवचन-
रहस्यस्यापि मुनेर्दुर्जेयं चपलत्वात्. ॥ ७५ ॥ ततस्तज्जयोपायमाह—

॥ मूलम् ॥—ता तस्स थिरीकरणठ-मायरो भावणासु कायव्वो ॥ ता असुहाउ ज-
णेगा । सुहाउ पर दुवालसहा ॥ ७६ ॥ व्याख्या—उत्तानार्था, ता एवमाह—

॥ मूलम् ॥—अधुवाऽसरणेगत्ता-वरत्तसंसार असुइ आसवोवाए ॥ संवरनिज्जरधम्मे ।
लोगं बोहिं च भावेइ ॥ ७७ ॥ व्याख्या—एषा द्वारगाथा व्यक्तार्था. ॥ ७७ ॥ तत्र पूर्व-
मधुवत्वभावनामाह—

॥ मूलम् ॥—सामित्तधणजुव्वण-रइरूवबलाउइट्ठसंजोगा ॥ अइलोला घणपवणा-इं-
दयणुवरपव्वत्तव ॥ ७८ ॥ व्याख्या—सुगमा. एवं समस्तभावानामध्रौव्यं भावयन् भवेभ्यो

ज्ञानादिगुणेभ्य उद्यन्मनःसमाधिं प्राप्नुयात्. ॥ ८८ ॥ अथ अशरणत्वभावनामाह—

। चिं- ॥ मूलम् ॥—पिउमाउभयणिभज्जा-भज्जाण पच्चक्खमिक्खमाणाणं ॥ जीवं हरेइ म-

भा.४ च्चू । पुण कोइ न होइ से सरणं ॥ ८९ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, न वरं मृत्युरिह परभवायु-

१५३ रुदयः, न तु लोकप्रसिद्धो यम इति. एवं मरणाद्यापदि स्वमशरणं भावयन्नजरामरस्थान-
लाभाय यतते. ॥ ८९ ॥ अथैकत्वभावनामाह—

॥ मूलम् ॥—गमणं आगमणं जम्म-णं च इक्कस्स होइ जीवस्स ॥ इक्को सुही दुही
वा । इक्को चिय जाइ परमपयं ॥ ९० ॥ व्याख्या—उत्तानार्था, नवरं गमनं भवांतरंप्रति,
आगमनं च पूर्वभवात्. एवं वस्तुवृत्त्या स्वस्य सर्वत्रैकत्वं ध्यायन् धर्ममेवात्मनः सहायं कु-
र्यात्. ॥ ९० ॥ अथान्यत्वभावनामाह—

॥ मूलम् ॥—चिरलालियंपि देहं । जइ जियमंतंमि नाणुवट्टेइ ॥ ता तंपि होइ अन्नं ।
धणकणयाईण का वत्ता ॥ ९१ ॥ व्याख्या—पाठसिद्धा, नवरं "नाणुवट्टेइत्ति" नानुवर्तते
जीवं गच्छंतं नानुगच्छतीत्यर्थः. एवं तनुधनस्वजनादिष्वन्यत्वं ध्यायन्न तेषु तात्त्विकं स्नेहं

भिनुयात्. ॥ ९१ ॥ अथ जवजावनामाह—

॥ मूलम् ॥—जोइमिगं मुंचंतो । अवरं जाइं तहेव गेण्हंतो ॥ जमइ चिरं अविरामे । जमरोव्व जिओ जवारामे ॥ ९२ ॥ व्याख्या—व्यक्तार्था; नवरं जीवपक्षे जातिरेकेंद्रियादिका, ज्रमरपक्षे जातिर्मालती, सा हि ज्रमरस्य प्रायः प्रियातस्तद्ग्रहणं. उक्तं च—कलियामिसेण उ नेउं । अंगुलिं मालईइमहमहियं ॥ वारेइ जा समत्था । मइइत्ते महुअरजीवाणं ॥ ॥ १ ॥ एवं हि जवज्रांतीर्जावयन् ज्रमणजीरुस्तासु विरज्येत ॥९२॥ अथाशुचित्वजावनामाह—

॥ मूलम् ॥—मेयवसरेयमलमुत्त—पूरियं चम्मवेढियं तत्तो ॥ जंगममिव वच्चहरं । कह एयं सुरूव देहं ॥ ९३ ॥ व्याख्या—सुबोधा, नवरं, मेदः शरीरस्थूलत्वापादकोऽस्थिकृद्धातुः वसा नलिकांतर्वर्ती स्नेहः. रेतो वीर्यं. एवं शरीरस्य नित्यमशुचित्वं चिंतयन् तत्पावित्र्यं व्यवहारमात्रेण कुर्वाणस्तात्त्विक्यै विशुद्ध्ये जंतुर्यतेत. ॥९३॥ अथाश्रवजावनामाह—

॥ मूलम् ॥—मिच्छत्ताविरइकसाय—जोगहेऊहिं हेउं अणुरूवं ॥ जं कम्मपुग्गलाणं । गहणं सो आसवो होइ ॥ ९४ ॥ व्याख्या—इहाश्रवस्य सामान्यतो मिथ्यात्वाविरतिकृता·

नि- यंयोगलक्षणाश्चत्वारो हेतवः; विस्तरतस्तु सप्तपंचाशत्. तथाजिग्रहिकानाजिग्रहिकाजिनिवे-
भा.४ शिकसांशयिकानाजोगिकजेदात्पंचधा मिथ्यात्वं. षट्कायारंजान्मनइंद्रियासंयमाच्च. द्वादश-
.५५ धाऽविरतिः. अनंतानुबंधिक्रोधादयः षोमश प्रागुक्ताः पुंस्त्रीनपुंसकजेदावेदास्त्रयः. हास्यरत्यर-
तिशोकजयजुगुप्साश्चेति पंचविंशतिः कषायाः. सत्यासत्यसत्यामृषाऽसत्यामृषामनोवचनौदारि-
कौदारिकमिश्रवैक्रियवैक्रियमिश्राहारकाहारकमिश्रकार्मणजेदात्पंचदश योगाः. सर्वेऽप्यमी स-
सपंचाशदाश्रवहेतवः. पंचेंद्रियचतुष्कषायपंचाव्रतत्रियोगपंचविंशतिक्रियाजेदादमी द्विचत्वा-
रिंशदप्युच्यंते. एतैर्मिथ्यात्वादिजिर्हेतुजिर्हेत्वनुरूपं; हेतुप्राबल्ये प्रबलं. तद्दौर्बल्ये स्वल्पं य-
त्कर्मपुजलानां ग्रहणमादानं क्रियते, स आश्रवो जवति. एवमाश्रवद्वाराणां कर्मबंधहेतुतां
जावयंस्तत्पिधानाय यतेत. ॥ ७४ ॥ अथ संवरजावनामाह—

॥ मूलम् ॥ आसवहेउपिधानं । सम्मत्ताइहिं संवरो नेओ ॥ पिहियासवो हि जीवो ।
सुतरिव तरेइ जवजलहिं ॥ ७५ ॥ व्याख्या—सम्यक्त्वमादिर्येषां विरतिप्रशमगुप्तीनां, तैः
सम्यक्त्वादिजिः प्रकारैर्यत्पूर्वोक्तानामाश्रवहेतूनां मिथ्यात्वादीनां पिधानं स्थगनं स संवरो

ह्यपः. संवरस्य फलं साक्षादाह–पिहिताश्रवो हि जीवः सुतरीव तरति नवजलधिं, यथा तरी स्थगितजलप्रवेशद्वारा सुखं जलधिं तरतीति योगः. ॥ ए५ ॥ अथ निर्जराभावनामाह–

॥ मूलम् ॥—कम्माण पुराणाणं । निकंतणं निज्जरा दुवालसहा ॥ विरयाण सा सकामा । तहा अकामा अविरयाणं ॥ ए६ ॥ व्याख्या—पुराणानां प्राग्बद्धानां कर्मणां तपसा निकर्तनं वेदनं निर्जरेत्युच्यते. वध्यमानकर्मविषयः संवरः प्राग्बद्धकर्मविषया च निर्जरेत्यनयोर्भेदः. इयं च द्वादशधा. बाह्याभ्यंतरस्य च तपसः षड्भेदत्वात्. तत्र बाह्यं तपः षोढा यथा–अणसणमुणोयरिया । वित्तीसंखेवणं रसच्चाउ ॥ कायकिलेसो संलीण–या य बज्झो तवो होइ ॥ १ ॥ तत्रानशनमाहारत्यागः, तद् द्विधा, इत्वरं यावत्कथितं च. तत्रेत्वरं चतुर्थादिषण्मासांतं, यावत्कथितं तु पादपोपगमनेंगितमरणभक्तपरिज्ञाभेदात् त्रिधा. तथा ऊनोदरता. बत्तीसं किर कवला । आहारो कुछिपूरिउं भणिउ ॥ पुरिसस्स महिलयाए । अट्ठावीसं भवे कवला ॥१॥ इत्येवंरूपस्य स्वाहारमानस्य संक्षेपात्पंचधा, तद्यथा–अप्पाहारादिवड्ढा। दुभागपत्ता तहेव किंचूणा ॥ अट्ठ दुवालस सोलस–चउवीसिगतीसकवलेहिं ॥२॥ तथा वृत्तिसंक्षेप-

र्यायाः संक्षेपो द्रव्याद्यनिग्रहविशेषैः संकोचनं वृत्तिसंक्षेपः. तथा रसाः क्षीरादयस्तत्परिहारो रसत्यागः. तथा कायस्यासनबंधेन लोचादिना वा कष्टकरणं कायक्लेशः. स्त्रीपशुपंडकादिवर्जितस्थानेऽवस्थानं संलीनता. एतत्तपः क्रियमाणं लोकेनापि ज्ञायते, कथंचित्कुतीर्थिकेरपि क्रियते, इति बाह्यमुच्यते.

अथाभ्यंतरं षोढा यथा—पायच्छित्तं विणओ । वेयावच्चं तहेव सज्झाओ ॥ झाणं उस्सग्गोवि य । अब्भिंतरओ तवो होइ ॥ १ ॥ तत्र प्रायश्चित्तं दशधा, आलोचनाभेदात्, यदाह—आलोयणपडिक्कमणे । मीसविवेगे तहावि उस्सग्गे ॥ तवछेयमूलअणव–ट्ठिया य पारंचिए चेव ॥ १ ॥ विनयो ज्ञानादिभेदात्सप्तधा, नाणे दंसणचरणे मणवइकाउवयारिओ विणओत्ति. वैयावृत्त्यं आचार्यादीनामन्नपानादिसंपादनविधौ व्यापृतत्वं. यदाहुः—आयरिय उवज्झाए । थेरतवस्सीगिलाणसेहाणं ॥ साहम्मियकुलगणसंघ–संगयं तमिह कायव्वं ॥ १ ॥ स्वाध्यायो वाचनादिर्वक्ष्यमाणः पंचधा, ध्यानं धर्मं शुक्लं च, तत्स्वरूप यथा—सूत्रार्थसाधनमहाव्रतधारणेषु । बंधप्रमोक्षगमनागमहेतुचिंता ॥ पंचेंद्रियव्युपरमश्च दया च भूते । ध्यानं तु

धर्म्यमिति संप्रवदंति तद्ज्ञाः ॥ १ ॥ यस्येंद्रियाणि विषयेषु पराङ्मुखानि । संकल्पकल्पनविकल्पविकारदोषैः ॥ योगैः सदा त्रिभिरहो निभृतांतरात्मा । ध्यानोत्तमं प्रवरशुक्लमिदं वदंति. ॥ २ ॥ उत्सर्गो द्रव्यतो गणशरीरोपध्याहारत्यागात्, भावतः क्रोधादित्यागात्. एतत्तपो लोकैरनभिलक्ष्यत्वादाभ्यंतरीयैश्च सम्यगनामेव्यमानत्वान्मोक्षप्राप्त्यंतरंगत्वाच्चाभ्यंतरमित्युच्यते. इयं द्वादशधापि निर्जरा विरतानां विरतिपरिणतानां सकामा, सह कामेनाभिलाषेण वर्तते इति व्युत्पत्तेः. तथाऽविरतानां विरतिपरिणामरहितानां दारिद्र्यादिहेतुभिः स्वयमेव जरति सा निर्जरा अकामा भवति. निर्जरां हि भावयन् सकामनिर्जराप्ररूपा निरवद्यान्यपि कर्माणि निर्जरयेदिति. ॥ ७६ ॥ अथ धर्मभावनामाह—

॥ मूलम् ॥—धम्मो जिणेहिं निरुवहि-उवयारपरेहिं सुटु पन्नत्तो ॥ समणाणं समणोवा-सयाण दसहा दुवालसहा ॥ ७७ ॥ व्याख्या—स्पष्टा. नवरं श्रमणानां धर्मो दशधा क्षांत्यादिभेदसमाप्यः. धर्मभावनां हि भावयन् शुभानुबंधि सत्कर्म संचिनुयात्. ॥ ७७ ॥ अथ लोकभावनामाह—

॥ अहमुहगुरुमल्लयठिय-लहुमल्लयजुअलसाठय लाग ॥ धम्माऽयं च द-
१.चि ॥ मूलम् ॥—अहमुहगुरुमल्लयठिय-लहुमल्लयजुअलसंठियं लोगं ॥ धम्माऽयं च ल-
भा.४ वेहिं । पूरियं मणसि चिंतिज्जा ॥ ५७ ॥ व्याख्या—अधोमुखमवाङ्मुखं गुरु बृहत्प्रमाणं
१५० मल्लकं शरावस्तस्योपरिस्थं लघु, अधस्तनमल्लकापेक्षयाऽल्पप्रमाणं मल्लकयुगलं शरावसंपुटं,
तद्वत्संस्थितं संस्थानं यस्य तं. अधोमुखगुरुमल्लकस्थितलघुमल्लकयुगलसंस्थितं लोकं मनसि
चिंतयेत् इदमुक्तं भवति—अधस्तनलोकतलात् सप्तरज्जुविस्तारादूर्ध्वं शनैः शनैः संकुचन्
लोकस्तिर्यग्लोके एकरज्ज्वायतो भवति. ततोऽप्यूर्ध्वं क्रमेण विस्तारं भजन् ब्रह्मलोकतृतीय-
प्रस्तटे पंचरज्ज्वायतो भवति. ततश्च पुनः शनैः शनैः संक्षेपं भजन् सर्वोपरितने लोकाग्रप्र-
देशप्रतरे रज्जुप्रमाणो भवति. ततो भवति यथोक्तसंस्थानो लोकः. कथंभूतं लोकं? धर्मादि-
भिः पंचभिर्द्रव्यैः पूरितं. तत्र स्वभावतो गतिप्रवृत्तानां जीवपुद्गलानामुपष्टंभकारी मत्स्यानां
जलमिव धर्मास्तिकायः. एवं स्थितिरतानां तेषामुपष्टंभदायी पथिकानां छायेवाऽधर्मास्तिका-
यः. एतौ च द्वावपि लोकालोकव्यवस्थाहेतू प्रदेशतः प्रमाणतश्च लोकाकाशतुल्यौ. तथा
एतेषामेव स्थितिगतिप्रवृत्तानामवकाशदानादवगाहनधर्माकाशास्तिकायः. तथा चेतना ल-

द्गणः कर्मणां कर्ता भोक्ता च जीवनधर्मा जीवास्तिकायः. तथा भूभूधराभ्रादिसमस्तवस्तूनां परिणामिकारणं पूरणगलनधर्मा पुद्गलास्तिकायः. एतेष्वाद्याश्चत्वारोऽमूर्ताः, अंत्यस्तु मूर्तः. जीववर्जाः सर्वेऽप्यचेतनाः. एतैः पंचभिर्द्रव्यैः पूरितोऽयं लोकः. न हि स कश्चिदेकोऽपि प्रदेशो लोके विद्यते यत्र धर्माधर्माकाशानामेकैकः प्रदेशो जीवपुद्गलानां चानंताः प्रदेशाः स्वस्वरूपेण नावतिष्टंत इति. अत्र च मनुष्यक्षेत्रे एव वर्तिष्णुत्वात् षष्टस्य कालद्रव्यस्य ग्रहणं न कृतं. एवं हि लोकस्वरूपं भावयन् धर्मध्याने स्थैर्यं लभते. यदार्षं—खिइवलयदीवसायर-नरयविमाणभवणाइसंठाणं ॥ वोमाइपइट्ठाणं । नियंयं लोगट्ठिइविहाणं ॥ १ ॥ धर्मध्यानी ध्यायेदिति शेषः. ॥ ९७ ॥ अथ बोधिभावनामाह—

॥ मूलम् ॥—पंचिंदियत्तणाइय-सामग्गीसंभवेवि अइदुलहा ॥ तत्तावबोहरूवा । बोही सोहि जियस्स जउ ॥ ९८ ॥ व्याख्या—प्रकटार्था. नवरं यतो यस्माद्बोधेर्मिथ्यात्वपंककलुषस्य जीवस्य शोधिर्भवति. एवं बोधेर्दुर्लभतां भावयन् धनांगनादिव्यतिरेकेण बोधिलाभमेव प्रार्थयेत्. ॥ ९८ ॥ अथोपसंहरन्नाह—

१ वि
भा.४
२६१

॥ मूलम् ॥—जाविज्जंतं इह त्ता-वणाहिं कल्लाणमाहणं होइ ॥ चलरसचलंपि चित्तं।
पसन्नचंदस्सव जईणं ॥ १०० ॥ व्याख्या—यतीनां मुनीनां प्रसन्नचंद्रस्य राजर्षेरिव चेतश्च-
लरसचलमपि पारदवच्चपलमपि, इति पूर्वोक्ताजिर्भावनाजिर्भाव्यमानं सत् कल्याणसाधकं
पुण्यानुबंधि भवति. चलरसोऽपि गुरुगम्याजिर्भावनाजिर्भाव्यमानः पीतधातोः साधको जव-
तीति संटंकः. ॥ १८० ॥ प्रसन्नचंद्रदृष्टांतस्त्वयं—अथ प्रसन्नचंद्रराजर्षिकथा—

सत्कोटिपात्रमस्त्यत्र । पोतनत्पोतनं पुरं ॥ यत्कोडे परिचिक्रीडे । लक्ष्मीरंजोधिसंजवा
॥ १ ॥ भूपस्तत्र यत्तो सोम-चंद्रो निस्तंद्रविक्रमः ॥ तस्य शीलद्रुमाराम-धरणी धारिणी
प्रिया ॥ २ ॥ प्रसन्नचंद्र इत्यासी-त्तनयः सन्नतिस्तयोः ॥ नालोकस्थोऽपि यः कापि । नापुच-
त्कलंकसतां ॥३॥ कदापि कुर्वती वेणी-बंधे भूधवमूर्द्धनि ॥ दृष्ट्वैकं पलितं राज्ञी। चजापे दूतमागतं
॥४॥ इतस्ततस्ततः पश्य-न्नपश्यन् दूतमग्रतः ॥ धारिण्या भूपतिः प्रोचे। विस्मितः स्मितपूर्वकं ॥५॥
संदेह इव सिद्धांते। शुद्धांते तव किं नृप ॥ दूतो विशति तद्दूतं । पश्यामुं पलिताजिधं ॥६॥
सकर्णः कर्णपार्श्वस्थो। न्यगदतो वयस्यसौ तव ॥ संप्राप्तैव जराधाटी। विरम व्याप पापतः ॥ ७ ॥ वि-

पणोऽथ नृपोऽध्याय–दहो मोहादचेतसः ॥ पदं मूर्ध्नि ममाधत्त । पलितछलतो जरा ॥ ८ ॥ यन्मूर्ध्नि कृष्णचिकुरप्रकराब्दगम्या । प्रावृट् न चोधरविरेषु विजाति युक्तं ॥ येषां पुनः पलितकाशविकाशसारा । श्रीः शारदी स्फुरति तेऽत्रधिकं न किं सः ॥ ९ ॥ वैरिणी दुर्निवारेयं । पुत्रमित्रजनैरपि ॥ रूपं विनाशयत्येव । पलितं करिणी जरा ॥ १० ॥ भुक्ता भोगाः कृतं राज्यं । जातश्च तनयो मम ॥ गततारुण्यपूरस्य । सांप्रतं, सांप्रतं व्रतं ॥ ११ ॥ एवं चिंतातुरं भूपं । सहास्यं धारिणी जगौ ॥ हतकोश इव स्वामिन् । किं जरां वीक्ष्य खिद्यसे ॥ ॥ १२ ॥ जरानिगूहनोपायं । वच्मि नाथ यथातथं ॥ पलितं भ्रमयित्वैत–त्पुरे घोषय सर्वतः ॥ १३ ॥ लोकाः शृणुत यः कश्चि–देवं धवलमूर्धजं ॥ वक्ष्यति क्षितिपं वृद्धं । स ध्रुवं दंडयिष्यते ॥ १४ ॥ राजदंडभयादेवं । कश्चिदुक्ता न ते जरां ॥ वीतशंकस्ततो भोगान् । भुंजीया भूप भूरिशः ॥ १५ ॥ भूपः प्रोचे प्रिये हास्यं । किमकांडे विधीयते ॥ जरां कालक्रमायातां । वीक्ष्य वैलक्ष्यमेति कः ॥ १६ ॥ अदृष्टपलिता एव । पूर्वजाः प्राव्रजन्मम ॥ अहं तु पलिते दृष्टे । गृहेऽस्मीति त्रपाकरं ॥ १७ ॥ जगाद धारिणी स्वामि–न्नेषा खेदप्रथा वृथा ॥ स-

पि मयोऽस्ति समर्थस्या–थापि प्रव्रजितुं तव ॥ १८ ॥ अथ राइपाप्यनुज्ञातः । पुत्रं राज्येऽभि-
।०४ षिच्य सः ॥ आदाय तापसीं दीक्षां । प्राप भूपस्तपोवनं ॥ १९ ॥ मा व्यापद्व मे हृदीशेन ।
२३ सह यानमनोरथः ॥ इत्यज्ञापितगर्भैव । राज्ञी तमनुजग्मुषी ॥ २० ॥ दधतोः सोदरस्नेहं ।
जन्मांतरितयोरिव ॥ जपतीप्रेम तुत्रोट । तत्रोटजगयास्तयोः ॥ २१ ॥ तत्रासूत सुतं राज्ञी ।
धर्मं बुद्धिरिवोज्ज्वला ॥ प्रसूः प्रसूतिरोगार्त्या । व्यपद्यत तदैव सा ॥ २२ ॥ अवाप्य चंद्रदे-
वीत्वं । देवी प्रेमवशंवदा ॥ बालं तं सैरिभीभूया–रण्ये स्तन्यमपीप्यत ॥ २३ ॥ तस्य राज-
कुमारस्य । वने वल्कलवाससः ॥ नाम वल्कलचीरीति । रीतिज्ञैस्तापसैर्ददे ॥ २४ ॥ वर्द्धमा-
नः स्वकैः पुण्यै–स्तारं तारुण्यमाप सः ॥ शशी शैत्यमिव ग्रीष्मे । जहौ मौग्ध्यं तदापि न ॥
॥ २५ ॥ स प्रीतः स्वयमानीतै–र्दलैः पुष्पफलैर्जलैः ॥ पितरं तर्पयामास । जरसा जर्जरौजसं
॥ २६ ॥ वनं प्रसन्नचंद्रोऽथ । प्रणंतुं पितरं गतः ॥ अनुजं यौवनोद्भेद–सुभगं तमवैक्षत ॥
॥ २७ ॥ अचिंतयच्च बालोऽयं । सोमलः सहते हहा ॥ वनवासव्यथा ज्येष्ठ–बंधौ राजधरे-
मयि ॥ २८ ॥ भेजे पित्रोचितं कीर । दारुणातपसेवनं ॥ बाल्येऽप्यसौ-किं कुरुते । दारुणा-

न सूरोऽप्येनमाक्रष्टु-मीष्टे
तपसेवनं ॥ २९ ॥ पितुस्तपोनिधेः क्रोडे । पारींद्रस्येव संस्थितं ॥ पुनः स्ववनं प्राप । नृपः
कश्चित्करोमि किं ॥ ३० ॥ इत्यंतरुल्लसच्चिता-धूमरीधूसराननः ॥ पप्रच्छुर्वारवनिता । विनं·
कृपणनैपुणः ॥ ३१ ॥ अध्यासीनं सभामध्य-मध्यास्मव्यथयाकुलं ॥ किं वा कन्या स·
यावनता नृपं ॥ ३२ ॥ देवाद्य किं न ते वश्याः । संति शुद्धांतयोषितः ॥ ताः प्रोचुर्यौवनोन्म·
लावण्या । कापि कापि निरीक्षिता ॥ ३३ ॥ प्रोक्ते राज्ञा स्वदुःखेऽथ । गृहीतुं तास्ततो राजा-ज्ञया वल्क·
दाः ॥ तत्तद्बुद्धिमयीरस्मा-नेवात्रार्थं नृपादिश ॥ ३४ ॥ रथेषु शर्कराखंड-मरसं·
लचीरिणं ॥ धूर्तविद्या इवांगिन्यो । रथारूढाः प्रतस्थिरे ॥ ३५ ॥ जग्मुश्च तत्र यत्रास्ति ।
मोदकादि च ॥ पीयूपरसनिष्पदे-नेव निष्पादितं न्यधुः ॥ ३६ ॥ प्रतीक्षमाणाः परि·
सोमचंद्रो महामनाः ॥ नाविशंश्च वनं राज-संमाजं सरमा इव ॥ ३७ ॥ जस्मापह्नु
तो । वनं वल्कलचीरिणं ॥ तस्थुर्भूम्नि तरोर्नस्य । चरं ताश्चोरचर्यया ॥ ३८ ॥ ऋषी·
देहश्च-जटावांस्तावदाययौ ॥ फलान्विलापी वालर्षिः । स मुग्धमृगवद्भ्रमन् ॥ ३९ ॥

ौ ॥ ४० ॥ इत्यलौकिकमालाक्य । वनथं तस्य विस्मिताः ॥ मथः प्राथतहास्य ताः । ९५ स्वे-
नैव न्यवारयन् ॥ ४१ ॥ तान्यंः फलानि वन्यानि । विनीतः सोऽदुढौकत ॥ वर्ण्यतेऽतिथि-
पूजातो । नान्यत्पुण्यं तपस्विभिः ॥ ४२ ॥ चर्वं चर्वं शठास्तास्ता-न्यरसानीति तत्यजुः ॥ जू-
रिखंम्रानखंम्रान-प्यडुस्तस्मै च मोदकान् ॥ ४३ ॥ तानास्वाद्य सुधास्वादून् । व्याचष्ट स
पुनः पुनः ॥ न ऋजुस्तस्य जिह्वा सा । रसज्ञेति श्रुता यतः ॥ ४४ ॥ रसगृद्धः स ताः प्रोचे ।
मुनींद्रा आश्रमः क वः ॥ मत्पितुर्जरिणो योग्या । कत्या चेयं फलावली ॥ ४५ ॥ अहो ज-
टा सुललिता । नवतां जाति मूर्द्धसु ॥ सौकुमार्यमकल्केषु । वल्केष्वप्यहहोल्वणं ॥ ४६ ॥
युष्माकमंगरागोऽयं । दिशः सुरनयत्यहो ॥ अहो वालडुसेकार्थौ । कलशौ वः स्थितौ हृदि
॥ ४७ ॥ कथं हृदीव मालिन्यं । मुखेऽपि श्मश्रुणा न च ॥ किं वायं वदने रागो । वैरी वै-
राग्यशालिनां ॥ ४८ ॥ पाणिपादश्चवोमूर्ध्नि । स्थितोऽपि न दहत्ययं ॥ यत्कृशानुः प्रदीप्तोऽपि
। तदेतद्धि तपोवलं ॥ ४९ ॥ अथ ता जगडुर्वीणा-क्वाणप्राणहरस्वराः ॥ वयमध्यास्महे
याल-रूपे श्रीपोतनाश्रमं ॥ ५० ॥ फलश्रेण्यानया तत्र । नित्यं कल्पितपारणाः ॥ कुर्मः क-

मागतं कर्म । कलाकेलिगुरोर्गिरा ॥ ५१ ॥ जटावल्कलरागाद्यं । तत्रेदृग्न च दुर्लभं ॥ वक्त्रस्य-
त्व वदने रागो-ऽनुरागं त्वयि वीक्षिते ॥ ५२ ॥ आश्रमाः संति भूयांसो । न पुनः पोतनो-
पमाः ॥ कृपयोऽस्मादृशा यत्र । सरागा अपि निर्वृताः ॥ ५३ ॥ तत्र पुत्र त्वमागच्छेः । का-
र्यमेभिः फलैर्यदि ॥ वेत्ति नानारसान् भूरि-ब्रजिर्भ्रमरव्रजः ॥ ५४ ॥ स जगाद तदा मूढं
। द्रुमारूढचरश्च ताः ॥ रेरे श्रीसोमचंद्रर्षि-रेति नश्यत नश्यत ॥ ५५ ॥ ता अनेशन्नृपेक्षी-
ता । निहाका इव विद्युतः ॥ मुक्त्वा बालं रथेनाशु । ततो निर्व्याजवाजिना ॥ ५६ ॥ अ-
वाप्य स्वपुरं जात-जीविताशा नरेश्वरं ॥ ह्रिया त्रिया च नम्रास्या-स्तत्स्वरूपमजिज्ञपन्
॥ ५७ ॥ ततः शतगुणां पीडां । दधानो वसुधाधवः ॥ मग्नः शोकोदधौ कष्टं । गमयामास
वासरान् ॥ ५८ ॥ स चैकाकी जरी तातः । स च व्रातोज्जयच्युतः ॥ खादच्चक्रे शल्यवत्तस्य ।
शश्वदेतद् द्वयं हृदि ॥ ५९ ॥ सोऽपि वालकृपिर्धार्य-स्तत्प्राणित्वमवाप्नुवन् ॥ वभ्राम कान-
ने यूथ-भ्रष्टमल्लूकवच्चिरं ॥ ६० ॥ पितुर्गृहान्नयन्नारीं । निजग्रामं नरः पुरः ॥ तेनादर्शि र-
थारूढः । कोऽपि निःकोपचेतसा ॥ ६१ ॥ ताताभिवादयामीति । ववंदे दंपती स तौ ॥ त-

हास कामिनी तस्या-नुचितादुपचारतः ॥ ६२ ॥ कपिरेष ऋजुर्वन्यो । न परिहासमर्हति ॥
निषेध्येति नरः पत्नीं । क यासीति मुनिं जगौ ॥ ६३ ॥ पोतनाश्रमपांथोऽह-मित्युक्ते मुनि-
नोन्मनाः ॥ स जगाद तदेहीति । मयाप्यत्रैव गम्यते ॥ ६४ ॥ ऋषिः पथि रथे वीक्ष्य ।
वाहवाहनमभ्यधात् ॥ निस्त्रिंशेनेव वाह्येते । किमेतौ हरिणौ त्वया ॥ ६५ ॥ एषोऽस्मदाश्र-
माचार । इत्युक्त्वा मोदकानसौ ॥ सुधासमधिकस्वादां-स्तस्यादाद् दृढसौहृदः ॥ ६६ ॥ त-
त्स्वादवर्धिताह्लादः । स प्रोचे वेद्म्यहं मुने ॥ फलान्येतानि तान्येव । यानि ते तापसा ददुः
॥ ६७ ॥ पथि प्रादुरभूत्तस्य । चौरः क्रूरतरः पुरः ॥ रथी विजित्य तं तस्या-दत्तार्जितचिरं
धनं ॥ ६८ ॥ निरजेषमसज्जोऽपि । यदेनं स्तेननायकं ॥ महिमा सोऽयमस्यैव । ऋषेरित्यु-
न्निनाय सः ॥६९॥ प्रीतस्तं स्वरथे न्यस्य । स ययावुपपोतनं ॥ गुणक्रीतमिवामुष्मै । स्वर्णसं-
भ्रमदत्त च ॥ ७० ॥ स्वर्णादग्निधिया त्रस्य-न्मुनिस्तेनाभ्यधीयत ॥ मा भैस्तपोनिरासाकैः ।
प्रजवत्येष नानसः ॥ ७१ ॥ अमी त्वामाह्वयंतीव । पोतनाश्रमपादपाः ॥ चलद्दलकरैः सं-
भ्या-मिलदंमजकूजितैः ॥ ७२ ॥ अत्रामुना विना प्रायो । वासस्थानं न लभ्यते ॥ इत्यस्मै

मागतं कर्म । कलाकेलिगुरोर्गिरा ॥ ५१ ॥ जटावल्कलरागाढ्यं । तत्रेदृग्न च दुर्लभं ॥ वक्रस्य त वदने रागो-ऽनुरागं त्वयि वीक्षिते ॥ ५२ ॥ आश्रमाः संति भूयांसो । न पुनः पोतनोपमाः ॥ ऋषयोऽस्मादृशा यत्र । सरागा अपि निर्वृताः ॥ ५३ ॥ तत्र पुत्र त्वमागच्छेः । कार्यमेभिः फलैर्यदि ॥ वेत्ति नानारसान् भूरि-भ्रमिभ्रंमरवन्नरः ॥ ५४ ॥ स जगाद तदा गूढं । द्रुमारूढचरश्च ताः ॥ रेरे श्रीसोमचंद्रर्षि-रेति नश्यत नश्यत ॥ ५५ ॥ ता अनेशन्नृपेर्जीता । निद्राका इव विद्युतः ॥ मुक्त्वा बालं रथेनाशु । ततो निर्व्याजवाजिना ॥ ५६ ॥ अवाप्य स्वपुरं जात-जीविताशा नरेश्वरं ॥ ह्रिया भिया च नम्रास्या-स्तत्स्वरूपमजिज्ञपन् ॥ ५७ ॥ ततः शतगुणां पीडां । दधानो वसुधाधवः ॥ मग्नः शोकोदधौ कष्टं । गमयामास वासरान् ॥ ५८ ॥ स चैकाकी जरी तातः । स च भ्रातोत्पथच्युतः ॥ खादचक्रे शल्यवत्तस्य । शश्वदेतद् द्वयं हृदि ॥ ५९ ॥ सोऽपि ग्रामऋषिर्धावं-स्तत्राणिक्यमवाप्नुवन् ॥ चभ्राम कानने यूथ-भ्रष्टकल्लूकवच्चिरं ॥ ६० ॥ पितुर्गृहान्नयन्नारीं । निजग्रामं नरः पुरः ॥ तेनादर्शि रथारूढः । कोऽपि निःकोपचेतसा ॥ ६१ ॥ तातास्त्विवादयामीति । ववंदे दंपती स तौ ॥ ज-

ऋपिरेप ऋजुर्वन्यो । न परिहासमर्हति ॥
हास कामिनी तस्या–नुचितादुपचारतः ॥ ६२ ॥ पोतनाश्रमपांथोऽह–मित्युक्ते मुनि-
निपेध्येति नरः पत्नीं । क यासीति मुनिं जगौ ॥ ६३ ॥ ऋषिः पथि रथे वीक्ष्य ।
नोन्मनाः ॥ स जगाद तदेहीति । मयाप्यत्रैव गम्यते ॥ ६४ ॥ एपोऽस्मदाश्र-
वाहवाहनमभ्यधात् ॥ निस्तंशेनेव वाह्यते । किमेतौ हरिणौ त्वया ॥ ६५ ॥
माचार । इत्युक्त्वा मोदकानसौ ॥ सुधासमधिकस्वादां–स्तस्यादाद् हढसौहृदः ॥ ६६ ॥ त-
त्स्वादवर्धिताह्लादः । स प्रोचे वेद्म्यहं मुने ॥ फलान्येतानि तान्येव । यानि ते तापसा ददुः
॥ ६७ ॥ पथि प्रादुरभूत्तस्य । चौरः क्रूरतरः पुरः ॥ रथी विजित्य तं तस्या–दत्तार्जितचिरं
धनं ॥ ६८ ॥ निरजैपमसज्जोऽपि । यदेनं स्तेननायकं ॥ महिमा सोऽयमस्यैव । ऋपेरित्यु-
क्त्वा स्वर्णल-
न्निनाय सः ॥६९॥ प्रीतस्तं स्वरथे न्यस्य । स ययावुपपोतनं ॥ गुणक्रीतमिवामुष्मै । स्वर्णल-
क्षमदत्त च ॥ ७० ॥ स्वर्णादग्निधिया त्रस्य–न्मुनिस्तेनाभ्यधीयत ॥ मा भैस्तपोनिरासाकैः ।
प्रज्वलत्येष नानलः ॥ ७१ ॥ अमी त्वामाह्वयंतीव । पोतनाश्रमपादपाः ॥ चलद्दलकरैः सं-
ध्या–मिलदंडजकूजितैः ॥ ७२ ॥ अत्रामुना विना प्रायो । वासस्थानं न लभ्यते ॥ इत्यस्मै

कांचनं दत्वा । स्वग्रामंप्रति सोऽचलत् ॥ ७३ ॥ परिखाविशिखावप्र-सत्राशोभां निचालयन् ॥
विवेशांतःपुरं सायं । नूपाल इव भूपजूः ॥ ७४ ॥ चलध्वजपटव्याजा-न्नृत्यंतीव तदागमे ॥
वेश्यावेश्मानि नगर-प्रवेशे प्रददर्श सः ॥ ७५ ॥ जीवन्नेव तपोभिः किं।लंभितोऽस्मि त्रिवि-
ष्टपं ॥ प्रविशंस्तेषु वेश्मैकं । स मुनिर्दध्यिवानिति ॥ ७६ ॥ गौरांगीर्गणिकास्तत्र । वीक्ष्याप्स-
रणजासुराः॥ रूपींस्ताणोटजावास-दग्धदेहान्निनिंद सः ॥ ७७ ॥ कांचिद्भद्रासनासीनां । सोऽ-
भिवादनपूर्वकं ॥ दत्वा तत्कांचनं वेश्यां । वासस्थानमयाचत ॥ ७८ ॥ गणिका गणकोक्ता-
य । तस्मै दित्सुर्निजांगजां ॥ विवाहस्याथ सामग्रीं । स्वचेटीभिरकारयत् ॥ ७९ ॥ निषिध्य-
तोऽपि तस्य स्वं । वेणीदंडं प्रदर्श्य सा ॥ मस्तके बिभ्रणोतिस्म । वटपादोपमां जटां ॥ ८० ॥
स्नानांगरागभूषाद्यं । विश्वं वारवधूकृतं ॥ अस्याश्रमस्य कल्पोऽय-मित्यसौ बहुमन्यत ॥८१॥
अरुचिर्विषयग्राता-नभिज्ञोऽपि व्यवाह्यत ॥ शमी शमीमिवाश्वत्थः । स ताभिर्निजकन्यकां
॥ ८२ ॥ विवाहे तत्र यस्ताभि-र्वाद्यो धूलुध्वनिः कृतः ॥ जाग्रता बंधुवैधुर्या-न्निशि सोऽ-
श्रावि भूभुजा ॥ ८३ ॥ दध्यौ नृपतिरप्येवं । सपौरे मयि दुःखिनि ॥ कस्यायं श्रीमतः प्री-

नि तिसंगी संगीतकध्वनिः ॥ ૭૪ ॥ राज्ञानुज्ञातुमादिष्टो । नृत्यः शब्दानुसारतः ॥ ययौ तदे-
॥.४ व वेश्यौकः । शब्दवेधीव सायकः ॥ ૭૫ ॥ गणिकां सोऽन्वधान्मुग्धे । शुचा दग्धेऽत्र नृपतौ
१९ ॥ ज्वलति ज्वलने शैत्य-मिव कोऽयं तवोत्सवः ॥ ૭૬ ॥ सापि वाचां विशेषज्ञो-वाच तं र-
चितांजलिः ॥ प्राग् जामातृचिंतार्ता । कोऽपि कार्तांतिको जगौ ॥ ૭૭ ॥ अत्रैपैति शिशुः
सार्थं । यः कश्चिन्मुग्धतापसः ॥ स्वर्णरेखां कपस्येव । तस्य दद्याः स्वनंदिनीं ॥ ૭૮ ॥ सोऽद्य
सार्थं समायासी-दाहूतो मन्मनोरथैः ॥ क्रियमाणोऽस्ति वीवाहे । तस्यास्तदयमुत्सवः ॥૭૯॥
जानेऽहं भूपतेर्दुःखं । जाने रोषं च भूपतेः ॥ अंतरात्मा तु नापत्य-स्नेहार्त्तो गणयत्यदः ॥
॥ ૮૦ ॥ एतत्सर्वं नरेंद्राय । नत्वा नृत्योऽन्यधत्त स. ॥ स एवायं कदापि स्या-दिति नृपो-
ऽप्यमोदत ॥ ૮૧ ॥ सूर्ये तदाशयोदस्त । इव प्रातः समुद्गते ॥ यैः कुमारो वने दृष्ट-स्तैरे-
त्याघादि नृपतेः ॥ ૮૨ ॥ नृप रूपवतीसीमां । वेश्याभिः प्राभृतीकृतां ॥ परिणीय कनीम-
त्र । बंधुर्विजयते तव ॥ ૮૩ ॥ आनानयद्वधूयुक्तं । नृपः संसदि सोदरं ॥ जिष्णुर्विष्णुमिव
प्रीणा । समायातं स सस्वजे ॥ ૮૪ ॥ अशिक्ष्यत विलासौघं । निपुणैः स नृपाज्ञया ॥ अचि-

उ० । रातकलिकोत्केरं । चूतश्चैत्रदिनैरिव ॥ ९५ ॥ उद्भूतानेककृपाल-ज्वालाश्चटुलचेतस. ॥ तस्या-
ग भा.४ तिचक्रमुर्यामा । इव द्वादश वत्सराः ॥ ९६ ॥ निशाशेषेऽन्यदा दध्यौ । कुमारो भिन्नया व-
१७० ने ॥ एकाकी जोगगृहेन । मुक्तस्तातोऽपि वैरिवत् ॥ ९७ ॥ शिष्यो गुरोरिवामुष्य । कः फ-
लान्युपनेष्यते ॥ को जलैः सेक्ष्यते वाला-रामं तरुमिव श्रुतेः ॥ ९८ ॥ अनेकानिव विश्व-
स्ता-न्निवारांजलिदानतः ॥ प्रीणयिष्यति को वाल-मृगानुटजचारिणः ॥ ९९ ॥ क तन्मे कुं-
जरस्येव । सुखं वनविहारजं ॥ केदं राजगृहम्यस्य । नारीजंजीरबंधनं ॥ १०० ॥ अथ प्रा-
स्वति तच्चिंता-तमो भेत्तुमिवोदिते ॥ तातपादाब्जमेवार्थै । स नरेंद्रं व्यजिज्ञपत् ॥ १ ॥
राजा प्रसन्नचंद्रोऽपि । पितुर्मिलनमुत्सुकः ॥ चचालालरपरीवारः । सह वल्कलचीरिणा ॥२॥
इतश्च सोमचंद्रर्षि—स्तदारण्ये भ्रमन् भ्रमन् ॥ अपश्यन्नेत्रपीयूष-सत्रं पुत्रं न्यवर्त्तत ॥ ३ ॥
रोदं रोदं चिरं दुःखा-दंधीभूतेक्षणः क्षण ॥ नपैवक्रमयन्निन्ये । सोऽपि द्वादशवत्सरीं ॥४॥
ततः प्रसन्नचंद्रेण । निस्तंद्रेण सबंधुना ॥ संस्थाप्य परितः सैन्य । मध्येऽरण्यमगम्यत ॥ ५ ॥
कच्चिन्नारंग रंगस्ते । कृशोऽसि रामशोक किं ॥ किं माद्यसि माकंद । म कोदुंबर मंत्वर ॥

॥ ६ ॥ आलाप्यैवं कुमारेंडो । नागरानिव पार्थिवः ॥ हर्षाश्रुधारयासक्त । पुरापरिचयांस्त-
रून् ॥ ७ ॥ पुरस्तो द्दक्क्रियाशून्यं । सेव्यमानं जरन्मृगैः ॥ हस्तन्यस्ताक्षमालाकं । वृद्धं तात-
मपश्यतां ॥ ८ ॥ समादाय निजं नाम । प्रणामपरयोस्तयोः ॥ संस्पृश्य पाणिना पृष्टं । ददौ
राजर्षिराशिषं ॥ ९ ॥ युवापि बालवत्तातो-त्संगविन्यस्तमस्तकः ॥ स्वमागः क्षमयामास ।
रुदन् वल्कलचीर्यपि ॥ १० ॥ द्वैधीभावमिवच्छेत्तु-मालिंगत्सोऽपि तं मुदा ॥ हर्षाश्रुधौत का-
लुष्यं । चक्षुषोः प्राप पाटवं ॥ ११ ॥ प्रविश्योटजमेकांते । पूर्वान्न्यासवशंवदः ॥ त्वङ्मयान्यु-
त्तरीयाणि । कुमारः प्रममार्ज सः ॥ १२ ॥ एवं प्रमार्जनं कापि । कृतपूर्वीनि चिंतया ॥ जा-
तिस्मरः स सस्मार । श्रामण्यं प्राग्भवार्जितं ॥ १३ ॥ घटी यामो दिनं पक्षः । स कदा भवि-
ता यदा ॥ सा मे संगस्यते दीक्षा । वियुक्तस्येव वल्लभा ॥ १४ ॥ इति साक्षिणि तच्ध्या-
ना-नले धर्मः पुरोहितः । व्यवाहयत्कुमारेंद्रं । समं केवलसंपदा ॥ १५ ॥ तदा स भगवा-
न् दिव्य-स्वर्णांभोजकृतस्थितिः ॥ सुरासुरसभाव्यायां । निर्ममे धर्मदेशनां ॥ १६ ॥ निश-
म्य तद्वचःश्रेणीं । निःश्रेणीमिव निर्वृतेः ॥ सोमचंद्रोऽग्रहीद्दीक्षां । छिन्नमिथ्यात्वबंधनः ॥१७॥

प्रसन्नचंद्रे निस्तंद्रे । श्रासे श्रावकधूर्यतां ॥ श्रीवीरः शिश्रिये पित्रा । सत्रा वल्कलचीरिणा
॥ १७ ॥ प्रसन्नचंद्रनृपाले । पाति तात इव प्रजाः ॥ कदाचित्पोतनपुरे । श्रीवीरः समवास-
रत् ॥ १ए ॥ श्राकर्ण्य कर्णपीयूष–पारणं प्रजुदेशनां ॥ सुतं शिशुमपि न्यस्य । साम्राज्ये प्रा-
व्रजन्नृपः ॥ २० ॥ समं जगवता कुर्वन् । विहारं वसुधातले ॥ प्रसन्नचंद्रराजर्षि–र्ययौ राज-
गृहं पुरं ॥ २१ ॥ व्याख्यावप्रत्रयाग्रेऽसौ । तस्थौ प्रतिमया मुनिः ॥ श्रंतरंगद्विपजंग–की-
र्तिस्तंज इवार्हतः ॥ २२ ॥ यस्य योगत्रयी जैन–ध्यानमंत्रपवित्रिता ॥ स तदा वंदितुं वीरं ।
चचाल श्रेणिको नृपः ॥ २३ ॥ श्रजूतां तस्य नासीरे । सुनासीरेद्धतेजसः ॥ सुमुखो दुर्मुख-
श्चेति । यथार्थौ पुरुषावुभौ ॥ २४ ॥ पिंडस्थमिव सद्ज्ञानं । पदस्थमिव संवरं ॥ रूपस्थमिव
चारित्रं । रूपातीतं मनोजुवः ॥ २५ ॥ पथि तं सुमुखो वीक्ष्य । महर्षिं हर्षितो जगौ ॥ त्व-
मेव मुख्यो धुर्याणां । यस्येयं ध्यानसाधना ॥ २६ ॥ युग्मं ॥ पूर्वं बाह्यास्ततः पिंड–वर्तिनोऽपि
विजिग्यिरे ॥ द्विपो येन समं तेन । त्वया कः स्पर्धनां जटः ॥ २७ ॥ श्रथ तं दुर्मुखः प्रोचे
। न त्वं सुमुख बुध्यसे ॥ श्रस्येसुयष्टित्रन्नूनं । निःफला संयमक्रिया ॥ २७ ॥ राज्ये न्यवे-

नि शि योऽनेन । यालः स किल वैरिभिः ॥ वारिनिर्दुर्बलः सेतु-रिवाप्लाव्यत संप्रति ॥ २९ ॥
गा.४ हास्तिकं जगृहेऽश्वीयं । जहे संजहिरे भटाः ॥ अथारि धेनुकं तर्कि । यत्र चक्रेऽस्य वैरि-
७२ भिः ॥ ३० ॥ नास्य कूर्चं मुखे किंतु । पुत्रं तैरश्वलक्षणं ॥ यो जज्ञे नैतदपि य-द्वाले रा-
ज्यं न दीयते ॥ ३१ ॥ दुर्निवारं लगत्येव । व्रतिनोऽप्यस्य तद्रजः ॥ इत्युक्त्वा सोऽग्रतोऽचा-
ली-दहो दोषदृशः खलाः ॥ ३२ ॥ त्यक्त्वा चंदनपंकमत्र रमते श्लेष्मद्रवे मक्षिका । मु-
क्त्वा पल्वलमभ्यवारि महिषः पंके लुठत्यन्वहं ॥ हित्वा सुंदरतिग्मरश्मिदिवसं कौशिकयुलू-
को निशि ॥ प्रायो दिव्यति दूषणे गुणगणत्यागात्खलानां मतिः ॥ ३३ ॥ एभिस्तद्वचनैः क-
ल्पा-वसानपवनैरिव ॥ स्थिरः क्षमाधरः सारा-कारः साधुरचाल्यत ॥ ३४ ॥ ताम्यतिस्म त-
पस्तस्य । गलितं गुणगौरवं ॥ च्युता चारित्रचिंतापि । विशीर्णं श्रुतपाटवं ॥ ३५ ॥ दध्यौ
स किमहं दृष्टो । जीवन्नपि मृतोऽरिभिः ॥ यन्निगृह्णन्ति मज्जाता-दहो ते राज्यसंपदं ॥३६॥
मय्युदस्तायुधे योधे । युधि भूरिस्फुरन्मुदे ॥ उच्छुंभ इव मातंगे । केऽपरे पशवः परे ॥३७॥
मुनिध्यस्त्विति मनसा । जयढक्कामवीवदत् ॥ आजूहवन्महायोधा-नायुधान्यचिदपत् ॥

॥३८॥ समनीनहद्श्चेन–सुजटान् वीर्यशालिनः ॥ प्राचीचलद्वलं सत्रा । शत्रुजातैरयूयुधत् ॥ ३९ ॥ युग्मं ॥ ततः पतछरासार–रुद्धवैवस्वतद्युतिः ॥ जिन्नेजकुंजाजिव्यक्त–रक्तपूरतरद्रथः ॥ ४० ॥ मिथः संघर्षदुरूपे–खङ्गखाट्कारजीषणः ॥ निशितोल्लसितानंत–कुंतप्रोतजटव्रजः ॥ ४१ क्षतकेतुस्थितछत्र–दंडदंतुरितक्षितिः ॥ उजयोः सैन्ययोरासी–ज्ञीरुहृदारणो रणः ॥ ४२ ॥ त्रिजिर्विशेषकं ॥ अत्रांतरे ववंदे तं । मुनींद्रं श्रेणिको नृपः ॥ न स वीररसव्यग्रो । धर्मलाजयतिस्म तं ॥ ४३ ॥ अहो महोज्ज्वलं ध्यान–महो निस्संगता मुनेः ॥ वंदमानेऽपि भूपाले । यन्मय्येष तृणीयति ॥ ४४ ॥ न मुक्तिरपि मन्येऽस्य । ध्यानादस्माद्वीयसी ॥ एवं विजावयन् नृपः । श्रीवीरस्यांतिकं ययौ ॥ ४५ ॥ नत्वा स प्रजुमप्राक्षी–द्यदावंदि मया तदा ॥ कालं प्रसन्नचंद्रश्चे–त्करोत्युत्पद्यते क्व तत् ॥ ४६ ॥ सप्तमं नरकं याति । राजर्षिः स तदा मृतः ॥ इत्युक्ते प्रजुणा दध्या–वध्यात्मं मगधाधिपः ॥ ४७ ॥ क्व तद्ध्यानं मुनेस्तस्य । पतनं नरके क्व च ॥ क्व राजकेलीकलना । क्व च वर्चोगृहे स्थितिः ॥ ४८ ॥ जाने जैनेश्वरी वाणी । शुश्रुवे व्यत्ययान्मया ॥ यद्वालं चिंतया नार्हन् । पुनः पृछति कुप्यति ॥ ४९ ॥

क्षणाद्गाज्ञा पुनः पृष्टो । गतिं तस्यावदत्प्रभुः ॥ विमानं याति सर्वार्थ-सिद्धिं चेन्म्रियतेऽधु-
ना ॥ ५० ॥ युक्तैवासौ प्रभोरुक्ति-रिति क्षितिभुजा पुनः ॥ पृष्टो जिनो जगौ जातः । सां-
प्रतं स च केवली ॥ ५१ ॥ पश्यामी समवसृते-रुत्तिष्ठंति प्रमोदिनः ॥ देवा देव्यश्च तस्यैव
। विधातुं केवलोत्सवं ॥ ५२ ॥ राजोवाचैकरूपा हि । देव गंगेव गीस्तव ॥ त्रिपथीनृप सं-
देह-मलं किं मय्यवीवृधत् ॥ ५३ ॥ जिनो जगाद नृपाल । यदावंदि च स त्वया ॥ तदा
दुर्मुखदुर्वाक्य-श्रवणोत्पन्नमत्सरः ॥ ५४ ॥ मनसा निजसाम्राज्य-लंपटोऽरिजनैः समं ॥ यु-
ध्यमानोऽभवत्तेन । तस्योचेऽधोगतिर्मया ॥ ५५ ॥ युग्मं ॥ तीर्थंकल्पे रणांभोधौ । क्षीणास्त्रः
स निरैक्षत ॥ आयांतं मकरक्रूर-मेकं तुरगिणं पुरः ॥ ५६ ॥ सर्वं हि दोष्मतां शस्त्र-मिति
नीतिं स्मरन्नसौ ॥ करं व्यापारयामास । शिरस्त्राय तमार्दितुं ॥ ५७ ॥ इव जंगलभूखंड-मं-
केशं हरितांकुरं ॥ शिरः स्पृष्टवतस्तस्य । चारित्रं स्मृतिमाययौ ॥ ५८ ॥ स दध्यौ ही प्रमा-
दो मे । यदादीयत दुर्धरैः ॥ कषायतस्करैर्ध्यान-धनं हृदि निधीकृतं ॥ ५९ ॥ आसन्ने वी-
रमार्तंडे । चेतःस्थश्रुतदीपके ॥ अपत्यप्रेमतमसा । जनोऽयं हंत बाध्यते ॥ ६० ॥ निघ्नन्नेकें-

ड्यिमपि । तपोभिः शुध्यति व्रती ॥ हतहस्तिहयव्रातः । शोत्स्यत्येप जनः कथं ॥ ६१ ॥ भावारिभिर्विभिन्नोऽस्मि । जयन् बाह्यानरीनहं ॥ हहा दग्धं गृहं शैला–नलं शमयतो मम ॥ ६२ ॥ ध्यायत्येवं मुनौ भाप । त्वया प्रश्नः पुनः कृतः ॥ तदा मृतः स सर्वार्थ–विमानसुखभाग्भवेत् ॥ ६३ ॥ चटत्प्रकर्पवैराग्य–वीचीनिर्धूतकल्मपः ॥ स प्राप केवलज्ञानं । तत्र प्रश्ने तृतीयके ॥ ६४ ॥ इत्याकर्ण्य प्रभोर्वाचं । दधानो विस्मयं परं ॥ श्रेणिकस्तमवंदिष्ट । मुनिमुन्निद्रभावनः ॥ ६५ ॥ न चापव्यापारः शरविसरसंघट्टविपमो । न ढक्कानिर्घातः समिति न च कश्चिद्विनिहतः ॥ प्रसन्नेंदुः साधुर्नरकगतियोग्योऽजनि पुनः । यतश्चैतच्चेतः प्रशमरुचि कुर्वंतु यतयः ॥ ६६ ॥ इत्युपदेशचिंतामणिवृत्तौ प्रसन्नचंद्रकथा ॥

॥ मूलम् ॥—वयगुत्तीए साधू । पायं मोणेण वट्टए अहवा ॥ सच्चंपि य मणवज्जं । कज्जंमि पउंजए वयणं ॥ १ ॥ व्याख्या—वचसो वचनस्य गुप्तौ चिंत्यमानायां साधुः प्रायो मौनेन भ्रूहस्तादिसंज्ञामपि परिहृत्य तूष्णीभावेन वर्तते. प्रायोग्रहणं स्वाध्यायक्षणे योगस्यानुज्ञातत्वात्. ननु एतावता यावज्जीवं यतिना मौनमेव कार्यं. भाषणेऽगुप्तत्वापत्तेरित्याह—

'अहत्वाद'. अथवेति वाग्गुप्तेः प्रकारांतरसूचकं साधुवचनं प्रयुंक्ते, भाषते इत्यर्थः: किं विशिष्टं वचनं? सत्यं, एकलक्षणत्वात्. असत्यारूपमपि इदं यद्वस्तुप्रतिष्ठाशयोच्यते तत्सत्यं, अस्ति जीवः कर्ता भोक्तेत्यादि. यच्च प्रतिष्ठाशां विनोच्यते तदसत्यारूपं. आमंत्रणाज्ञापनादिसत्यमपि प्रियं श्रोतुरिष्टं, अप्रियस्यासत्यप्रायत्वात्तदप्यनवद्यं, स पुनर्हे सखे ! त्वं कूपिं कुर्वित्यादि उक्तिवत् सावद्यं. इदं हि सत्यप्रियमप्यसत्यप्रायं जीवघाताद्यारंभरूपत्वात्. अनवद्यमपि कार्ये प्रयोजने, न तु वातूलवद्यथा तथा. एवं च भाषमाणस्याप्यस्य वाग्गुप्तिरेव. यदाहुः—समिउ नियमागुत्तो । गुत्तो समियत्तणंमि भइयव्वो ॥ कुसलवयमुदीरंतो । जं चिय गुत्तोवि समिउवित्ति ॥ १ ॥ अथ यदुक्तं सत्यमपि प्रियमेव ब्रूयात्तत्समर्थयन्नाह—

॥ मूलम् ॥—निवमंतिइप्भमाई । तहेव सद्देइ न पुण काणाई ॥ न य संदिद्धं कज्जे । भासं उद्दारिणिं वेइ ॥ २ ॥ व्याख्या—नृपो राजा, मंत्री सचिवः, इभ्यः श्रीमान्, ते आदयो येषां सामंतश्रेष्ठिसार्थवाहादीनां, तथैवेति यथा नृपत्वादि भावेन ते संति, तथैव शब्दयति आह्वयति. अयमर्थः—नृपतिं नृपतिमिति, मंत्रिणं मंत्रिणमिति, इभ्यं इभ्यमिति

ब्रूयात्. तथा चाचारांगे–जेयावन्ने तहप्पगारा तहप्पगारेहिं भासाहिं बूइआ नो कुप्पंति माणवा तेयावि तहप्पगारा तहप्पगाराहिं भासाहिं अभिकंख भासिज्जत्ति. न च काणादिष्वप्ययं न्यायोऽनुसर्तव्य इत्याह–न पुनः काणादीन् तथैव काणादिनाम्ना शब्दयति, तथा चागमः–तहेव-काणं काणत्ति । पंडगं पंडगंति वा ॥ वाहियं वावि रोगित्ति । तेणं चोरेत्ति न वएत्ति ॥ १ ॥ आदिशब्दात्कुष्टिखंजादिपरिग्रहः. तथा न च संदिग्धे संदेहास्पदे च कार्येऽवधारिणीं एवमेवैतदित्येवंरूपां भाषां ब्रूते. ॥ २ ॥ तर्हि किं ब्रूते? इत्याह—

॥ मूलम् ॥—आउस्स न वीसासो । कज्जस्स बहूणि अंतरायाणि ॥ तम्हा साहूणं वट्ट-माणजोगेण ववहारो ॥ ३ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, नवरं संदिग्धे कार्ये वर्तमानयोगमेव ब्रूयादित्यर्थः. ॥ ३ ॥ किं च—

॥ मूलम् ॥—दम्मे वसहे खज्जे । फले य थंभाइसमुचिए रुक्खे ॥ गिज्झे अन्ने जणया–इयत्ति सयणेवि न हवेइ ॥ ४ ॥ व्याख्या—वृषभान् कल्होडकान्-दम्यान् धुर्यत्वयोग्यान्, फलानि आम्रफलादीनि खाद्यानि भक्षणार्हाणि, वृक्षान् स्तंभादेः समुचितान. आ-

१ वि दिशब्दाङ्गारपट्टकपाटपीठतोरणशय्यासनयंत्रादिपरिग्रहः. तथाऽन्नानि शाल्यादीनि ग्राह्या·
णि लवनयोग्यानीति न लपतीति क्रिया सर्वत्र योज्या. साधुवचसः प्रतीतिपात्रत्वादमी वृ·
भा.४ पत्रादयो दमनादिक्रियायाः प्राप्तकाला इति निश्चित्य श्रोतॄणां तत्र तत्र दमनादौ प्रवर्तनेन
१७९ महारंभसंभवात्. तथा स्वजनान् पितृमातृभ्रातृभगिन्यादीन् हे जनकादय इति न लपति.
आदिशब्दात हे मातर्हे भ्रातर्हे भगिनीत्यादि. साधूनामलौकिकत्वेन लौकिकसंबंधोक्तावन·
धिकृतत्वात्. ॥ ४ ॥ पुनर्विशेषमाह—

॥ मूलम् ॥—राइसराईहिं कयाइ धीमं । पुट्ठो मुणी कूवतलायकज्जे ॥ अत्थिति नत्थि·
ति न वेइ पुण्णं । भवंति जं भूयवहंतराया ॥ ५ ॥ व्याख्या—राजानो मांडलिकाः, ईश्वरा
युवराजानः, आदिशब्दाद्ग्रामाध्यक्षादयः, एभिः कदापि कूपतडागयोः, उपलक्षणत्वात्प्र·
पायागसत्रादीनां च कार्ये, मम कूपादीन् कारयतः पुण्यमस्ति न वेति पृष्टो धीमान् सम्य·
गागमज्ञो मुनिः कारयेदं कूपादिकमस्त्यत्र महत्पुण्यं; मा चीकरस्त्वमेतन्नास्त्यत्र मनागपि पुण्य·
मित्युभयथापि न ब्रूयात्. अत्रोपपत्तिमाह—यद्यस्मात्कारणादस्ति-पुण्यमिति वदतो भूतवधः

स्यात्, शोषसमये जलाश्रितशेवालाद्यनंतकायिकानां पूतरशंबूकजलूकामत्स्यमंडूकादीनां त्रसानां च प्रत्यक्षं विपत्तिवीक्षणात्. मत्स्यादीनामप्यन्यथान्यं जीवनक्षणाच्च. तथा नास्ति पुण्यमिति च वदतोंतरायदोष. स्यात्. बहूनां पशुपक्षिमनुष्याणां तृषार्तानां जलपानव्यवच्छेदात्. तस्मान्मौनमेवावलंबेत. नेदृशेषु लौकिककार्येष्वस्माकं ज्ञापणाधिकार इति वा वदेत् यत्सूत्रकृदंगसूत्रं–तहा गिरं समारब्भ। अत्थि पुण्णंति नो वए ॥ अहवा नत्थि पुण्णंति। एवमेयं महब्भयं ॥ १ ॥ दाणट्ठयाइं जे पाणा। हम्मंति तसथावरा ॥ तेसिं सा रक्खणट्ठाए। तम्हा अत्थित्ति नो वए ॥ २ ॥ जेसिं तं उवकप्पेई। अन्नं पाणं तहाविहं ॥ तेसिं लाभंतरायंति। तम्हा नत्थित्ति नो वए ॥ ३ ॥ जे य दाणं पसंसंति। वहमिच्छंति पाणिणो ॥ जे य णं पडिसेहंति। वित्तिछेयं करंति ते ॥ ४ ॥ दुहउ वि न भासंति। अत्थि वा नत्थि वा पुणो ॥ आयंरयस्स हिच्चा। निव्वाणं पाउणंति ते ॥ ५ ॥ अथोपसंहारमाह—

॥ मूलम् ॥––सावज्जाणवज्जाणं। वयणाणं जो वियाणइ विसेसं ॥ पावरयेणं न लिप्पइ। कयावि सो कालियजोव ॥ ६ ॥ व्याख्या––यः परिशीलितप्रवचनसारः सावद्यानवद्या-

नां वचनानां विशेषं विज्ञागं जानाति, ज्ञात्वा च सावद्यपरिहारेणानवद्यमेव वचनं वक्ति, स कदापि कालिकार्य इव पापरजसा न लिप्यते. ॥ ६ ॥ अथ कालिकाचार्यकथा--

पुरी तुरमिणीत्यस्ति । मणीव त्रासवर्जिता ॥ जितशत्रुनृपस्तत्र । सर्वत्र जगति प्रियः ॥ १ ॥ तत्र द्विजप्रिया नद्रा । व्याघ्रवत्क्रूरतास्पदं ॥ प्रसूता तनयं दत्तं । द्यूतमद्यादिसेवितं ॥ २ ॥ सेवमानः स राजान-मवाप्तप्रसरः शनैः ॥ सामंतान् नेदयामास । सरित्पूर इव द्रुमान् ॥ ३ ॥ राज्यं दत्तः समादत्त । बध्ध्वा राजानमन्यदा ॥ प्रायः स्वाश्रयनाशाय । जवेल्लवणवत्खलः ॥ ४ ॥ प्रजापीडनजातेन । स्वजाते नार्चयन् द्विजान् ॥ चक्रे क्रतूनसौ शूरा-श्छागेष्वेव हि तादृशाः ॥ ५ ॥ नद्रायाः सोदरोऽन्येद्यु-स्तत्रोद्यानं समागतः ॥ श्रीकालिकगुरुः श्राद्धै-र्नेजे नृत्यैरिव प्रभुः ॥ ६ ॥ नद्रयानुदिनं प्रेर्य-माणः शमदमातुलं ॥ मातुलं तमुपतस्थौ । दत्तोऽप्याह्लादवर्जितः ॥ ७ ॥ सर्वसाधारणं व्याख्या--वचो मेघांबुवद्गुरोः ॥ पीत्वा दत्तोऽवदत्क्रुद्धो । यागानां ब्रूहि किं फलं ॥ ८ ॥ विरोधनीरुणानाणि । गुरुणागमशालिना वत्स पृच्छसि धर्मं चे-द्धर्मः स्याज्जीवरक्षया ॥ ९ ॥ ब्रूहि यज्ञफलं ताव-दिति तेनोदिते

पुनः ॥ सूरिरूचे न हिंसा स्यात् । कदाप्यायतिसुंदरा ॥ १० ॥ दत्तोऽथ स्माह साक्षेप-माचार्यं बधिरोऽसि किं ॥ यत्पृष्टः सैंधवं वर्त्म । वक्ति मालवपद्धतिं ॥ ११ ॥ फलं पृच्छामि यागानां । ब्रूषे हिंसामसुंदरां ॥ जानासि तद् द्रुतं ब्रूहि । नो चेत्पात्वमुत्सृज ॥ १२ ॥ निजप्राणान् पणीकृत्य । धैर्यमालंब्य सूरिणा ॥ अवादि सत्यमेवेति । यज्ञानां नरकाः फलं ॥१३॥ अथ दत्तोऽवदत्कोऽत्र । प्रत्ययः सूरिरालपत् ॥ त्वं श्वभिर्नक्षितः कुंभ्यां । पक्ष्यसे सप्तमेऽहनि ॥ १४ ॥ कोऽत्रापि प्रत्ययो दत्ते-नेति पृष्टो गुरुर्जगौ ॥ दिने तत्रैव तेऽकस्मा-न्मुखे विष्टा पतिष्यति ॥ १५ ॥ अथ स्विद्यल्ललाटेन । रोषारुणदृशा भृशं ॥ दत्तेनावादि सूरींद्रः । कथं त्वं तु विपत्स्यसे ॥ १६ ॥ समाधिनैव मर्तास्मि । गंतास्मि द्यां मृतोऽप्यहं ॥ इत्युक्ते गुरुणा दत्तः । समुत्तस्थौ सहुंकृतिः ॥ १७ ॥ रुध्ध्वा निजजनैः सूरिं । दत्तः स्वगृहमागतः ॥ पावयन्नगरीरथ्या । निलीयास्थात् समाधिना ॥१८॥ मतिमोहेन मन्वानः । सप्तमं षष्ठमप्यहः ॥ कुर्वे शांतिकमाचार्या-सुत्रिस्येति निर्ययौ ॥ १९ ॥ दत्तदुर्वृत्तनिर्विण्णा-स्तदानीं मूलमंत्रिणः ॥ आकृष्य पंजराद्राज्ये । जितशत्रुन्यवेश्यत ॥ २० ॥ तदैको मालिकः पुर्यां । विशन् वेगातुरो

ध्यधात् ॥ मार्गे एन मलोत्सर्गं । जीतः पुष्पैः प्यधत्त च ॥ २१ ॥ सैन्य वाजिक्षुरोत्क्षिप्ता । दत्तस्य पथि गच्छतः ॥ विपच्छटा पयःकुंभ—इव विष्टा मुखेऽविशत् ॥ २२ ॥ चमत्कृतस्तदास्वा-दा—द्भूपाद्कलुषाननः ॥ विज्ञाय तद्दिनं षष्टं । दत्तः पश्चान्न्यवर्तत ॥ २३ ॥ अस्मन्मंत्रोऽमुनायापि । नाज्ञायीति स मंत्रिभिः ॥ गृहमप्रविशन्नेव । बध्वा भूमिभुजेऽर्पितः ॥ २४ ॥ भूपः प्राप्तोदयः सूर्यं । इव पापकृपात्यये ॥ दत्तनामतमः कुंभ्यां । गिरिद्र्यामिवाक्षिपत् ॥२५॥ अधोऽग्नौ ज्वालिते कुंभ्यां । मुक्ताः श्वानः क्षुधातुराः ॥ दत्तं कदर्थयामासुः । क स्वामिद्रोहिणः सुखं ॥ २६ ॥ अथ श्रीकालिकाचार्यो । जितशत्रुमहीभुजा ॥ पूज्यतेस्म प्रतिदिनं । न ह्यसौ गुणमत्सरी ॥ २७ ॥ कालिकार्यगुरुणा यथा वचः । सत्यमेव जगदे विपद्यपि ॥ तद्वदेव सुकृतार्थिभिः परैः । सुनृतं वचनमुच्यतां सदा ॥ २८ ॥ इत्युपदेशचिंतामणिवृत्तौ कालिकाचार्यकथा ॥ एवं वाग्गुप्तिमुक्त्वाथ कायगुप्तिमाह—

॥ मूलम् ॥—कायं तु निरुंभिज्जा । उस्सग्गेणासणंतरेणं वा ॥ कज्जे व पयट्टंतो । पए पए चिंतए जयणं ॥ ७ ॥ व्याख्या—साधुरुत्सर्गेण कायोत्सर्गेण, आसनांतरेण वा पद्मा-

दिना कायं शरीरं संध्यान्निश्चेष्टं कुर्यात्. न हि सर्वकालं निश्चेष्टत्वे निर्वाह इति कायगुप्तेर्वि-ध्यंतरमाह—कार्ये गमनशयनादिके प्रयोजने जाते प्रवर्तयन् शरीरं, पदे पदे मा मम शरीरेण कोऽपि जीवोऽवधीदित्येवंरूपां यतनां चिंतयेत् ॥ ७ ॥ यतनारहितस्य दोषमाह—

॥ मूलम् ॥—गमणट्ठाणनिसीयण–तुयट्टणगहण निसिरणाइसु ॥ कायं असंवरंतो । छण्हंपि विराहओ होइ ॥ ८ ॥ व्याख्या—गमनं प्रतीतं, स्थानं ऊर्ध्वस्थानेन, निषीदनमुपवेशनं, त्वग्वर्त्तनं स्वपनं, ग्रहणं दंडकादेरादानं, सृजनं तस्यैव निक्षेपणं, आदिशब्दाद्भोजनभाषणादिपरिग्रहः. एषु स्थानेषु कायमसंवृण्वन् अयतनया चालयन् षण्णामपि प्रस्तावाज्जीवनिकायानां विराधको भवति. तत्रायतनया गमनादिकं कुर्वतः सचित्ततृणादिमर्दनात्पृथ्वीकायस्य, जलभाजनक्षोभनादप्कायस्य, साग्निकमल्लातं स्पृशतोऽग्निकायस्य ;' तेउवाउसहगओ ' इति वचनाद्वायुकायस्य, हरिदादिसंघट्टाद्वनस्य. संसक्तस्थानाद्यवर्जनात्त्रसकायस्यापि विराधनाऽनुपयुक्तस्य भावनीया. ॥ ८ ॥ अथ कायगुप्तौ दृष्टांतमाह—

॥ मूलम् ॥—नगिसं गिरिसंनिविर्ति । गमं वज्जोवहो ठिओ पडिमं ॥ गिरिगंभे थि-

रदेहो । जइज्ञ तेणाणुमाणेण ॥ ए ॥ व्याख्या—गाथार्थ. स्पष्ट, नवरं भावार्थस्त्वय-स वज्रायुधस्तीर्थंकरजीवत्वाद्विशिष्टबलयुक्तो वर्षं कायोत्सर्गेण तस्थिवान्, न च तथा परे हीनसंहननाः स्थातुं शक्ताः, तथापि तदनुसारेण यतितव्यं. सत्यां शक्तौ प्रत्यहं घटिकां मुहूर्तं वा कायोत्सर्गादिना स्थिरदेहेन नाव्यमित्यर्थः. ॥ ए ॥ वज्रायुधकथा तु लेशतो नाव्यते ॥ अथ वज्रायुधकथा—

जंबूद्वीपे प्राग्विदेह–मंडने श्रीसमुच्चये ॥ विजये मंगलावत्या–मस्ति पू रत्नसंचया ॥ ॥ १ ॥ जगत्क्षेमंकरस्तत्र । राजा क्षेमंकरोऽजनि ॥ जिनस्य जनिता यस्य । नमस्या नाकिनिर्नकैः ॥ २ ॥ तस्याभूद्रत्नमालायां । पत्न्यां वज्रायुधाभिधः ॥ सुतश्चतुर्दशस्वप्न–सूचिताद्भुतवैनव. ॥ ३ ॥ श्रीशांतिनाथजीवत्वा–दत्यद्भुतगुणाकरः ॥ सोऽथ्यापितकलः काले । जनकेन व्यवाह्यत ॥ ४ ॥ पुत्रे यूनि क्षमाभारं । न्यस्य राज्योचितं नृपः ॥ स्वयं दधौ क्षमाभारं । सर्वज्ञसंयमोचितं ॥ ५ ॥ अचिरात्प्राप्तकैवल्यः । समासाद्यार्हतीं श्रियं ॥ विहरन् बोधयामास । क्षेमंकरजिनो जनान् ॥ ६ ॥ साधिताशेषविजयो । विजयोर्जितदोर्युगः ॥

वज्रायुध इव स्वर्गे । चक्री वज्रायुधोऽभवत् ॥ ७ ॥ अन्यदोद्यानमायांतं । चक्री तं धर्मच-
क्रिणं ॥ ववंदेऽवस्थितं देव-निर्मिते देशनालये ॥ ८ ॥ चक्री चिकीर्षुर्मुक्ति-बध्वा श्रुत-
जिनोदितः ॥ राज्यं न्यवेशयत्पुत्रे । सहस्रायुधनामनि ॥ ९ ॥ चतुःसहस्र्या भूपानां । सत-
शत्या तनूरुहां ॥ सहितः स्वहिताथर्थेप । प्रभुपार्श्वेऽग्रहीद्व्रतं ॥ १० ॥ अधीतसूत्रो वसुधा-
वलये विहरन्नसौ ॥ विशिष्टध्यानसंधान-मनाः सिद्धगिरिं ययौ ॥ ११ ॥ तत्र सर्वांगिषु त्य-
क्त-वैरो वैरोचनाभिधे ॥ स्तंभे प्रतिमया तस्थौ । महर्षिर्वैषमानया ॥ १२ ॥ इतश्चास्य भग-
वतो-ऽनतारेऽमिततेजसः ॥ त्रिपृष्टश्यालकस्यासी-दश्वग्रीवो महारिपुः ॥ १३ ॥ तस्याभूतां
मणिकुंज-मणिकेतू तनूरुहौ ॥ तौ भवान् भूरिशो भ्रांत्वा । तपोऽज्ञानं वितेनतुः ॥ १४ ॥
प्राप्तौ तेनासुरीं योनिं । पर्वते तत्र तं मुनिं ॥ प्रतिमास्थितमालोक्य । प्राग्वैरोल्लासमापतुः ॥
॥ १५ ॥ ततस्तावस्तकारुण्यौ । परमाधर्मिकाविव ॥ सिंहेभफणिनां रूपै-रुपद्रुद्रुवतुर्मुनिं ॥१६॥
अक्षोभं वीक्ष्य तं रक्षो-रूपं कृत्वाट्टहासिनौ ॥ निर्यज्ज्वालाकरालास्य-क्रोमौ भापयतःस्म तौ
॥ १७ ॥ तथाप्यकंपिते तस्मि-न्नृपौ निष्कारणद्विषौ ॥ उपसर्गांतरं कर्तुं । यावत्प्राक्रंसता-

...पथाली-
मिमो ॥ १८ ॥ तावत्त्रिदशराजस्य । वध्वः क्षेमंकर ।जन ॥ वंदित्वा वलितास्तेन । पथाली·
कंत तं मुनिं ॥ १९ ॥ निजनैश्चल्यतः शैल-स्तंभं स प्रतिपक्षयन् ॥ नवच्छिद्रे नवत्येव । मु·
निरेप नमस्कृतः ॥ २० ॥ एवं विभावयंत्यस्ता । दिव्याभरणभासुराः ॥ मुनिमानंतुमानंदा-
न्निरेर्मौलावबातरन् ॥ २१ ॥ वीक्ष्य ता अकृतालोका । आयांतीर्दीपिका इव ॥ नेशतुर्ध्वा·
तनाशंतो । दैत्यो सम्यग्दगप्रियो ॥ २२ ॥ प्रीत्या प्रणम्य लुठित-देहाश्चापम्रता इव ॥ रु·
पेः पुरः पुरुहूत-प्रिया नाट्यं वितेनिरे ॥ २३ ॥ योजितांजलयः सर्वाः । स्तुत्वा सत्त्वाधिकं
मुनिं ॥ पुण्याढ्यं मन्यमानाः स्वं । ताः स्वस्थानं प्रपेदिरे ॥ २४ ॥ वज्रायुधोऽपि भगवान् । न·
गमूर्द्धनि वत्सरं ॥ स्थित्वा पूर्णप्रतिज्ञोऽथ । विजह्रे वसुधातले ॥ २५ ॥ यदि मृदुलशरीरो
वत्सरं वज्रसाधुः । शिखरिशिरसि कायोत्सर्गमेवं व्यधत्त ॥ तदिह बहुलसत्वाः साधवोऽन्ये·
ऽपि दूरी-कृतदुरितसमूहे तत्र तन्वंतु यत्नं ॥ २६ ॥ इत्युपदेशचिंतामणिवृत्तौ वज्रायुधक·
था ॥ तदेवमुक्ता कायगुप्तिः, तदुक्तौ चोक्तास्तिस्रोऽपि गुप्तयः, तद्भणने च भणिताः सप्तद·
शापि संयमभेदाः ॥ अथ प्राप्तसर्वविरतिर्येषामाश्रयणीयो भवति, तान् गुणानाह—

॥ मूलम् ॥—चिट्ठंति गुरुकुले गुरु-जणंमि न हु चोइयावि कुप्पंति ॥ उस्सासाइं मुत्तुं । करंति गुरुसक्खियं सव्वं ॥ १० ॥ व्याख्या—इह साधव इति कर्तृपदं सर्वत्राप्रयुक्तमपि गम्यते. बहुवचनं च गच्छवासित्वेन आचार्योपाध्यायादिवैचित्र्यज्ञापनार्थं. तेनैते गुणाः प्रायः स्थविरकल्पापेक्षा इति प्रतिपत्तव्यं. साधवो गुरूणां कुलं साधुसंतानरूपं तत्र तिष्ठंति. ज्ञानादिलाभहेतुत्वात्, उक्तं च विशेषावश्यके-नाणस्स होइ भागी । थिरयरओ दंसणे चरित्ते य ॥ धन्ना आवकहाए । गुरुकुलवासं न मुंचंति ॥ १ ॥ तीक्ष्णवचनादिना नोदिता अपि गुरुजने न कुप्यंति. यदाह-गुरवस्ताडयन्तोऽपि । भवंति हितहेतवः ॥ घर्षयन्नपि रत्नस्य । तेजसे मणिकारकः ॥ १ ॥ तथोच्छ्वासादिकं मुक्त्वा सर्वं कर्तव्यं गुरुसाक्षिकं कुर्वंति. आदिग्रहणादन्याप्युच्छ्वासतुल्यं मेषोन्मेषादिकमल्पकार्यं गुर्वादेशं विनापि कुर्वंतीति भावः. ननु ये साधवो गुरुभ्यो दूरदेशस्थास्ते कथं सर्वं गुरुसाक्षिकं कुर्वंतीत्युच्यते. तेऽपि गुरुं स्थापयित्वा तत्पुरः सामाचारीं प्रयुंजते. उक्तं चौघनियुक्तौ–संविग्गसन्निभद्दग-अहप्पहाणेसु भोइयघरेसु ॥ ठवणा आयरियस्सउ । सामायारीपउंजणया ॥ १ ॥

मुनयो हि दंभिकादिकमप्याचार्यं कल्पयंति, निराबाधप्रदेशोऽयं ममाचार्य इति, तस्य चा-
मतः सकलां चक्रवालसामाचारीं प्रयुंक्त इति. तथा—

॥ मूलम् ॥—पासत्थपरिचयं परि-चयंति वज्जंति तह अणायवणं ॥ न चयंति य अ-
हिगरणं । अज्जियलाभं न भुंजंति ॥ ११ ॥ व्याख्या—ज्ञानादिगुणेभ्यः पार्श्वे पृथक् तिष्ठं-
तीति पार्श्वस्थाः, एकग्रहणे तज्जातीयस्यापि ग्रहणमिति न्यायादवसन्नादयोऽप्यत्र ग्राह्याः, त-
त्रावसीदंतिस्म क्रियाशैथिल्यान्मोक्षमार्गश्रांता इवावसन्नाः. तथा कुत्सितं ज्ञानादित्रयविरा-
धकं शीलं स्वभावो येषां ते कुशीलाः. तथा संविग्नासंविग्नसंसर्गाद्गुणैर्दोषैश्च तद्भावे संस-
जंतिस्मेति संसक्ताः. तथा यथा यथाकथंचिदागमनिरपेक्षः सर्वकार्येषु छंदोऽभिप्रायो येषां
ते यथाछंदाः. एतैः सह परिचयमालापादिकं संस्तवं परित्यजंति. उक्तं च-आलावो संवा-
सो । विसंतो संथवो पसंगोय ॥ हीणायारेहिं समं । सव्वजिणिंदेहिं पडिकुट्ठो ॥ १ ॥ अप-
वादस्तु पर्यायादिभिः कारणैः पार्श्वस्थादिभिरपि सहालापादिकं कुर्वतामपि न दोषः, यदा-
गमः-वायाइनमुक्कारो । हत्थुस्सेहो य सीसनमणं च ॥ संपुच्छणत्थणं थोभ वंदणं वंदणं वा-

वि ॥ १ ॥ परियाय पसिपुरिसं । खित्तं कालं च आगमं नाउं ॥ कारणजाए जाए । जहारिहं जस्स जं जोग्गं ॥ २ ॥ तथा नञः कुत्सार्थत्वात् कुत्सितमायतनं पार्श्वस्थादिप्रतिबद्धं स्त्रीपश्वादियुक्तं वा स्थानं परतीर्थं वा, यत्र स्थितानां ज्ञानादयो गुणा हीयंते तद्वर्जयंति. अपवादतस्तु अन्यस्थानकालाभे तत्रापि यतनया तिष्ठतीति. तथाधिकः क्रियते संसारोऽनेनेत्यधिकरणं, उपशमितकलहवर्धनं वचो न वदंति, चकाराद्वा वादयंत्यपि. उक्तं च–"जेणं परं पज्जोसवणाउ अहिगरणं वयइ, से णं निज्जूहियव्वे सिया". तथार्यिकाणां साध्वीनां सानं तदानीतमशनादीत्यर्थः, न भुंजते, तासु दानस्यैवानुज्ञातत्वात्. अनेन चतुर्भंगी सूचिता. यत्पंचकल्पभाष्यं–संविग्गसंजयाणं । दिज्जइ घीप्पइय पढमभंगो य ॥ सज्जइवग्गे दिज्जइ । नवि घिप्पइ कारणे वीउं ॥ १ ॥ गिहिअन्नतित्थियाणं । नवि दिज्जइ घिप्पइ य नवरं च ॥ नवि दिज्जइ नवि घिप्पइ । पासत्थाईण सव्वेवि ॥ २ ॥ अपवादस्तु ग्लानत्वादौ कार्ये साधुपरिकराभावे आर्यिका लाभमपि भुंजतेऽन्निकापुत्रवत् ॥ ११ ॥ तथा—

॥ मप्तम ॥—सीयंति नाउगाम । ...

नि यत्र । कुक्कुयकंदप्पहासोहं ॥ १२ ॥ व्याख्या—आपत्सु रोगातंकदुर्भिक्षादिषु, हा अथ
गा.५ कथं निर्वहिष्याम इति न सीदंति न ग्लायति. तथा प्रमादस्यानुपयुक्ततारूपस्यावकाशं न
३१ ददति. तथा कौकुच्यं भांडचेष्टा, कंदर्पानुविद्धाः कथा अपि कंदर्पः, हास्यव्यंजिकाश्च कथा
अपि हास्यं, एतैरन्य श्रोतारं न विस्मापयंति, यथा श्रुतया श्रोतॄणां कंदर्पः प्रसर्पति, हा-
स्यं च समुन्मीलति, तां कथां न कथयंतीत्यर्थः. उक्तं च-कंदप्पकुक्कुयाहिं । तह सीलसहा-
वहसणविगहाहिं ॥ विम्हावंतो य परं । कंदप्पभावणं कुणइ ॥ १ ॥ १२ ॥ किंच—
॥ मूलम् ॥—पावसूयाणि न सिक्खंति । जाणमाणावि नो पउंजंति ॥ तेइत्थजोइजो-
इस-रसथंजणमंततंताइं ॥ १३ ॥ व्याख्या—पापश्रुतान्येकोनत्रिंशद्भेदानि, उक्तं च—अठ-
निमित्तंगाइं । दिव्वुपायंतलिक्खभोमं च ॥ अंगं सरलक्खणवंज-णं च तिविहं पुणेक्किक्कं ॥१॥
सुत्तं वित्ती तह वित्तिय च । पावसुयमिउणतीसविहं ॥ गंधवनट्टवत्थु । आउंभणवेयसंजु-
त्तं ॥ २ ॥ एतानि न शिक्षंते नाभ्यस्यंते. अपवादतस्तु संघकार्ये शिक्षंते. तथा जानंतोऽपि
न प्रयुंजंते चैकित्स्यादिकं. तत्र चिकित्सायाः कर्म चैकित्स्यं वैद्यकं. योगाः पादलेपाद्याः,

ज्योतिषं निमित्तं, रसः पीतादिधातुः, अंजनं अदृश्यीकरणादि, मंत्रा गारुडाद्याः, तंत्राणि कार्मणादीनि, आदिशब्दात्कौतुकभूतिकर्मादयः. उक्तं च—जोइसनिमित्तअक्खर–कोउ य आएसभूइकम्मेहिं ॥ करणाणुमोयणेहिं य । साहुस्स तवक्खउ होइ ॥ १ ॥ अपवादतस्तु तीर्थप्रन्नावनार्थं प्रयुंजाना अपि प्रजावका एव श्रीकालिकार्यवत्. ॥ १३ ॥ अन्यच्च —

॥ मूलम् ॥—सोहंति वत्थसिज्जाइ । दूसणे न य विही विरुज्झंति ॥ निच्चं संविग्गमणा । व-ज्झंति अकालसज्झायं ॥१४॥ व्याख्या—वस्त्रशय्यादिदूषणानि शोधयंति टालयंतीत्यर्थः. इह वस्त्रं त्रिधा, एकेंद्रियविकलेंद्रियपंचेंद्रियावयवत्वात् तत्राद्यं कार्पासिकादि, द्वितीयं कौशेयकादि. तृतीय तूर्णादिमयं. एतेषु कौशेयकादिकंकारण एव ग्राह्यं. एतदपि जघन्यमध्यमोत्कृष्टन्नेदात्प्रत्येकं त्रिधा. तत्र जघन्यं मुखपोतिकाद्यं, मध्यमं चोलपट्टाद्यं, उत्कृष्टं प्रच्छदादि. एतदपि पुनः प्रत्येकं यथाकृतात्पबहुपरिकर्मन्नेदात्त्रिधा. एषु आद्याद्याभावेऽग्रेतनमग्रेतनं ग्राह्यं. वस्त्रस्य च दूषणानि प्राय आहारदूषणतुल्यानि, आहारदोषाश्च पुरतो वक्ष्यंते, ततस्तद्दोषा अपि ततोऽवसेयाः. सामान्यतस्तु—जं न तयट्ठा कीयं । नेव वुयं नेव गहियमन्नेहिं ॥ आहडपामिच्चं व–ज्जिऊण जं

कप्पए वत्थं ॥ १ ॥ किंच-वर्षाकाले वस्त्रं न ग्राह्य, वर्षानंतरं च तत्र क्षेत्रे मासद्वयं यावत्, यत्पंचकल्पभाष्यं-वत्थाईणं गहणं। नाणुन्नायं तु होइ वासासु ॥ वासाईण परेणं। दुमासे अन्नेसु गिह्नंति ॥ १ ॥ शय्या वसतिः, सापि दोषरहितैव ग्राह्या, यदाह-मूलुत्तरगुणसुद्धं। थीपसुपंडगविवज्जियं वसहिं ॥ सेविज्ज सव्वकालं। विवज्जिउ हुंति दोसाउ ॥ १ ॥ तत्रामी मूलगुणाः-पिट्ठीवंसं दो धा-रणाउ चत्तारि मूलवेलीउ ॥ मूलगुणे हुववेया। एसाउ अहा-गडा वसही ॥ १ ॥ व्याख्या--पृष्टवंशो मध्यवलकः, द्वे धारिण्यौ वृहद्वल्यौ, यत्प्रतिष्ठोऽसावेव, चतस्रो मूलवल्यौ, याश्चतुर्षु गृहपार्श्वेषु ध्रियते. एते सप्तापि मूलगुणाः, शेषाः स्तंत्रजित्यादय उत्तरगुणाः, एतैः शुद्धा वसतिर्ग्राह्या. अन्ये चामी वसतिदोषाः-कालाइकं तु व-द्वाणा-आभिकंत अणभिकंता य॥ वज्जाय महावज्जा। सावज्ज महप्प किरिया य ॥२॥ (कालातिक्रांता, उपस्थापना, अभिक्रांता, अनभिक्रांता, वर्ज्या, महावर्ज्या, सावद्या, महासावद्या, अल्पक्रिया चेति नव वसतिदोषाः.) ऋतुबद्धे वर्षासु वा यत्र वसतौ स्थितास्तत्रैव मासे चातुर्मासिके वा पूर्णेऽपि तिष्टतां कालातिक्रांता १. ऋतुबद्धे यत्र मासकल्पः कृतस्तत्रैव द्वौ

मासौ वर्षासु यत्र चातुर्मासी स्थितास्तत्र चाष्टौ मासानपरिहृत्य पुनः समागच्छतामुपस्थाना २. यावदर्थिकार्थं कृता शय्या, सा यद्यन्यैश्चरकादिपाखंडिभिर्गृहस्थैर्वा भुक्ता भवति, तदनंतरं च संयता आयांति तदाभिक्रांता ३. सैवान्यैरपरिभुक्ता सती साधुभिः सेव्यमानाऽनभिक्रांता ४. तथा आत्मार्थं कृता साधुभ्यो दत्वा स्वार्थमन्यां कुर्वतो गृहस्थस्य वर्ज्येति ५. तथा पाखंडिनामर्थाय कृता महावर्ज्या ६. पंचानां श्रमणानामर्थाय कृता सावद्या ७. साधूनामेवार्थाय कृता महासावद्या ८. या पुनरेतद्दोषाष्टकवर्जिता साल्पक्रिया शुद्धेत्यर्थः ९. आदिशब्दात्पात्रकादिपरिग्रहः. पात्रमप्येकेंद्रियविकलेंद्रियपंचेंद्रियभेदात् त्रिधा. तत्रैकेंद्रियावयवजं तुंबकादि, विकलेंद्रियदेहजं शंखशुक्त्यादि. पंचेंद्रियदेहजं कुतुपदंतशृंगपात्रादि. अत्रौघतः प्रथममेव ग्राह्यं. तदपि तुंबकदारुमृत्तिकारूपत्वात् त्रिधा. तदपि प्रत्येकं जघन्यादिभेदात् त्रिधा. तत्र जघन्यमुदंचकादि, मध्यमं मात्रकं, उत्कृष्टं पतद्ग्रहः. पुनरप्येकैकं त्रिधा, यथाकृताल्पबहुपरिकर्मभेदात्. पूर्वपूर्वाभावे चेदोत्तरं ग्राह्यं. द्वितीयपदे शुद्धाऽलाभेऽशुद्धमपि पंचकपरिहान्या गृह्णंति. उक्तं च— "सोहंतो य इमे तह जइज्जा सव्वत्थ पणगहाणीए त्ति" तथा न च मिथः परस्परं विरुध्यं-

"इक्कभाणजिमिया। गिहिणोवि यदीह
चि ते कलहायंते प्रीत्या निर्वहतोत्यथः. यदागमः–जइ
मित्तिया हुंति ॥ जिणवयणवहिज्जुया। धम्मं पुणं अयाणंता ॥ १ ॥ किं पुण जगजीवसु-
।.४ हा–वहेण संजुंजिऊण समणेणं ॥ सक्काह इक्कुमिक्को। वीउ वित्ररक्खिउ देहो ॥ २ ॥ तथा
९५ नित्यं संविग्नमनसो मोक्षाभिलाषिणो विरक्तत्वात् यो यस्य श्रुतस्य पठनपरावर्त्तनादियोग्यः
कालः. यथा कालिकस्योत्तराध्ययनादेरस्वाध्यायिकवर्जं दिवसनिशाप्रथमचरमपौरुष्यौ, उत्का-
लिकस्य तु दशवैकालिकादेः "संजमघाउ १ प्पाए २। सादिव्वे ३ वग्गुहे य ४ सारीरे ५"
इति पंचविधास्वाध्यायिकवर्जं कालवेलावर्जं च सर्वमप्यहोरात्रं पठितुं कालः, तद्व्यतिरि-
क्तस्त्वतालः, तस्मिन्नकाले स्वाध्यायं वर्जयंति. ॥ १४ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—वज्जंति निच्चवासं। सिज्जायरराय नियय पिंडे उ ॥ उमग्गाववायविऊ।
अणदे दिक्कंतिन कयावि ॥ १५ ॥ व्याख्या—एकक्षेत्रे नित्यवासं वर्जयंति, उक्तं च–पडिबंधो लहुअत्तं। न जणुवयारो न देसविन्नाण ॥ नाणाईण अवुड्ढी। दोसा अविहारपक्खंमि
॥ १ ॥ जो गाउयं समत्थो। सूरादारब्भ जिक्कवेलं जा ॥ विहरउ एसो सपर–कमो य नो

विहरइ तेण परं ॥ १ ॥ अपवादतस्तु यतनया चिरमप्येकक्षेत्रे वसतां न दोषः. यदाह—पं नसमिया तिगुत्ता । उज्जुत्ता संयमे तवे चरणे ॥ वाससयंपि वसंता । मुणिणो आराहगा भणिया ॥ १ ॥ तथा पिंडशब्दस्य सर्वत्र संबंधात्. शय्यातरपिंडं, राजपिंडं, नियतपिंडं च वर्जयंति. तत्र शय्याया आश्रयदानेन तरति संसाराब्धिमिति शय्यातर उपाश्रयदाता गृहस्थः, तस्य पिंडः शय्यातरपिंडः. तत्रेयं सामाचारी—यस्मिन्नाश्रये स्थिताः साधवस्तस्य यद्येकः प्रभुस्तदा तमेव, बहवश्च चेत्प्रभवस्तदा सति निर्वाहे सर्वानपि, अनिर्वाहे तु परिपाट्या एकैकं वर्जयंति, तद्दत्तमशनादिद्वादशकं न गृह्णंतीत्यर्थः. यदाह—असणाइया चउरो । पाउंछणवत्थपत्तकंबलयं ॥ सूइच्छुरं कन्नसोहण—नहरणिया सागरियपिंडो ॥ १ ॥ तृणादिकं तु गृह्णंत्येव. यदाह—तणडगलछारमल्लग—सिज्जासंथारपीढलेवाई ॥ सिज्जायरस्स पिंडो । न होइ सेहो य सोवहिउ ॥ १ ॥ यदा चालयसंकीर्णतया भिन्नोपाश्रयेषु वसंति, तदापि सर्वान् वर्जयितुमक्षमा आचार्याः शय्यातरं वर्जयंत्येव. स च शय्यातरो लिंगमात्रधारिणोऽपि वर्ज्यः. अर्हन्निषिद्धतादिदोषदुष्टत्वात्. यदाह—लिंगत्थस्स उ वज्जो । तं परिहरउव्व भुंजउ वावि ॥

वि जुत्तस्स अजुत्तस्स व । रत्नाणो तस्य दिठंतो ॥ १ ॥ अयं च प्रातरावश्यके कृते स्वापे वा
विहिते नवति, नान्यथा. उक्तं च–जइ जग्गंति सुविहिया । करंति आवस्सयं च अन्नत्थ ॥
।।.४ सिज्झायरो न होई । सुत्ते व कए व सो होइ ॥ १ ॥ निर्गमनकालादेकदिनातिक्रमे शय्यात-
९७ रो नवति, "चुत्थे वज्जंतहोरत्तं" इति वचनात्. विशेषश्चात्र–सूरत्थमणे दिण नि–ग्गया-
ण सूरोदये अ सागरिउ ॥ अत्थमियनिग्गयाणं । वारसजामाउ सागरिउ ॥ १ ॥ द्वितीयः
पदे तु ग्लानाद्यालंबनैः शय्यातरपिंडमपि यतनया गह्नतां न दोषः. उक्तं च–दुविहे गिल-
ऋंमि । निमंतणे दवदुल्लहे असिवे ॥ उमोअरिय पउसे । नये अ गहणं अणुन्नायं ॥ १ ॥
यतना चेयं–तिक्खुत्तो अ सखित्ते । चउद्दिसिं मग्गिऊण गीयत्थो ॥ दवंमि दुल्लनंमि । सि-
ज्जायरसंतिए गहणं ॥ १ ॥ तथा राज्ञो मूर्द्धाभिषिक्तस्य पिंडो राजपिंडः, स चाष्टधा–असं
णाइया चउरो । वत्थं पायं च कंबलं चेव ॥ पाउंछणगं च तहा । अठविहो रायपिंडो उ
॥१॥ अयं च पूर्वपश्चिमजिनसाधूनां निषिद्धो व्याघातादिदोषसंनवत्वात्. ॥१६॥ तथाहि—
॥ मूलम् ॥—ईसरपजिईहिं तहिं । वाघाउ खरुलो हु दाराणं ॥ दंसणसंगो गरहा ।

इयरेसिं न अप्पमायाउ ॥ १७ ॥ व्याख्या—ईश्वरादिभिः प्रविशद्भिर्निर्यद्भिश्च तत्र राजभवने साधोर्व्याघातः स्खलना स्यात्, अमंगलबुद्ध्या हननं वा स्यात्. संमर्दात्पात्रभंगश्च. 'लद्धित्ति' प्रचुरान्नादिलाभे लोभश्च स्यात्. उदाराणां पुंस्त्र्यादीनां दर्शने संगोऽभिष्वंगः स्यात्. तथाहो राजप्रतिग्रहमप्येते न त्यजंतीति गर्हा स्यात्. इतरेषां मध्यमजिनसाधूनां नैते दोषाः, कुतः? अप्रमादात्. तथा इदमेतावन्मात्रमहं तुभ्यं दास्यामीत्युक्तवतो गृहस्थस्यायोऽशनादिलाभः स नित्यपिंडः, वर्ज्यश्चायमाधाकर्मादिदोषसंभवात्. यद्दशवैकालिकचूर्णिः—"नियागं नाम नियत्तंति वुत्तं भवइ, तं तु यदा आयरेण आमंतिउ भवइ, जहा भयवं तुम्भेहिं मम दिणे दिणे अणुग्गहो कायव्वो, तदा तस्स अब्भुवगच्छंतस्स नियागं भवइ, न तु जत्थ अहाभावेणं दिणे दिणे भिक्खा लब्भइत्ति". तयोरुत्सर्गापवादविदः, तत्र सामान्येनोक्तो विधिरुत्सर्गः, यथा—"वासावासं पज्जोसवियस्स निच्चभत्तस्स भिक्खुयस्स कप्पइ एगं गोयरकालं गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा." तद्बाधनाय कारणापेक्षो विशेषोक्तो विधिरपवादः. यथा—"आयरियवेयावच्चेण वा, उवज्झायवेयावच्चेण वा, तवस्सिगिलाणवे-

यावज्जेण वा, खुड्डुएण वा, खुड्डियाए वा अवंजण जायएणात ", एतद् सूत्रं सम्यग् ज्ञात्वा उत्स-
गं उत्सर्ग, अपवादे च प्राप्तेऽपवादं , एवं उत्सर्गं अपवादं सेवमानो गीतार्थ आराधकश्च.
यदाहु:—उस्सग्गे अववायं । आयरमाणो विराहओ होइ ॥ अववाए पुण पत्ते । उस्सग्ग
निसेवओ हवइ ॥ १ ॥ अनेकांतवादस्वरूपं हि जिनप्रवचनं. उत्सर्गेणापवादेन वा यथाधि-
को लाभस्तथैव प्रवर्तंति. उक्तं च-तम्हा सव्वाणुन्ना । सव्वनिसेहो य पवयणे नत्थि ॥ आ-
यं वयं तुलिज्जा । लाहाकंखिव्व वाणिओ ॥ २ ॥ उत्सर्गापवादविधिश्च साधुगुणेषु यथास्थानं
ज्ञायित एव. तथाऽनलानयोग्यान्न कदाचिद्दीक्षयंति. यदाह-अट्ठारस पुरिसेसु । वीसं इत्थि-
सु दस नपुंसेसु ॥ पव्वावणा अणरिहा । इय अणला साहिया सुत्ते ॥ १ ॥ तत्र दीक्षान-
र्हाः पुरुषा अष्टादश, तद्यथा-बाले वुड्ढे नपुंसे य । जडे कीवे य वाहिए ॥ तेणे रायावगा-
री य । उम्मत्ते य अदंसणे ॥ १ ॥ दासे दुट्ठे य मूढे य । अणत्ते जुंगिएइ य ॥ ओवरूए
य नयए । सेहनिप्फेडिएइ य ॥ २ ॥ तत्र सप्ताष्टौ वर्षाणि यावद्बालः, षष्टेः सप्ततेर्वा वर्षे-
भ्य उपरि वृद्ध , न स्त्री वा पुमान्नपुंसकः. यः स्त्रीभिर्निमंत्रितोऽसंवृत्तां वा स्त्रियं दृष्ट्वा सं-

उ। चि जातकामाभिलाषो वेदोदयमधिसोढुं न शक्नोति स क्लीबः. जडस्तु त्रिधा. भाषया शरीरे-
ग।भा.४ ण क्रियया च. भाषाजडोऽपि त्रिधा, जलमूकः, मन्मनमूकः, एलकमूकश्च. यो जलमग्न इ-
व बुडबुडायमानो वक्ति स जलमूकः. यस्य तु वदतः स्खल्यमानमिव वचः स्खलति स मन्म-
१००७ नमूकः. य स्वेलक इवाव्यक्तं मूकतया शब्दमात्रमिव करोति, स एलकमूकः. पथि भिक्षा-
टने वंदनादिषु चातिस्थूलतयाऽशक्तः शरीरजडः. क्रियां प्रतिक्रमणप्रत्युपेक्षणादिकां पुनः
१२०८ पुनरुपदिश्यमानामपि जडतया यो ग्रहीतुं न शक्तः स क्रियाजडः. कुष्टभगंदरादिरोगैर्ग्रस्तो
व्याधितः. क्षात्रखननमार्गपातनादिचौर्यनिरतः स्तेनः. श्रीगृहांतःपुरनृपदेहतत्पुत्रादिद्रोहक-
द्राजापकारी. यक्षादिना महामोहेन वा वैकल्यं नीत उन्मत्तः. अंधस्यानर्थिनिद्रोदयवांश्चा-
दर्शनः. दासेति, गृहदास्या जातोऽर्थादिना वा क्रीतः, ऋणाद्यर्थं वा धृतो दासः. दुष्टो द्वि-
धा, कषायदुष्टो विषयदुष्टश्च. तत्र सर्षपनालिकाभिनिविष्टसाध्वादिवदुत्कटकषायः कषायदु-
ष्टः. अतीवयोषिदादिषु गृद्धो विषयदुष्टः. अज्ञानाद्धृदयशून्यो मूढः. ऋणार्त्तः प्रतीतः. जा-
तेकर्मशरीरादिभिर्दूषितो जुंगितः. तत्र मातंगकोलिकमूत्रिकादयोऽस्पृश्या जातिजुंगिताः.

नखक्षालनशोकारकवागुरिकत्वादिनिद्यकर्मकारिणः कर्मजुंगिताः, करचरणकर्णादिवर्जिताः शरीरजुंगिताः. अर्थार्थं विद्यार्थं वा इयंति दिनानि त्वदीयोऽहमित्येवं येनात्मजः परायत्तता कृता स्यात् सोऽवबद्धः. रूपकादिमात्रया भृत्यो धनिनामादेशकरणाय प्रवृत्तो भृतकः. शिष्यस्य दीक्षितुमिष्टस्य निस्फेटिकाऽपहरणं शिष्यनिस्फेटिका. उपलक्षणमिदं, मातृपित्रादिभिरप्यननुज्ञातस्य. इत्यष्टादशपुरुषेषु दीक्षाऽनर्हा. एतान् दीक्षयतः शासनोड्डाहसंयमात्मविराधनादयो दोषाः. कारणे तु केषांचिदेषु दीक्षानुज्ञातैव वैरस्वाम्यादिवत्. एत एव दोषाः स्त्रीणामपि वाच्याः. गुर्विणी बालवत्सा चेति द्वौ पुनरधिकौ, तेन तासां विंशतिर्दोषाः, उक्तं च—इय अट्ठारस भेया । पुरिसस्स तहित्थियाए तह चेव ॥ गुव्विणी बालवच्छा । दुन्नि इमे हुंति अन्नेवि ॥ १ ॥ नपुंसकस्य तु षोमश भेदा आगमेऽभिहिताः, तेषु दश सर्वथा दीक्षाऽनर्हा अतिसंक्लिष्टत्वात्. ते चामी—पंडए वाइए कीवे । कुंभी ईसालुयत्तिय ॥ सोणी तक्कम्मसेवी य । पक्खिया पक्खिएइया ॥ १ ॥ सोगंधिए य आसत्तो । दस एए नपुंसया ॥ संकिलिठत्ति साहूणं । पव्वावेउं अकप्पिया ॥ २ ॥ एषां स्वरूपं निशीथभाष्यादवसेयं. षट्

पुनः प्रव्राज्याः, तद्यथा—विद्धिए चिप्पिए चेव। मंतउसहिउवहए॥ इसिसत्ते देवसत्ते। पक्षावि- ज नपुंसए ॥ १ ॥ आयत्यां राजांतःपुररक्षार्थं बाल्येऽपि छेदं दत्त्वा यस्य मुष्कौ गाल्येते स वर्धितकः १. यस्य तु जातमात्रस्यांगुष्ठांगुलीभिर्मृदित्वा मुष्कौ द्राव्येते स चिप्पितः २. एवं च कृते एतौ नपुंसकवेदोदयं प्राप्नुतः. कोऽपि मंत्रेण, कोऽप्यौषध्या, अन्यस्तु ऋषेः शापा- द्देवशापाच्च तदुदयं लभते, इत्येते षडपि प्राव्राज्याः. ॥ १५ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—होउ विकारो मा वा। पुण नारीणं न वीससंति जउ॥ संते असंते वा। विसंमि को विससइ अहिणो॥ १६ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, अन्यच्च—

॥ मूलम् ॥—अठमछठचउत्थं। करंति वरिसचउमासपक्खेसु॥ संजमजत्ताहेउं। भुंजंति न रूवबलहेउं ॥ १७ ॥ व्याख्या—वर्षसमापको दिवसोऽपि वर्षं ज्येष्ठपर्व, तत्राष्टम- मुपवासत्रयं. चतुर्माससमापको दिवसोऽपि चतुर्मासकं चातुर्मासिकं पर्व. तत्र षष्ठमुपवासद्वयं. पक्षसमापको दिवसोऽपि पक्षः पाक्षिकं, तत्र चतुर्थमेकमुपवासं कुर्वंति. एतत्प्रायिकीं वृत्तिमा- श्रित्योक्तं, अन्यथा सत्यां शक्तौ अधिकमपि तपः सेवंते, अशक्तौ तु हीनमपि. यदपरेषु दिवसे

पु भुंजते, तदपि संयमयात्राहेतु. ईर्याशुद्धिस्वाध्यायवैयावृत्यादिक्रिया न ग्रासमात्र विना। नि-
हतीति बुद्ध्या, न पुना रूपबलहेतुं, यात्राशब्दोऽत्र निर्वाहार्थः. ॥ १७ ॥ तथा—
॥ मूलम् ॥—वसहिं सया विविसं। संयमजुग्गं अदूसियं खित्तं॥ गीयत्थं च सहायं। इच्छं-
तुवहिं यवदुमुह्नं ॥१८॥ व्याख्या—इच्छंतीति क्रियायाः सर्वत्र संबंधात्, वसतिं शय्यां सदा वि-
विक्तां स्त्रीपशुपंडकादिरहितां इच्छंति. क्षेत्रं नगरग्रामाद्यं संयमयोग्यं अदूषितं च पार्श्वस्थादिभि-
रिच्छंति. संयमयोग्यता च क्षेमादिगुणयुक्तस्यैव क्षेत्रस्य नवति. यदाह—खेमो सिवो सुन्निक्खो।
अप्पपाणो उवस्सयमणुन्नो ॥ एसो उ खित्तकप्पो। गामनगरपट्टणाइन्नो ॥१॥ खेमो रूमरविरहि-
उ। रोगासिवविरहिउ सिवो होइ ॥ पउरन्नपाणदेसो। होइ सुन्निक्खो मुणेअव्वो ॥२॥ जलुगासंख-
गसूइग। पिसुगमसगाईविरहिउ जो उ॥ सो होइ अप्पपाणो। अप्पअन्नावंमि थोवे
वा ॥ ३ ॥ समभूमिरेणुवज्जिय—रिउक्कमावस्सयामणुन्नाउ ॥ गामनगराविय वहू—पाउग्गा मा-
सकप्पस्स ॥ ४ ॥ सज्जनजणो उ नवो। जहियं च मणुन्न साहुजोणीउ। तारिसउ खित्तं-
मि। समणुन्नाउ विहारो उ ॥ ५ ॥ तथा सहायं गीतार्थमागमज्ञमिच्छंति. उक्तं च—गीयं

सुत्तं भणइ । अत्थो पुण होइ तस्स वक्खाणं ॥ गीएण य अत्थेण य । गीयत्थो होइ नायव्वो ॥ १ ॥ इदमत्र तत्वं–यदि सर्वेऽपि विहारिणो गीतार्था जवंति तदा सम्यग्पक्षः, तदजावेऽपि यं पुरस्कृत्य विहारः क्रियते स गीतार्थ एव विलोक्यः, मुग्धमृगकुले कृष्णसारवत्. यदार्षं–गीयत्थो य विहारो । बीऊ गीअत्थमिस्सऊ जणिऊ ॥ इत्तो तइय विहारो । नाणुन्नाऊ जिणवरेहिं ॥ १ ॥ तथोपधिं जोग्यवस्त्रपात्ररूपं अवहुमूल्यं अमहदर्घं इच्छंति, अन्यथा उपघातसंजवात्. ॥ १७ ॥ किंच—

॥ मूलम् ॥—पाएण लूहवित्ती । नवकप्पविहारिणोत्ति पाएण ॥ पाएण अणेगघरी । निच्चमिकम्माति पाएण ॥ १९ ॥ व्याख्या—प्रायेण भूम्ना रूक्षेण निःस्नेहाशनेन वृत्तिः प्राणधारणा येषां ते रूक्षवृत्तयः. "अजिक्खणं निव्विगइं गया यत्ति" वचनात्. गुरुग्लानरूपकबालासहादीनां स्निग्धाहारेऽपि न दोष इति प्रायोग्रहणं. तथा प्रायेण नवजिः कल्पैर्विहरंतीत्येवंशीला नवकल्पविहारिणः. तत्र ऋतुबद्धकाले मासातिक्रमे, वर्षासु च चातुर्मासातिक्रमे विहरंतीति नवविहारकल्पाः. साधूनां प्रायो...

परं तदापि स्वाश्रितं क्षेत्रं नवभिर्भागैर्विभज्य प्रतिप्रति-
त्वेन वा चिरमपि स्थातुं कल्पते. परं तदापि स्वाश्रितं क्षेत्रं नवभिर्भागैर्विभज्य प्रतिप्रति-
मासमेकैकभागे विहरंतो वर्षावासं नवमे भागे कुर्वंतीति रीतिः. तथा प्रायेणानेके समुदि-
गा.४ ताः संतश्चरंतीत्यनेकचारिणः. यदुक्तं—एगाणियस्स दोसा । इत्थीसाणे तहेव पडिणीए ॥
१०५ भिक्खविसोहि महव्वय । तम्हा स विइज्जए गमणं ॥१॥ पंचकल्पेऽप्युक्तं— सच्छंदठाणनिवेसणस्स
।सच्छंदगहियभिक्खस्स॥ सच्छंदजंपिरस्स य । मा मे सत्तूवि एगागी ॥२॥ प्रायोग्रहणान्निर्विका-
रस्य गुर्वादेशादेकाकिनोऽपि कल्पते विहर्तुं. यत्स्थानांगे—अट्ठहिं ठाणेहिं संपन्ने अणगारे अरि-
हइ एगल्लविहारपडिमं उवसंपज्जित्ताणं विहरित्तए. तं जहा—सड्ढीपुरिसजाए १, सच्चेपुरिसजाए
२, मेहावीपुरिसजाए ३, बहुस्सुए पुरिसजाए ४, सत्तिमं ५. अप्पाहिगरणे ६, धिइमं ७, वीरियसंप-
न्ने ८. इति. तथा प्रायेण निःप्रतिकर्माणः स्नानादिशुश्रूषारहिताः, प्रायोग्रहणं गुरुबालग्ला-
नादीनां यतनया करचरणादिधावनस्यानुज्ञातत्वात्. ॥ १९ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—निच्चमचंचलनयणा । पसंतवयणा पसिद्धगुणरयणा ॥ जियमयणा मिउवय-
णा । सव्वत्थवि सन्निहियजयणा ॥२०॥ व्याख्या—नित्यमचंचलनयना जितेंद्रियत्वात्. शेपाणि

विशेषणानि पठितसिद्धानिः ॥२०॥ तथानेकगुणधारत्वेव साधूनामनेकोपमानयोग्यतामाह—
॥ मूलम् ॥—विरया सुइरयणजुत्ता । महियमया तारवत्त सुबहुदया ॥ ससिमेहनयर-
द्दा इव । रेहंते सायरसहाया ॥ २१ ॥ व्याख्या—इह प्रथमद्वितीयतुरीयपदैरधिकारायाः
ताः साधव उपमेयाः. तृतीयपदेन तेषामुपमानानि चंद्रादीनि ज्ञेयानि. 'रेहंतेत्ति' शोभंते.
कीदृशा इत्याह—विरमंतिस्म सावद्ययोगेभ्य इति विरताः, शुचीनि पवित्राणि, 'तत्थ यतिर-
यणविणिओगमइयमिति' स्वमतालंबनात्, "न्यवेशि रत्नत्रितये जिनेन यः" इति परमता-
भिप्रायाच्च, रत्नानि ज्ञानदर्शनचारित्राणि तैर्युता युक्ताः. तथा मथितो विलोकितोऽष्टरूपो-
ऽपि मदो यैस्ते मथितमदाः. तथा तारं निर्मलं वृत्तं चारित्रं येषां ते तारवृत्ताः. रत्नत्रयांतः
संगृहीतमपि यत्पुनश्चारित्रमुपात्तं, तद्रत्नत्रयेऽपि चारित्रप्राधान्यख्यापनार्थं. ज्ञानदर्शनवता-
मपि चारित्रमंतरेण मोक्षानभ्युपगमात्. तथा सुबहुर्दया सर्वजीवेषु हितचिंतनरूपा येषां
ते सुबहुदयाः, ततः कर्मधारयः. इह अहिंसाप्रमुखमहाव्रतरूपे चारित्रे गृहीतेऽपि यत्पुनर्द-
याग्रहणं तच्चारित्रेऽपि दयासारत्वज्ञापनार्थं. तथा सादरः सोपक्रमो महत्यपि संकटे यथोचि-

।।चि तांनुष्ठानकारी स्वजावो येषां ते सादरम्वजावाः. नं डु मानाशब्दज्ञापकपुरुषवदाज्ञम्योपहताः,
ना.७ इत्येकोऽर्थः. ॥ १ ॥

के इव? शशिन इव, वहुवचनमत्र सर्वज्ञतत्वज्ञहृदयानंदकं, कथंभूताः? उः हरः, इः
००३ स्मरः, उश्च इश्च विः, तत्र रता विरताः. हरशिरःस्थानात् स्मरसहचरत्वात्. तथा सुदेः स्वेत-
पक्षस्य रचनं, तेन युताः सुदिरचनयुताः, शशिव्रजनैव शुक्लपक्षप्रतिष्ठानात्. तथा मकारोऽ-
लाक्षणिकः, आभकाः कामुकास्तेषां मता इष्टा अभिमताः, चंद्रकरस्पर्शेन तेषां शृंगाररस-
स्योद्दीपनात्. तथा तारास्वश्विन्यादिनक्षत्रेषु व्यक्तः सुबहुरुदयो येषां ते. तथा सागरः सहा-
यो येषां ते सागरसहायाः, समुद्र एव हि विधोर्वृद्धिं त्रुटिं वानुसरतीति द्वितीयोऽर्थः. ॥ २ ॥

पुनः साधुपक्षः प्रस्तूयते—किं विशिष्टाः साधवः? विगतं रतं ग्राम्यधर्मो येभ्यस्ते विर-
ता ब्रह्मचारिण इत्यर्थः. तथा जातौ जातौ यदुत्कृष्टं तद्रत्नमभिधीयते इति वृद्धवादात्. श्रु-
तिरत्नं प्रधानशास्त्रं अंगप्रविष्टाख्यं तेन युताः श्रुतिरत्नयुताः. तथा महितं पूजितं मतं शा-
सनमेषां ते महितमताः. तारमतिशयेन व्यक्तेषु विरूपेषु सुबहुरुदयो येषां ते तारव्यक्तसुब-

हृदयाः. तथा सातं सुखं रांति ददतीति सातराः सहायाः संयमिनामिति गम्यते. अन्ये सहाया हितचिंतका अपि परमार्थतो दुःखदा एव, न तथा साधवः. यदापि—"असयाए सहायत्तं। करंतिमे संयमे चरंतस्स" इति तृतीयोऽर्थः ॥ ३ ॥

के इव ? मेघा इव, कीदृशा मेघाः ? इत्याह—विशिष्टो रयो जलप्रवाहो येभ्यस्ते. तथा "सुइरत्ति" स्वपनशीलानि अनांसि शकटानि यत्र, एवंविधो युगः कालविशेषो येषु ते. तथा पंकाकुलत्वेन तदा तेषां निर्व्यापारत्वात्. महामहिषास्तैरितः प्राप्तो मदो येषु ते महितमदाः, वर्षासु माहिषं माद्यतीति प्रत्यक्षगम्यं. तारं वृत्तः सुवहानां प्रधाननदीनां उदयो येभ्यस्ते. तथा सादं खेदं रांति ददतीति सादरा शफाः खुरा यासां ताः सादरशफा अजाश्छाग्यो येभ्यस्ते सादरशफाजाः. वर्षति हि वारिदे वारिणा शटत्सु शफेषु छागीनां खेदो जायते. इति चतुर्थोर्थः. ॥ ४ ॥

पुनः साधुपक्षे विरजसो बध्यमानकर्मरहिताः. तथा "यथा वाचा निशा गिरा" इति वचनदर्शनात् सुगिरा मधुरवचना ये जना ऋषयस्तैर्युताः सुगिराजनयुताः, न तूच्छृंखल-

जनव्यासंगकलुषिता इत्यर्थः. मकारस्यालाक्षणिकत्वात्. अधिको विशिष्टज्ञानादिदानेन म- दो हर्षो येषां ते. तथा तारां निर्मलां वृत्तां वृत्ताकारां सुष्टु प्राधान्यं. नित्यत्वाकृतकत्वादि- नान्यवनितादिभ्यो विलक्षणां वधूं सिद्धिलक्षणां दयंते ददति ये ते तारवृत्तसुवधूदयाः. "दीर्घहस्वौ मिथोवृत्तौ" इति पदेन वधूशब्दस्य ह्रस्वः. एवं सर्वत्र दीर्घस्य ह्रस्वीकरणे ह्रस्व- स्य च दीर्घीकरणेऽयमेव न्यायोऽनुसर्तव्यः. हायनं हायः परित्यागः, शाकरसस्य हाया येषु ते शाकरसहायाः सर्वेष्वपि रसेषु प्रायः शाकरसो दुस्त्यजोऽतस्तद्ग्रहणं, उपलक्षणं वा शेष- रसाणां. इति पंचमोऽर्थः. ॥ ५ ॥

अथ नगः पर्वतस्तत्पक्षः—विशिष्टा रदा दंतका गिरेर्बहिर्निर्गतास्तिर्यक्प्रदेशा येषु ते विरदाः. तथा सुकिरणानि महासूकरणानि वनानि वृक्षसमूहास्तैर्युताः सुकिरवनयुताः. त- था महमुत्सवं इताः प्राप्ता महेता निरुपद्रवत्वात्, मृगा अरण्यकाः पशवो गजविशेषा वा येषु ते महेतमृगाः. तारं रौप्यं, शेषधातूनामुपलक्षणं, वृत्तं निष्पन्नं येषु ते तारवृत्ताः. सुष्टु- वहानां नदीनामुदयो येभ्यस्ते सुवहोदयाः. पर्वतजा हि नद्य इति रूढिः, ततः कर्मधार-

यः तथा र. कामस्तस्येहा रेहा तदंतकरत्वात् रेहांता ऋषयस्तेषामेव इन्ना येषु ते रेहांतेयः तथा र. कामस्तस्येहा रेहा तदंतकरत्वात् रेहांता ऋषयस्तेषामेव इन्ना येषु ते रेहांतेपाः, मुक्तकामा हि मुनयो महीध्रमध्य मध्यासते. तथाऽतरसां दुर्बलानां सखायो 'राजन् सखीति' अट्प्रत्ययेऽतरःसखा अगा वृक्षा येषु तेऽतरःसखागाः, रणतुमुलत्रस्तानां हितकातराणां गिरिद्रुमा एव शरणं. यद्वा न विद्यते करो राजदेयो भागो येषां तेऽकरा भिल्लादयस्तत्सखा अगा द्रुमा येषां ते, तथा कर्मधारयः. इति षष्ठोऽर्थः. ॥ ६ ॥

पुनः साधुपक्षः—विशिष्टो रवो व्याख्यानध्वनिर्येषां ते विरवाः. श्रुतिं आगमश्रवणं राति ददातीति श्रुतिरो यो गणो गच्छस्तेन युताः, आगमावगमाय गच्छवासमाश्रिता इत्यर्थः. मखिनां याज्ञिकानां यज्ञनिषेधकत्वेन अमता अनिष्टा मख्यमताः. ता लक्ष्मीः, रः कामस्तत्र वृत्तिर्व्यापारो येषां ते तारवृत्तयो लक्ष्मीलुब्धाः कामगृद्धाश्च, तैरसुवह उदयः शीलांगरूपो येषां तें तारवृत्यसुवहोदयाः. तथा सादं खेदं रातीति सादराः प्रत्यनीकास्तान् प्रति सहः क्षम आत्मा येषां ते सादरसहात्मानः, प्रत्यनीककृतव्यलीकानां सोढार इत्यर्थः. इति सप्तमोऽर्थः ७.

अथ नगशब्दस्य द्व्यर्थत्वान्नगस्तरुस्तत्पक्षे—विरतासोर्गतप्राणस्य एः कामस्य रवणं श-

वदनं तेन युता विरतास्विरवणयुताः. वृक्षा हि स्निग्धच्छायतया त्रिनयननयनानलज्वलितमपि मदनमुज्जीवयंति. भूम्यंतर्गतमूलत्वेन महिं पृथ्वीं अमंति गच्छंति महामकाः. तथा ताराणि की-टाद्यैरदूषितानि पत्राणि दलानि येषां ते तारपत्राः. सुबहुरतिमहत्वमापन्नो दवो दहनं येभ्य-स्ते सुबहुदवाः, ततः कर्मधारयः. तथा स्वापरसस्य जातो जवनं येभ्यस्ते स्वापरसजावाः, पांथा हि वृक्षतलमासाद्य सद्यः शेरत इति. इत्यष्टमोऽर्थः. ॥ ८ ॥

पुनः साधुपक्षः, विरता निवृत्ता आशा धनांगनादिस्पृहा येषां ते विरताशाः. उः ईश्व-रस्तद्वत् एः कामस्य विलेखनं, तेन युतास्ततः कर्मधारयः. महः सर्वभावाविर्भावकं ज्योति-स्तेन इतं प्राप्तं मतं मननं ज्ञापनमेषां ते महइतमताः. तथा तारो निर्मलो व्यक्तः प्रकटः सुपक्षो ज्ञानदर्शनचारित्रात्मको मार्गस्तेन उत् ऊर्ध्वं मोक्षाभिमुखमयंते गच्छंतीति तारव्य-क्तसुपथोदयाः. तथा रे इत्यामंत्रणं अघस्य पापस्य अंताय ईशते ते अघांतेशाः. अरसेषु निः-स्वादेषु प्रस्तावाद्भक्तपानेषु जावो येषां तेऽरसजावाः, न तु सरसरसवत्यास्वादलादरा इत्य-र्थः. इति नवमोऽर्थः. ॥ ९ ॥

नगशब्देन मात्राच्युतगत्या नागोऽपि सूच्यते, ततस्तत्पक्षः—विशिष्टा रदा मुखांतर्गता दंता येषां ते विरदाः विशिष्टत्वं वान्यसत्वापेक्षया काष्टादिकमपि नदितुं क्षमत्वात्. तथा शुचि श्वेतं रदनयुगं मुखाद्बहिर्निर्गतं दंतद्वयं येषां ते शुचिरदनयुगाः. तथा मृधार्थं युद्धार्थं इतः प्राप्तो मदो दानजलं यैस्ते मृधेतमदाः. ताराणि मौक्तिकानि तैर्वृत्ता वृत्तलक्षणया आदृतास्तारवृत्ताः. यन्नामकोषः—"वृत्ते तु वृतवान् वृत्तौ". कुंजिकुंभेषु हि संभवंति मुक्ताः. सुबहुर्द्रवो गमनं येषां ते सुबहुद्रवाः, शीघ्रगतयः, ततः कर्मधारयः. तथा 'रेहंतत्ति' रेजमाणा गर्जिशब्दं कुर्वाणाः, ईशानां राज्ञां अदरां निर्भयां सभां यांतीति ईशादरसभायास्ततः समासः. इति दशमोऽर्थः. ॥ १० ॥.

पुनः साधुपक्षः—विशिष्टा रतिश्चारित्रे विद्यते एषामभ्रादित्वात् अप्रत्यये विरताः. शुचिः सूर्यस्तद्वत् रयणं गमनं तेन युताः. यथा एकत्र राशौ वासरेशस्तथा यतयोऽप्येकत्र ग्रामादौ मासमेव तिष्ठंति. आमेषु प्रस्तावादारोग्येषु हितं पथ्यं मतं शासनमेषां आमाहितमतास्ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः. तथा तारा निर्मलाः. अकारविश्लेषात् अवृत्तोजानोऽसूनां

इहासुमतो वधायो-
प्राणिप्राणानां वधाय उदयो येषां तेऽभूत्तासुवधोदयास्ततः कर्मधारय,. इहासुमतो वधायो- गादसुग्रहणं. तथा रः पादपूरणे, ईहाया अंतकरत्वात् ईहांता निर्ममास्तेषु ईशाः स्वामिन ईहांतेशाः. अरसो मुक्तकामत्वेन निरास्वादो हावः स्त्रीणां द्वितीयोंगजालंकारो येषु तेऽरस- हावाः, तुलायष्टिवन्मध्यग्रहणे आद्यंतयोरपि ग्रहणं, नवतीनावहले अप्यत्र ग्राह्ये. इत्येका- दशार्थः. ॥ ११ ॥

न य शब्देन प्राकृतशैल्या नदा उच्यंते, ते चेह अल्पजला नदा अगाधजला ह्रदा इत्यवांतरभेदानाश्रयणात् पद्मह्रदादयस्ततस्तत्पक्षः—'उइरत्ति' उदयनशीला विशिष्टा रता- शा रमणाभिलाषो येषु तानि उदित्वरविरताशानि वनानि जलानि नैथुनाः. तत्र हि शीन ला जललहरीर्निरीक्ष्य संजातरमणरणकाः सुराः खेचराश्च परितः क्रीडंति. अत्र प्राकृतत्वा- द्विशेष्यं पूर्वनिपतितं. यन्नाममाला—पात्रं तदंतरमिति. तथा सुबहुर्द्रवो नीरस्पंदो येभ्यस्ते सुबहुद्रवाः. गंगासिंधुमुख्याः सिंधवो हि तेषां स्पंदः. तथा स्वादप्रधानो रसः स्वादरसः सु- स्वादुजलं, तस्य भावः स्वयमेवोत्पत्तिर्येभ्यस्ते स्वादरसभावाः. न हि तेषु पर्जन्यजन्यं जलं,

किंतु विश्रसापरिणामेन ते ते पुद्गला जलरूपतया स्वयमेव परिणमंतीति भावः. इति द्वादशार्थः. ॥ १२ ॥

पुनः साधुपक्षः—विगतो रः कामो येभ्यस्ते विराः, स्वार्थे को विरकाः. श्रुतेः शास्त्रस्य रवेण शब्देन विताः श्रुतिरवास्तैर्युक्ताः, शास्त्रज्ञसंगतिकृत इति भावः. तथा मथितो निवारितो मदो मद्यपानजन्मा समग्रप्रमादानामादिभूतो यैस्ते मथितमदाः. तथा ताराणां वार्तानां पूर्वपुरुषकथानां सुबहुश उदयो येभ्यस्ते तारवार्तासुबहूदयाः. तथा शातास्तद्भिता रसानां नाट्यप्रसिद्धानां अष्टानां शृंगारादीनां भावाः स्थायिनो रत्यादयो व्यभिचारिणश्च धृत्यादयो यैस्ते शातरसभावाः. इति त्रयोदशार्थः. ॥ १३ ॥

अथ रथपक्षः—विशिष्टो रयो वेगो येषां ते विरयाः. तथा शुचिरचनं यथास्थाननिवेशनात् पवित्रघटनं युगं कुबरं येषां ते शुचिरचनयुगाः. मखितं गमनं तत्र मता अभीष्टाः. तारमतिशयेन वर्त्मनि मार्गे सुष्ठु प्रधानेन वहेन वृषभस्कंधेन उदयो येषां ते तारवर्त्मसुवहोदयाः. तथा 'रेइंनन्ति, राजमाने इपे इव ईपे उभयपार्श्ववर्तिनी काष्ठे येषां ते राजना-

नेपाः. अरेषु सहं समर्थं अयो लोहं येषु तेऽरसहायसः. लोहवकारको हि रथ. स्थपुटेऽपि
पथि संचरन्न नज्यते. इति चतुर्दशार्थः. ॥ १४ ॥
पुनः साधुपक्षः--विगतो रजो द्वितीयगुणः. उपलक्षणत्वात्तमोऽपि येषां ते विरजसः
सात्विका इत्यर्थः. आसुतिर्मद्यसंधानं, रः कामः, "अणत्ति" ऋणं, अकारप्रश्लेषात्तैरयुता
रहिताः आसुतिऋणायुताः, मद्यव्यसनिनः कामिनः ऋणिनश्चारित्रनिषेधात्. तथा प्रेत्यं बो-
धिप्राप्त्या महितमिव महितं मृतं मरणं येषां ते महीतमृता उत्सवप्रायमरणा इत्यर्थः.
उत्सवनूत्तं मन्ये । मरणमनपरा-
यतः-संचिततपोधनानां । नित्यं व्रतनियमसंयमरतानां ॥
धवृत्तीनां ॥ १ ॥ तथा तारं उच्चैरुच्यत इति तारवाक्, तस्य नावस्तारवाक्त्वं, तत्र सुवहृव-
न्महापूरवदुदयो येषां ते तारवाक्त्व सुवहोदयाः. यथा हि प्रथमप्रावृषि पूर्वं प्रेरणया प्रसर्पन्
पानीयपूरो न केनापि रोध्धुं शक्यस्तथा व्याख्याक्षणे मुमुक्षवोऽपि तथा स्व आत्मीयः, अप-
रश्च तद्व्यतिरिक्तस्तत्र समानो विशेषरहितो नावोऽभिप्रायो येषां ते स्वापरसमनावाः सम
मित्रशत्रव इत्यर्थः. ॥ इति पंचदशोऽर्थः. ॥ १५ ॥

चि भा.४ १६

अथ "नयरहत्ती" त्युपमानपदं प्राकृतत्वाङ्गंस्त्वाऽन्यथा व्याख्यायते–नगरं पुरं, खश्च सूर्यः. खो रवौ इत्यमरवचनात्. तत्र पूर्वं नगरपक्षः—विशिष्टो रवः कलकलो येषु तानि विरवाणि, घरट्टघोपजनरवत्राद्यध्वनिभि. शब्दमयत्वात् "सुइरत्ति" शुकवंति यानि वनानि, तैर्युतानि शुकवद्धनयुतानि. वनखंमैरेव नगरगोचरं सश्रीकं. महितानि, तारकादिभ्य इत् इति इतप्रत्यये उत्सवयुक्तानि. अत एव मनान्यजिष्टानि. तथा तारा उज्ज्वला वार्ता आजीविका व्यवसायरूपा यत्र तानि तारवार्तानि. सुबहवो द्रवा द्यूतादिकाः केलयो येषु तानि सुबहुद्रवाणि, ततः कर्मधारयः. तथा रे इति संभाषणे, खांतेन आकाशप्रांतेन ईर्ष्या स्पर्धां कुर्वंतीति खांतेर्ष्याकराः, सद्मा आवासास्तासां श्रया इव श्रया इष्टदेवा इत्यर्थः. खांतेर्ष्याकरसद्मश्रया निरुपद्रवत्वेन नगरेष्वावासानामभंगुरत्वात्. अत्र सर्वत्र प्राकृतत्वाल्लिंगव्यत्ययः. ॥ इति षोडशोऽर्थः. ॥ १६ ॥

पुनः साधुपक्षः—द्वयोः स्वपरकार्ययो रता द्विरताः, बुद्धत्वाद्बोधकत्वाच्च. तथा एकाकिजिने विहर्तव्यं, द्विवस्तांतरितेनिशि प्रवक्तव्यं, न नित्यवासैर्जाठवमित्येवं "शुचिरवदान

... येषु ते शुचिरचनयुवानः. तथा मह ...

रचना येषां ते शुचिरचना युवानस्तरुणश्रमणा येषु ते शुचिरचनयुवानः. तथा मह...
ा.चि रचना येषां ते शुचिरचना युवानस्तरुणश्रमणा येषां ते महामताः, यत्स्थानांग-
ा.४ दी, शेषमहानदीनामुपलक्षणं, अमताऽवगाह्यत्वेनानिष्टा येषां ते महामताः, यत्स्थानांगे पंचमस्थाने
०१७ "नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा इमाउ उद्दिट्ठाउ गणियाउ वंजियाउ पंचमहण्ण-
वाउ महानइउ अंतोमासस्स डुक्खुत्तो वा तिक्खुत्तो वा उत्तरित्तए वा संतरित्तए वा, तं
जहा–गंगा, जउणा, सरउ, एरवइ, मही". तथा ताराणि परतीर्थिकापेक्षया निर्मलानि
पात्राणि ज्ञानादिगुणानां, अत एव सुबहुजिर्हृता आहृताः सुबहुदृताः. तथा रेखा आयुः-
कर्मदलिका पद्धतिः. तथा च लोकेऽपि वक्तारो जवंति, यथास्य कर्मरेखा डुर्वला सन्नत्ता
वेति तस्या रेखाया अंते आयुःसमाप्ताविसर्थः. स परोक्ष इति वचनात् सांपरोक्ष्यं अजरा-
णां नित्यतरुणत्वेन देवानां वयोविज्ञागव्यतीतत्वेन सिद्धानां वा सन्नां स्थानं गच्छतीति सा-
जरसभागाः. उपरता हि मुनयः स्वर्गं मुक्तिं वा यांतीति निश्चयः. यदार्पं—निवाणसुहं पा-
वइ साहू सवसिद्धिं वा. इति सप्तदशोऽर्थः. ॥ १७ ॥

अथ सूर्यपक्षः—वौ पक्षिणि चक्रवाके रता विरतास्तद्वंधुत्वात्. शुचौ आषाढमासे रा

षु ते स्वाकराः. सह ह्रादेन घोषेण वर्तते इति सह्रादाः, ततः समासः. इति विंशत्तमोऽर्थः २०.

भा.४ अथ चक्रपक्षः—विशिष्टो रवश्चीत्कार एषां तानि विरवाणि, शुचिरचनया प्रधानघट-
१२० नया युतानि. महिताः पूजिताश्चक्रादयस्तेषां मतानि इष्टानि महितमतानि. तारं वृत्तानि परिमंडलाकारत्वात्. सुबहुद्रवाणि शीघ्रगतीनि काप्यस्खलितत्वात्. तथा सादं खेदं रांतीति सादरा वनादयस्तानपस्यति अंतयति घातः प्रहारो येषां तानि सादरसघानि. इत्येकविंशत्तमोऽर्थः. ॥ २१ ॥

अथ कमलपक्षः—विशिष्टं रजः परागो येषु तानि विरजांसि. शुचिना सूर्येण रचनं व्याकोशतायाः करणं, तेन युतानि शुचिरचनयुतानि. महनं महितं देवानां पूजनं तत्र मतानि इष्टानि. तार उच्चैर्ध्वनिर्वक्त्रेषु येषां ते तारवक्त्राः. प्रस्तावाद्भ्रमरमरालादयस्तेषां सुबहुद्रवः केलिरेषु तानि तारवक्त्रसुबहुद्रवाणि. तथा सादः पंको रसश्च जलं ताभ्यां जातानि शोभितानि सादरसजातानि, पंकजातत्वाज्जलसंवर्धितत्वाच्च. इति द्वाविंशत्तमोऽर्थः. २२.

अथ वासुदेवपक्षः—विना गरुडेन रयो वेगो येषां ते विरयाः, गरुडवाहनत्वात्. वि-

स्थ वासुदेवस्य ... विष्णुरिश्च पालयतीति लौकिका शुचि
चि शिष्ट रज एषा विरजसो वा रजोगुणे हि स्थितो
रत्नैश्चक्रादिभिर्युता. शुचिरत्नयुता. यत्संग्रहणिः—चक्कं खग्गं च धणू। मणी य माला
भा.४ तहा गया संखो ॥ एए उ सत्तरयणा। सव्वेसिं वासुदेवाणं ॥ १ ॥ मथितो मयो नाम दै
००१ त्य, सर्वदैत्यानामुपलक्षणं, यैस्ते मथितमया:. तारवक्त्रा उज्ज्वलमुखा. सुरक्त. सचना-
माहन्मिणाद्यस्तान्नि सह ध्वनः केलियेंषां ते तारवक्त्रसुवधुद्धवा:. तथा सादराः सोपक्र
मा सहाया बलदेवादयो येषां ते सादरसहाया:. ॥ इति त्रयोविंशत्तमोऽर्थः. ॥ २३ ॥ एव-
मस्या बह्वर्थाया गाथाया: कियतोऽर्था लिखितुं पार्यंते? ते च धीमता स्वयमुन्नेया इति.
॥ २१ ॥ अथ साधुगुणानेव एकोत्तरवृद्धिविशिष्टानाह—

॥ मूलम् ॥—नाणे दसणचरणे। सामणेणेगहा न हायति ॥ दुविहं वहंति सिक्खं। वज्जंति न गारवेहि तेहिं ॥ २२ ॥ व्याख्या—अंतर्गर्भितनिःशेषविशेषेण सामान्येन एकविधे ज्ञाने तत्वावबोधरूपे, दर्शने तत्वार्थश्रद्धानात्मके, चरणे जिनोक्तानुष्ठानलक्षणे, न हीयते, न हीना भवंति, अप्रमत्तत्वात् तथा द्विविधां ग्रहणासेवनाभेदात् शिक्षामनुशास्ति

गुरोरिति गम्यते, वहंति. तत्र साधूनाश्रित्य योगोद्वहनपूर्वा पूर्वादिसिद्धांताधीतिर्ग्रहणशि
क्षा. साध्वीराश्रित्य पुनरेकादशांगाध्ययनं ग्रहणशिक्षा. यद्भाष्यं—तुच्छा गारवबहुला । च·
लिंदिया दुब्बला धिईए य ॥ इय अइसेसज्झयणा । भूयावाउ य नो थीणं ॥ १ ॥ आसे·
वनाशिक्षा तु द्वयेषामपि दशविधसामाचारीरूपा. उपलक्षणत्वाद्वेपापि गमनभोजनप्रत्युपे·
क्षणादि साधुव्यवहारप्रवृत्तिः. यदाह—सा पुण दुविहा सिक्खा । गहणे आसेवणे य नाय·
व्वा ॥ गहणे सुत्ताहिज्जण । आसेवणा तप्पकप्पाइ ॥ १ ॥ तथा त्रिभिर्गौरवैः ऋद्धिरससात·
लक्षणैर्न वश्यंते न स्ववशीक्रियंते. तत्र वस्त्रपात्रशयनाशनश्रावकादिऋद्ध्या चित्तोत्कर्षं ऋद्धि·
गौरवं, दायकबाहुल्येनान्नहं नवनवरसवतीलाभाडुन्मादो रसगौरवं. शरीरसौख्यार्थं सुको·
मलशय्यादिकरणं सातगौरवमिति. ॥ २२ ॥
॥ मूलम् ॥—चउहाभिग्गहधारी । सज्झायं पंचहा विभावंति ॥ छज्जीवनिकायहि·
या । मुणंति सत्तविहमागाढं ॥ २३ ॥ व्याख्या—चतुर्धा द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदात् अभि·
ग्रहान् धरंतीत्येवंशीला अभिग्रहधारिणः. तत्र लेपकृदलेपकृदेवं वा द्रव्यं मया ग्राह्यमिति

द्रव्यप्रमाणकरणं वा. (१). अत्र ... (३) हसतो रुदतो

द्रव्याभिग्रहः, पूर्वाह्णमध्याह्लादावेव मया पर्यटनीयमिति क्षेत्राभिग्रहः कालाभिग्रहश्च. (३) हसतो रुदतो गायतो वा निषण्णादेर्वा हस्तेन भिक्षाग्रहणं भावाभिग्रहः (४). एवमभिग्रहचातुर्विध्यं सवैव भावनीयं. तथा पंचधा वाचनापृच्छनापरावर्तनानुप्रेक्षाधर्मकथाभेदात् स्वाध्यायं विशेषेण भावयंति. विशेषश्च स्वाध्यायस्य प्राधान्यख्यापनार्थः, तन्मूलत्वात्सर्वाचरणानां. उक्तं च— बारसविहंमि तवे । अप्भिंतरबाहिरे कुसलदिठे ॥ नवि अत्थि नवि होही । सज्झायसमं तवोकम्मं ॥ १ ॥ तत्रानधीतस्य सूत्रस्य ग्रहणं वाचना (१). ततः संदेहे सति पृच्छना पृच्छा. (२). निश्चितस्य सूत्रस्य अविस्मरणार्थं गुणनं परिवर्त्तना (३). सूत्रवदर्थस्यापि चिंतनमनुप्रेक्षा. (४). अभ्यस्तसूत्रार्थस्य परंप्रत्युपदेशदानं धर्मकथेति. (५). तथा षण्णां जीवनिकायानां पृथ्व्यप्तेजोवायुवनस्पतित्रसानां हिताः संरंभसमारंभारंभविवर्जनात्. तत्र—संकप्पो संरंभो । परितावकरो भवे समारंभो ॥ आरंभो उद्दवउ । सुद्धनयाणं च सव्वेसिं ॥ १ ॥ तथा अपवादालंबनाय आ सामस्त्येन गाढं बलीयः कारणं आगाढमित्युच्यते. द्रव्यक्षेत्रका-

१ लाभावपुरुषचिकित्सासहायभेदात्सप्तविधं जानंति. तत्राध्वकालादौ द्रव्यदुर्लभतां विमृश्य वि-
॥.४ धिना खर्जूरादिद्रव्यं संगृह्णतो द्रव्यागाढं. तथाविधक्षेत्रांतराभावे एकत्रापि क्षेत्रे तिष्ठतः क्षे-
२४ त्रागाढं. विहारायोग्ये काले सुचिरमप्यवतिष्ठमानस्य कालागाढं. अत्युत्कटे संकटे निषिद्ध-
मप्याददानस्य भावागाढं. यस्मिन्विनष्टे गच्छस्य विनाशस्तस्य पुरुषस्य कृतेऽशुद्धमपि गृह्णतः
पुरुषागाढं. प्रासुकौषधोपदेशविदुषो वैद्यस्यालाभे सावद्यामपि चिकित्सां कारयतश्चिकित्सा-
गाढं. सहायाभावे विहारादिकमकुर्वतः सहायागाढं. उक्तं च पंचकल्पे—दव्वे खित्ते काले।
भावे पुरिसे तिगिछ असहाए ॥ एएहिं कारणेहिं। सत्तविहं होइ आगाढं ॥ १ ॥ जावंति
पवयणंमि। पडिसेवा मूलउत्तरगुणेसु ॥ ता सत्तसु सुद्धेसु। सुद्धमसुद्धा असुद्धेसु ॥२॥२३॥ तथा—
॥ मूलम् ॥—पेहंति अट्ठसुहुमे। अनवनियाणा नायदसधम्मा ॥ तिगुणिकारसआ-
या—सणुज्झिया बारसतवस्सी ॥ २४ ॥ व्याख्या—अष्टौ सूक्ष्माणि सूक्ष्मत्वाद्दुर्लक्ष्याणि
प्रेक्षंते प्रयत्नेन पश्यंति, प्रेक्ष्य च परिहरंतीत्यर्थः. यदार्षं—सिणेहं पुप्फसुहुमं च। पाणु-
त्तिंगं तहेव य ॥ पणगं बीयं हरियं च। अंडसुहुमं च अट्ठमं ॥ १ ॥ तत्र स्नेहसूक्ष्मं अ

वस्त्रायादि १. पुष्पसूक्ष्मं वटपुष्पादि २. प्राणसूक्ष्मं कुंथ्वादि ३. उत्तिंगसूक्ष्मं कीटिकानगरादि ४. पनकसूक्ष्मं पंचवर्णफुल्ली ५. वीजसूक्ष्मं शाल्यादि ६. वीजस्य मुखे यल्लोके तुपकणिकेत्युच्यते. हरितसूक्ष्मं किशलयादि ७. अंडसूक्ष्मं कीटिकांडादि ८. तथा "अनवनियाणत्ति" न विद्यंते नवसंख्यानि निदानानि राज्यादिप्रार्थनारूपाणि येषां तेऽनवनिदानाः, तत्र देवानामदृश्यत्वाद्राज्यस्यैव प्रार्थनं प्रथमं, राज्ञोऽपि चिंताचांतत्वेन दुःखित्वादुग्रादित्वप्रार्थनं द्वितीयं, पुरुषाणां वहुव्यापारवत्वात्संग्रामादिदुःखकारित्वाच्च स्त्रीत्वप्रार्थनं तृतीयं, स्त्रीणां जीरुत्वाछंकनीयत्वाच्च पुरुषप्रार्थनं चतुर्थं, मनुष्याणामशुचयो जोगा इति सुरते देवत्वप्रार्थनं पंचमं, अत्यंतकामलौल्यादहुरतदेवत्वप्रार्थनं षष्ठं. एतेषु षट्सु तपसा तत्तद्भावत्वं प्राप्तस्य न जवति वोधिलाजः. भोगनिर्विण्णत्वादरतदेवत्वप्रार्थनं सप्तमं, अस्मिंश्च देवजवानंतरं प्राप्तमानुष्यस्य सम्यक्त्वलाजः स्यात्, न पुनर्देशविरतिः. तथा धर्मश्रद्धालुत्वाद्भोगानिर्विण्णत्वात् श्रावकत्वप्रार्थनं अष्टमं, अस्मिंश्च देशविरतिर्जवति, न पुनर्यतिधर्मः. तथा कामजोगनिर्विण्णस्य दारिद्र्ये सति गृहवासः सुत्यजः स्यादिति दारिद्र्यप्रार्थनं नवमं. अयं हि प्राप्त-

वे दारिद्र्यश्च चारित्रमपि लजते, न पुनः सिद्ध्यति. तथा ज्ञातो दशविधः क्षांत्यादिधर्मो यैस्ते
.४ ज्ञातदशधर्माः. तद्यथा—खंती अज्जव मद्दव । मुत्ती तव संयमे य बोधवे ॥ सच्चं सोयं अ-
१६ किं—चणं च वंभं च जइधम्मो ॥ १ ॥ तत्र क्षांतिमार्दवार्जवमुक्तयः क्रोधमानमायालोभ-
परिहाररूपाः, तपोऽनशनादिः, संयम आश्रवविरतिः, सत्यं मृषावादविरतिः, शौचं संयमं-
प्रति निरुपलेपता निरतिचारतेत्यर्थः, आकिंचन्यं निःपरिग्रहत्वं, ब्रह्मचर्यं चेति. तथा त्रिगु-
णैकादशसंख्यास्त्रयस्त्रिंशदित्यर्थः, आशातनाः पुरोगमाद्यास्ताभिरुज्झिताः, तद्यथा—गुरोः
पुरतः पार्श्वतः पृष्ठतोऽप्यासन्नं गमने स्थाने निषीदने च प्रत्येकं तिस्रस्तिस्रः ९. बहिर्भूमौ
शिष्यस्य गुरोः पूर्वमाचमने १०, गुरोः पूर्वं शिष्यस्य आह्वाद्यालपने ११. गुरोः पूर्वं शिष्यस्य
गमनागमनालोचने १२. भिक्षामन्यस्यालोच्य गुरोरनालोचने १३. भिक्षामन्यस्योपदर्श्य-
गुरूणां दर्शने १४. भिक्षायामन्यं प्राग् निमंत्र्य गुरोर्निमंत्रणे १५. गुरुमनापृच्छ्यान्यस्मै भैक्ष्य-
दाने १६. गुरोर्यत्किंचिद्दत्वा स्वयं स्निग्धमधुरभक्षणे १७. रात्रौ कः शेते जागर्ति वेति गुरु-
णोक्ते जाग्रतोऽपि शिष्यस्य तूष्णीभावे १८. शेषकालेऽपि गुरोर्व्याहरतः प्रतिवचनादाने १९.

गुर्वाहूतस्य स्थानस्यस्यैवोत्तरकरणे २०. गुर्वाज्ञापितस्य किमिति जणन, आपणरूप च मस्तके-
न वंदे इति २१. गुरुंप्रति शिष्यस्य त्वंकारे २२. गुरुणा वैयावृत्यं कुर्वित्युक्तस्य त्वं किं न क-
रोषीति जणने २३. गुरुणां पुरो वह्रोः कर्कशस्य जणने २४. गुरोर्व्याख्याने शिष्यस्य दुर्मन-
स्त्वे २५. जंग्यंतरेण गुराबर्थं वदति न स्मरसीति जणने २६. गुरौ कथयत्यहं कथयिष्यामी-
ति कथाच्छेदे २७. गुरौ कथयतीयं जिक्षावेलेत्यादिना पर्षच्छेदे २८. गुरुव्याख्यानानंतरं अनु-
त्थितायामेव पर्षदि स्वपाटवज्ञापनाय शिष्यस्य विशेषधर्मकथने २९. गुरुशय्यासंस्तारका-
देः पादेन घट्टने ३०. गुरुशय्यासंस्तारकादौ स्थानासनशयनेषु ३१ गुरोरुच्चासननिपदने ३२.
समासननिपदने वेति ३३ त्रयस्त्रिंशदाशातनाः ॥ तथा द्वादशसंख्यं तपोऽनशनादि विद्यते
येषां ते द्वादशतपस्विनः, तपोजेदाश्च प्राग् निर्जराधिकारे व्याख्याताः ॥ २४ ॥
॥ मूलम् ॥—तेरस किरियाठाणे । चयइ चउद्दस मुणंति जियन्नेए ॥ पनरस थुणंति
सिद्धे । दिक्खं जंपंति सोलसहा ॥ २५ ॥ व्याख्या—त्रयोदश क्रियाणां कर्मणां स्थानानि
त्यजंति, तद्यथा-सति कार्ये त्रसादिकं घ्नतोऽर्थक्रिया १, तदजावे तद्घातोऽनर्थक्रिया २,

असौ हतवान् हंति हनिष्यतीति द्विदसर्पादेर्हिंसनं हिंसाक्रिया ३, लक्ष्यार्थं वाणं मुंचतोंतरागतस्य पक्ष्यादेर्हननमकस्मात्क्रिया ४, निरपराधस्याप्यपराधभ्रमात्ताडनं दृष्टिविपर्यासक्रिया ५, असत्यवचनं मृषाक्रिया ६, अदत्तादानक्रिया प्रतीता ७, मनसा दुःकर्मचिंतनमध्यात्मक्रिया ८, जात्यादिमत्तस्यापरहीलनं मानक्रिया ९, स्तोकेऽप्यपराधे प्रचंडदंडकरणं मित्रद्वेषक्रिया १०, मायाक्रिया ११, लोभक्रिया च प्रतीता १२, यथाख्यातचारित्रिणः सूक्ष्ममेषोन्मेषादिचेष्टाहेतुका सामायिकसातावेदनीयबंधरूपा ऐर्यापथिकीक्रिया चेति १३, ॥ तथा चतुर्दशजीवभेदान् जानंति तन्मूलत्वात्संयमस्य, तद्यथा—एकेंद्रिया द्विधा, सूक्ष्मा बादराश्च. तत्र सर्वलोकव्यापिनोऽसंक्रांतशस्त्रा अंतर्मुहूर्तायुश्चर्मचक्षुरविषयाः सूक्ष्माः, नियतस्थानस्थाः शस्त्रोपहता जघन्यतोंतर्मुहूर्तमुत्कृष्टतो द्वाविंशतिवर्षसहस्रान् यावज्जीवनशीलाश्चक्षुर्ग्राह्यपरिणामा बादराः. तथा द्वींद्रियास्त्रींद्रियाश्चतुरिंद्रियाश्च प्रतीताः. पंचेंद्रियास्तु द्विधा, संज्ञिनोऽसंज्ञिनश्च. तत्र गर्भजास्त्रिवेदा मनोलब्धिमंतः संज्ञिनः. संमूर्छिमाः केवलक्लीबवेदा

पर्याप्तयश्चाहारशरीरेंद्रियानपानन्नाषामनोन्नेदात् षोढा. एतासु एकेंद्रियाणामाद्याश्चतस्रः, द्वित्रिचतुरिंद्रिया संज्ञिनां पंच, संज्ञिनां च षट्. तत्र ये स्वोचिताः पर्याप्तीः समर्थ्य म्रियंते, ते पर्याप्ताः, ये पुनर्यथोक्ताः पर्याप्तीरसमाप्य म्रियंते तेऽपर्याप्ताः. यद्यप्यपर्याप्ता अप्याद्येन पर्याप्तित्रयेण पर्याप्ता एव म्रियंते, तथापि स्वोचितपर्याप्त्यसंपूरणात्तेऽपर्याप्ता एव व्यपदिश्यंते.

तथा पंचदशन्नेदान् सिद्धान् स्तुवंति-धन्या अमी ये सकलक्लेशकारणं कर्मजालमुध्धू· त्य नित्यनिरुपमसुखमपवर्गं गता न विक्षिप्यंते संसारसागरवीचिन्निरिति. सिद्धन्नेदाश्चामी— गिहि परलिंगसिद्धा । थी नर कीवा य एगणेगाय ॥ तित्थंकर तित्थेयर । सय पच्च य बुद्ध-बोहीय ॥ १ ॥ तत्र गृहिलिंगसिद्धा मरुदेवीप्रन्नृतयः १, परलिंगसिद्धाश्चरकपरिव्राजकादि-लिंगसिद्धाः २, यदान्यलिंगिनोऽपि न्नावसम्यक्त्वोत्पन्नकेवलज्ञानास्तत्कालं सिध्यंति तदामी द्रष्टव्याः, नो चेद्यदि दीर्घायुष्कं स्वं जानंति, तदा तेऽपि साधुलिंगमेव न्नजंतीति. स्वलिंगेन रजोहरणादिना सिद्धाः स्वलिंगसिद्धाः ३, स्त्रीलिंगेन योपिदाकारेण सिद्धाः स्त्रीलिंगसिद्धाः ४, एवं पुरुषलिंगसिद्धाः ५, नपुंसकलिंगसिद्धाश्च ६, एकाकिनः संतो ये सिद्धास्ते एकसि-

नं ऋाः ७, द्व्यादिना अष्टशतांतेन समुदयेन सिद्धास्तेऽनेकसिद्धाः ८, तत्स्वरूपप्ररूपकं चेदं
गा.४ गाथाद्वयं—बत्तीसा अमयाला । सट्ठी बावत्तरी य बोधवा ॥ चुलसीइ छन्नुवइ । डुरहि-
३० यमट्ठुत्तरसयं च ॥ १ ॥ अठ्ठ य सत्त य छ पंच । चेव चत्तारि तिन्नि दो इक्को ॥ बत्तीसाइ-
सु समया । निरंतरं अंतरं उवरिं ॥ २ ॥ एकादयो द्वात्रिंशदंता एकसमयेन सिद्ध्यंतो नि-
रंतरमष्टावेव समयान् यावत् सिद्ध्यंति, तत ऊर्ध्वमवश्यमंतरं भवतीति. त्रयस्त्रिंशदादयो-
ऽष्टचत्वारिंशदंता एकसमयेन सिद्ध्यंतो निरंतरं सप्तैव समयान् यावत्सिद्ध्यंति, ततोंतरं
भवत्येव. एकोनपंचाशदादयः षष्ट्यंता एकसमयेन सिद्ध्यंतः षट्समयान् यावत् सिद्ध्यंति.
ततः परमंतरं भवत्येव. एवं तावद्यावदष्टशतमेकसमयेन सिद्ध्यंतः समयाद्र्ध्वमवश्यमंतरं
कुर्वंत्येव. तीर्थंकराः संतो ये सिद्धास्ते तीर्थंकरसिद्धाः ९, अतीर्थंकरसिद्धाः सामान्यकेव-
लिनः १०, तीर्थे सति ये सिद्धास्ते तीर्थसिद्धा जंबूस्वाम्यादिवत् ११, तीर्थोच्छेदे तीर्थाभावे
ये सिद्धास्तेऽतीर्थसिद्धाः, श्रूयते च सुविध्यादिजिनानां सप्तस्वंतरेषु तीर्थोच्छेदे केचिज्जाति-

यं गुरुनिरपेक्षतया बुद्धाः संतो ये सिद्धास्ते स्वयंबुद्धसिद्धाः १३, प्रतीत्यैकं कंचिद्वृषभा-दिकं बोधकारणं ये बुद्धास्ते प्रत्येकबुद्धाः, तथा च ये सिध्धास्ते प्रत्येकबुद्धसिद्धाः १४. स्व-यंबुद्धानां प्रत्येकबुद्धानां च बोध्युपधिश्रुतलिंगकृतो भेदः, तथाहि—स्वयंबुद्धानां बाह्यनि-मित्तं विनापि बोधिर्भवति, प्रत्येकबुद्धानां तु तदपेक्ष एव. उपधिः स्वयंबुद्धानां मात्रकचो-लपट्टवर्जः पात्रादिद्वादशविधः. प्रत्येकबुद्धानां जघन्येन रजोहरणमुखपोतिकारूपो द्विविधः, उत्कृष्टतस्तु चोलपट्टमात्रककल्पत्रिकवर्जो नवविध इति. स्वयंबुद्धानां पूर्वाधीतं श्रुतं स्याद्वा न वा, प्रत्येकबुद्धानां पुनस्तन्नियमाद्भवत्येव, जघन्येनैकादशांगानि, उत्कृष्टतो द्वादशपूर्वा-णीति. स्वयंबुद्धानां यदि पूर्वाधीतं श्रुतं नास्ति, तदा नियमाद्गुरुसमीपे लिंगं प्रपद्यंते, ग-च्छे च विहरंति. अथ श्रुतं भवति तदा देवता लिंगं ददाति गुरुर्वा. यदिवा एकाकिविहार-योग्यता इच्छा चास्ति, तत एकाकिनो विहरंति, अन्यथा गच्छे एव आसते इति, प्रत्येकबु-द्धानां तु लिंगं देवता एव दत्ते, लिंगवर्जिता वा भवंति. यदाह—"रूप्पं पत्तेयबुद्धत्ति", त-था बुध्धैराचार्यादिभिर्बोधिताः संतो ये सिद्धास्ते बुद्धबोधितसिद्धाः १५.

तया दीक्षां षोडशधा षोडशप्रकारां जल्पंति, तद्यथा—छंदा रोसा परिजुण्णा । सुविणा य पडिस्सुया ॥ सारणिया रोगिणिया । अणाढिया देवसन्नत्ति ॥ १ ॥ वत्थाणुवंधिया जणिय—कुसिया वहुजणस्स समुइआ ॥ अक्काया संगारा । वेयाकरणी सयंबुद्धा ॥ २ ॥ तत्र छंदात् स्वकीयादभिप्रायाद्गोविंदवाचकस्येव परकीयाद्वा भ्रातृवशभवदत्तस्येव या दीक्षा सा छंदा १. मात्रादितिरस्कारजाताटोपाच्छिवभूतेरिव या सा रोषा २. परिद्यूनाद्दारिद्र्यात् काष्ठहारकस्येव या सा परिद्यूना ३. स्वप्नात्पुष्पचूलाया इव या सा स्वप्ना ४. प्रतिश्रुतात्प्रतिज्ञाताद्या सा प्रतिश्रुता, शालिभद्रभगिनीप्रति कृतप्रतिज्ञस्येव ५. स्मरणाद्या सा स्मारणिका, श्रीमल्लिस्मारितजन्मांतराणां प्रतिबुद्ध्यादिनृपाणामिव ६. रोगं आलंबनं विद्यते यस्यां सा रोगिणी सनत्कुमारस्येव ७. स्वजनाद्यैरनादृतस्य या सा अनादृता, नंदिषेणस्येव ८. देवसंज्ञप्तेर्देवप्रतिबोधनाद्या सा देवसंज्ञप्तिर्मेतार्यस्येव ९. वत्सः पुत्रोऽनुबंधो यस्यां सा वत्सानुबंधिका वज्रस्वामिमातुरिव, उपलक्षणत्वात् पित्राद्यनुबंधिकापि मनकादेरिव १०. कन्यया

दीक्षायाः ११. बहुजनस्य संमुदिता प्रमोदहेतुर्या सा जंबूस्वामिन इव १२. परणाख्यात
धर्मं श्रुत्वा या सा आख्याता प्रभवस्येव १३. प्राग्भवकृतेन. संगरेण संकेतेन या गृह्यते सा
संगरा, इषुकाराध्ययनोक्तपुरोहितपुत्रयोरिव १४. संदिग्धेऽर्थे जिनादिना व्याकृते या सा
वैयाकरणी गौतमस्येव १५. स्वयंबुद्धा प्रतीता तीर्थकृतामिव १६. ॥ २५ ॥ ननु एवं अनेक-
गुणरत्नरत्नाकराणां परममुनीनां कियंतो गुणाः संख्यायंते? तत उपसंहरन्नाह—

॥ मूलम् ॥—एवं गुणवुड्ढीए । एगुत्तरियाइ नाव नेयव्वा ॥ अट्ठारसहससिलांग-संग·
या जा मुणी हुंति ॥ २६ ॥ व्याख्या—उत्तानार्था, तदेवं व्याख्यातं श्रवणगुणद्वारं, अ·
याहोरात्रकृत्तं विजणिपुराह ॥ २६ ॥

॥ मूलम् ॥—साहू निसाइचरिमे । जामे वेरत्तियं गहियकालं ॥ सज्झायं कुणइ तहा
। असंजया जह न जग्गंति ॥ २७ ॥ व्याख्या—साधुर्निशायाश्चरमे यामे चतुर्थांशलक्षणे
विगता रात्रिर्विरात्रिस्तस्यां भवं वैरात्रिकं कालं गृहीत्वा मंदस्वरेण तथा स्वाध्यायं सूत्रार्थ-
परिवर्तनादिरूपं करोति, यथाऽसंयता गृहगोधादयो महिषादयो वा न जाग्रति. एतेन सं·

यतान् जागरयतोऽपि न दोष इत्युक्तं. कालग्रहणविधिश्च यथासंप्रदायमवसेयः. ॥ २७ ॥

॥ मूलम् ॥—तो पडिक्कमित्तु कालस्स । तस्स पाभाइयं च गहिऊण ॥ पहरस्स चउत्थंसे । ठविहमावस्सयं कुणइ ॥ २८ ॥ व्याख्या—ततः स्वाध्यायकरणानंतरं "तस्सत्ति" पंचम्यर्थे षष्ठी प्राकृतत्वात्. तस्माद्वैरात्रिकात्कालात्प्रतिक्रम्य प्रभाते नवं प्राभातिकं कालं गृहीत्वा तस्यैव प्रहरस्य चतुर्थांशे सावशेषे सति षड्विधमावश्यकं करोति. तत्करणविधिः—पढमं चिय सामाइअं कड्ढिऊण चरित्तविसुद्धिनिमित्तं पणवीसूसासपरिमाणं काउसग्गं करंति, तउ नमुक्कारेण पारित्ता दंसणविसुद्धिनिमित्तं चउवीसत्थयं पढंति. पणवीसूसासपरिमाणमेव काउसग्गं करंति. तउ नमुक्कारेण पारित्ता सुअनाणविसुद्धिनिमित्तं सुअनाणत्थुइं करंति काउसग्गं च तस्सुद्धिनिमित्तं करंति. तत्थ य पाउसियथुइमाइयं अहिगयकाउसग्गपज्जंतमइयारं चिंतंति. तउ नमुक्कारेण पारित्ता सिद्धाण थुइं काऊण उक्कुडुअ निविट्ठा मुहणंतयं पडिलेहित्ता स सीसोवरियं कायं पमज्जंति. तउ वंदित्ता आलोयंति. तउ सामाइयपुव्वयं पडिक्कमंति, तउ वंदणपुव्वयं खामंति. तउ कयकिइकम्मा सामाइयपुव्वयं काउस-

ग्गं करंति, तत्थ य चिंतंति कस्स निउंगे निउत्ता वय, गुरुहे ... जारिसं तवं पवज्जामो जारिसेण तस्स हाणी न जवइ. तओ चिंतंति छम्मासखमणं करेमो. एगदिवसेण ऊणं तहावि न सक्केमो तउ बत्तीसइमं तीसइमं जाव चउत्थं आयंबिलं एगठाणं एगासणं पुरिमड्ढं निव्विगइं पोरिसिं नमुक्कारसहियं चत्ति. एवं जं समत्था तवं काउं तमसढभावाहिं य ए करंति. पछा वंदित्ता गुरुसक्खियं पवज्जंति. सव्वे नमुक्कारइत्तगा समगं उठ्ठंति वोसरावंति निसीयंति य. एवं पोरिसिमाइसु विज्ञासा. तउ तिन्नि थुईओ अप्पसद्दगं दिंति, जहा घरकोइलाइसत्ता न उठ्ठंति. तउ बहुवेलं संदिसावंति, जइ चेईयाइं अत्थितो वंदंति, एवं च पडिक्कमणकालं तुलंति, जहा पडिक्कंताणं थूइ अवसाणे चेव पडिलेहणा जवइत्ति. ॥ २८ ॥

॥ मूलम् ॥—तो सव्वदोसमुक्कं । अचलमणणोवगउंगमुक्कुडुउ ॥ अंगोवहिपडिलेहं । करेइ तो सोहए वसहिं ॥ २९ ॥ व्याख्या—तत आवश्यकानंतरं उत्कुटकः पुताभ्यामस्पृष्टभूतलः सन् अंगोपध्येः शरीरपरिजोग्यानां मुखपोतिकाद्युपकरणानां प्रतिलेखनां करोति. ननु कः प्रतिलेखनायाः प्रारंभकालः? उच्यते–स्तुतित्रणनानंतरं—मुहणंतय रयहरणे । दु निसि-

ज्जा चोलपट्टकप्पतिए ॥ संथारुत्तरपट्टे । इक्कारसमे तहा दंडे ॥ १ ॥ इत्येतावत्सूपकरणेषु यथा सूर्य उदेति, तथा प्रतिलेखना प्रारब्धव्या. एतेन ये पाणिरेखानिरीक्षणे प्रतिलेखनाक्षण इति मन्यंते ते निरस्ताः, सप्रकाशाप्रकाशोपाश्रयभेदेन पाणिरेखानिरीक्षणस्यानैकांतिकत्वात्. उक्तं च—-अरुणावासगपुव्वं परुप्परं पाणिपडिलेहा एए उ अणाएसत्ति. पंचकल्पेऽप्युक्तं—सूरोदये जिणाणं । पडिलेहणियाइ आढवणकालो ॥ थेराणणुग्गयंमि । उवहिणा सो तुलेयव्वो ॥ १ ॥ कथं प्रतिलेखनां करोतीत्याह—सव्वदोसमुक्कमित्यादि त्रीण्यपि क्रियाविशेषणानि, सर्वैः प्रतिलेखनादोषैर्मुक्तं यथा भवत्येवं ते च षट्, यदाह—आरभडा सम्मद्दा । वज्जेयव्वा य मोसली तइया ॥ पप्फोडणा चउत्थी । विक्खित्ता वेइया छठ्ठा ॥१॥ तत्र विपरीतकरणात्त्वरितं वान्यवस्त्रग्रहणादारभटा प्रतिलेखना १. वस्त्रांतः कोणसंवलनेनोपधेरुपरि निविश्य प्रतिलेखनाकरणेन वा संमर्दा २. तिर्यगूर्ध्वं अधो वा वस्त्रेण कुड्यादिसंघट्टनादामोसलित्ति प्राकृतत्वादामर्शवती ३. रेणुगुंडितस्य वस्त्रस्य गृहस्थवत्प्रकर्षेण धूननात्प्रस्फोटिका ४. प्रत्युपेक्षितस्य वस्त्रस्याप्रत्युपेक्षिते क्षेपणाद्वस्त्रांचलानां वा ऊर्ध्वं विक्षेपणाद्विक्षि-

सा ५. षष्ठी वेदिका, अत्र संप्रदाय.—"वेइया पंचविहा पन्नत्ता, तं जहा–उड्ढवेइया १, अहोवेइया २, तिरियवेइया ३, दुहओ वेइया ४ एगओ वेइया य ५. तत्थ उड्ढवेइया उवरि जाणुगाणं हत्थे काऊण पडिलेहेइ. अहोवेइया अहोजाणुगाणं हत्थे काऊण पडिलेहेइ. तिरियवेइया संडासयाणं मज्झेणं हत्थे नेऊण पडिलेहेइ. दुहओ वेइया बाहाणं अंतरा दोवि जाणुगा काऊण पडिलेहेइ. एगओ वेइया एगं जाणुगं बाहाणं अंतरे काऊण पडिलेहेइत्ति. इमे दोषाः प्रतिलेखनायां त्याज्याः. अन्येऽपि–पसिढिलपलंबलोला । एगामोसा अणेगरूवधूणा ॥ कुणइ पमाणे पमायं । संकिए गणणोवयं कुज्जा ॥ १ ॥ अदृढं वस्त्रं गृह्णतः प्रशिथिला, विषमग्रहणेन वस्त्रांचलानां प्रलंबनात्प्रलंबा, भूमौ पाणौ वा प्रत्युपेक्ष्यमाणवस्त्रस्य लालनाल्लोला, मध्ये गृहीत्वा हस्ताभ्यां वस्त्रं घर्षयंस्त्रिभागशेषं करोतीत्येकामर्शा. संख्यातिक्रमेण आस्फोटादिकरणाद्युगपदनेकवस्त्रप्रत्युपेक्षणाद्वानेकरूपधूनना, प्रमाणे प्रस्फोटादिसंख्यायां प्रमादं करोति, शंकिते संदेहे सति गणनांगुलिरेखास्पर्शनादिना द्वित्रिसंख्यात्मिका नामुपगच्छति गणनोपगमं यथाजवत्येवं प्रस्फोटादिकं कुर्वतो दोषः. कथं तर्हि प्रति-

उ० नि॰ ता भा.४ १०३८

देखनां कुर्यादित्याह–'अचलंति' अचलं दृढं यथा जवत्येवं. अचलग्रहणेन शेषा अपि तद्गुणाः सूचिताः, तद्यथा—उड्ढं थिरं अतुरियं । सव्वं तावत्थमेव पडिलेहे ॥ तो बीयं पप्फोडे । तइयं च पुणो पमज्जिज्जा ॥ १ ॥ अणचावियं अवलियं । अणाणुबंधि अमोसलिं चेव ॥ छप्पुरिमानवखोडा । पाणीपाणपमज्जणं चेव ॥ २ ॥ अनयोर्व्याख्या—तत्र ऊर्ध्वं कायतो वस्त्रतश्च. कायत उत्कुटिको वस्त्रतस्तिर्यक् प्रसारितवस्त्रः, न तु कायत उत्थाय वस्त्रं वा ऊर्ध्वीकृत्य प्रत्युपेक्ष्यते. तथा संप्रदायत्वात्. स्थिरं दृढहस्ततया गृहीतं, अत्वरितं अद्रुतं यथा जवत्येवं सर्वं वस्त्रं तावत्प्रत्युपेक्षेत निरीक्षेत. न तु प्रस्फोटयेत्. तत्र च यदि जंतून् पश्यति ततो यतनयान्यत्र संक्रमयति, तददर्शनेन ततो द्वितीयमिदं कुर्यात्, यदुत प्रस्फोटयेत्. तृतीयं च पुनरिदं कुर्याद्यदुत प्रमृज्यात, कथं पुनः प्रस्फोटयेत् प्रमृज्याद्वेत्याह्–अनर्तितं यथा वपुषो वस्त्रस्य वा नर्त्तनं न जवति. अवलितं यथात्मनो वस्त्रस्य वा वलनं मोटनं न भवति. अननुबंधि न निर्व्यवच्छेदं, किंतु लक्ष्यमाणप्रस्फोटनादिविजागं. 'आमोसलित्ति' तिर्यगूर्ध्वमधश्च कुड्यादौ परामर्शरहितं यथा जवत्येवं. किमित्याह–'पुरिमत्ति'

तिर्यक्कृतवस्त्रप्रस्फोटात्मकाः क्रियाविशेषा येषां ते पद्पूर्वाः,
पट् पूर्वाः, पूर्वं क्रियमाणतया तिर्यक्कृतवस्त्रप्रस्फोटनात्मकाः प्रस्फोटन-
ततो नवाखोटकाः प्रस्फोटनरूपाः कर्त्तव्याः. पाणो प्राणिनां कुंथ्वादीनां प्रमार्जनं प्रस्फोटन-
त्रिकत्रिकोत्तरकालं त्रिसंख्यं प्राणिप्राणप्रमार्जनं कर्तव्यमिति गाथार्थः. तथा "अणसोवउ-
गत्ति" अनन्योपयोगं प्रतिलेखनाव्यतिरिक्तोपयोगरहितं यथा जवत्येवं. यदाह—पडिलेह-
णं कुणंतो । मिहो कहं कुणइ जणवयकहं वा ॥ देइव पच्चक्खाणं । वाएइ सयं पडिच्छइ
वा ॥ १ ॥ पुढवीआउक्काए । तेऊवाऊवणस्सइतसाणं ॥ पडिलेहणापमत्तो । उण्हंपि विरा-
हगो होइ ॥ २ ॥ एवं प्रातस्त्यां प्रतिलेखनां कृत्वा प्रतिलेखनासमाप्तिसमकालं चोजगते
सूर्ये वसतिं शोधयति प्रमार्जयति. "तउ वसहिं पमज्जियकालं निवेयंति. अणे जणंति
उइसमणंतरमेव कालं निवेयंती" त्यनुक्तमपि द्रष्टव्यं. ॥ २९ ॥

॥ मूलम् ॥—अह वंदिऊण सूरी । पुछइ कायव्वमज्झ किं जंते ॥ गुरु आएसेण कुण-
इ । वेयावच्चं च सज्झायं ॥ ३० ॥ व्याख्या—अथ वंदित्वा सूरिमाचार्यं, उपलक्षणत्वादन्य-
मपि पुरस्कृतमुपाध्यायादिकं पृच्छति, यत्पृच्छति तदाह—हे जदंत! अद्य मया किं कर्त्तव्य-

मिति. ततस्तस्य योग्यतां विज्ञाय भक्ति, भो वैयावृत्त्यं कुरु? स्वाध्यायं वा अधीष्वेति. ततः स साधुर्गुर्वादेशेन करोति वैयावृत्त्यं स्वाध्यायं वा, न पुनः स्वबुद्ध्या किंचित्कुर्यात्, यदाह—छट्ठट्ठमदसमदुवा—लसेहिं मासद्धमासखमणेहिं ॥ अकरंता गुरुवयणं । अणंतसंसारिया भणिया ॥ १ ॥ ३० ॥ ततश्च—

॥ मूलम् ॥—किंचूणपोरसीए । अपडिक्कंतो य चरमकालस्स ॥ सुअविहिणा आसीणो । पडिलेहइ पत्तनिज्जोगं ॥ ३१ ॥ व्याख्या—इह चतुर्द्धाविभक्तस्य भवासो यदा प्रथमं भागं किंचिन्न्यूनं सूर्यः प्राप्तो भवति तदा किंचिदूना पौरुषी. अस्याश्च परिज्ञानाय—आसाढे मासे दोपया । पोसे मासे चउप्पया ॥ चित्तासोएसु मासेसु । तिपया हवइ पोरिसी ॥ १ ॥ अंगुलं सत्तरत्तेण । पक्खेण य दुअंगुलं ॥ वड्ढए हायए वावि । मासे मासे चउ अंगुलं ॥ २ ॥ जिट्ठामूले आसाढ-सावणे छहिं अंगुलेहिं पडिलेहा ॥ अट्ठहिं बीयतीयंमि । तइए दस अट्ठहिं चउत्थे ॥ ३ ॥ इत्येतद्गाथात्रयं सार्थं, सुप्रसिद्धत्वाच्च न व्याख्यातं, नवरं सत्तरत्तेणंति सप्ताहोरात्रेण, एतच्च तिथिपातपक्षापेक्षयोक्तं. अन्यथा सप्तरात्रेण सार्द्धेनेति

इष्टव्यं. तस्यां च किंचिदूनपोरुष्यां चरमकालस्य प्राभातिकस्य, तदभावे वैरात्रिकस्याप्यप्रात-
क्रांतेश्चतुर्थपौरुष्यां तद्बलेन स्वाध्यायमानत्वात्. यच्चूर्णिः—वेयत्तियपाभाइया दिवसद्वा घित-
वा चेव, आसीन उपविष्टः. पुव्वह्णे अपरह्णे मुहपत्तियमाइ पडिलेहा, इति वचनान्मुखपोति-
कां प्रत्युपेक्ष्य ततः पात्रनियोगं वा पात्रप्रतिबद्धोपकरणजातं प्रत्युपेक्षते, कथं? श्रुतविधिना
आगमोक्तरीत्या, श्रुतविधिश्चाय—पायस्स पायबंधो सोया उवउत्तो तह्णेसो मुहुणंतएण गुच्छं
गुलइयं गुलीउ पमज्जाणि उक्कुरुयजाणवत्थे पलिमंथाइसु तत्र जवे ॥ ३१ ॥ अथ द्विती-
यपौरुषीकर्तव्यमाह—

॥ मूलम् ॥—बीयाइए पोरसीए। अणुपेहइ पुव्वगहियसुत्तमत्थं ॥ भिक्खाकालंमि मुणी। गुरुपुरउ करइ उवओगं ॥ ३२ ॥ व्याख्या—द्वितीयायामर्थपौरुष्यां प्राप्तायां पूर्वगृही-
तस्य श्रुतस्यार्थमनुप्रेक्षते स्मरति, ततो भिक्षाकाले प्राप्ते, भिक्षाकालश्चोत्सर्गतस्तृतीयपौरु-
पीरूपः स्थविरकल्पिकानां, यत्र लोको यदा भुंक्ते तत्र तदानीं वा एतेन अकालचर्या निषि-
द्धा, यदार्ष—अकाले चरसि भिक्खू। कालं नो पडिलेहसि ॥ अप्पाणं च किलामेसि। स-

न्निवेसं च गरिहसि ॥ १ ॥ तदानीं भिक्षार्थी मुनिर्गुरूणां पुरत उपयोगं करोति, अत्रोपवृत्तिः—पढममापुच्छइ यदुत संदिस्सह उवउगं करेमिं, उवउगकरावणिअं करेमि काउस्सग्गं, अट्ठहिं उसासेहिं नमोकारं चिंतेइ, तउ नमोकारेण पारित्ता भणइ, संदिसह आयरिउं भणइ लाभो, साहु भणइ तहत्ति. तउ आयरिउ भणइ, जह गहियं पुव्वसाहूहिंत्ति, तउ आवस्सियाए जस्स जोगुत्ति जं जं संजमस्स उवगारे वट्टइ, तं तं गिह्लिस्सामित्ति ॥ ३२ ॥ ततः किमित्याह—

॥ मूलम् ॥—आवस्सियाइ चलिउ । असंभंतो अणाउलो असढो ॥ जुगमित्तदत्तदिट्ठी । आयपरविराहणविमुक्को ॥ ३३ ॥ अचियत्तं पडिकुट्ठं । मामगं वा कुलं विवज्जंतो ॥ हिंडइ घराघरं सो । उक्कोसं जाव दोकोसं ॥ ३४ ॥ व्याख्या—निःक्रमणकालेऽवश्यकर्तव्यत्वादावश्यकीतया चलितः स्वोपाश्रयादिति गम्यते. अव्याक्षिप्तो गीतादिव्यासंगरहितः, अनाकुलः सर्वभिक्षाकेभ्यः पूर्वमहं गच्छामि, येन प्रभूतां भिक्षां प्राप्नोमीत्यौत्सुक्यरहितः, अशठः सरलचित्तः, शठो हि सारं वस्त्वशुद्धमपि शुद्धीकृत्य गृह्णीयात्, असारं च शु-

ऊमध्यशुद्धीकृत्य परिहरेदिति. तथा युगं चतुर्हस्तप्रमाणं तन्मात्रं पुरः क्षेत्रे दत्ता न्यस्ता
दृष्टिः स युगमात्रदत्तदृष्टिः. अतिदूरचक्षुपातिसूक्ष्मसत्वानिरीक्षणात्, अत्यासन्नलोकने तु स-
हसा जीवं दृष्ट्वा पादसंहरणायोगात्. उपलक्षणत्वात् श्वानादीनां रक्षणार्थं पृष्ठतः पार्श्वतो-
ऽपि दत्तोपयोगः. तथा "आयपरेत्यादि", पंकस्थाणुगर्त्तश्वानसंग्रामधेनुहयहस्त्यादिदूरीत्र-
वनादात्मविराधनया बीजहरिदादिवर्जनात्परविराधनया च विमुक्तः. "अचियत्तंति" अ-
प्रीतिकं यत्र साधुप्रवेशे गृहिणां न प्रीतिः, प्रतिकुष्टं निषिद्धं. अत्र चूर्णिः—पडिकुट्ठं दुवि-
हं इत्तरियं आवकहियं च, इत्तरियं मयगसूयगाइ, आवकहियं अनुजा डोंबमायंगादि.
"मामगंति" यत्र गृहाध्यक्षो वक्ति मा मम गृहं कश्चिदागच्छत्विति. तदेवं कुलं विवर्जय-
न् स साधुर्गृहाद्गृहं गृहपरिपाट्येत्यर्थः, हिंडते. कियंतीं भूमिं यावदित्याह—उत्कर्षतो या-
वद् द्वौ क्रोशौ, परतो हि समानीतमशनादि मार्गातिक्रांतदोषदुष्टं स्याद्. यदाह विवाहप्र-
ज्ञप्तिः—अह भंते खित्ताइक्कंतस्स कालाइक्कंतस्स मग्गाइक्कंतस्स, पमाणाइक्कंतस्स पाणभो-
यणस्स के अट्ठे पण्णत्ते? गोयमा! जेणं निग्गंथे वा निग्गंथी वा फासुअं एसणिज्जं असण-

पाणखाइमसाइमं अणुग्गए सूरिए पडिग्गहित्ता, उग्गए सूरे आहारमाहरेइ, एसणं गोयमा! खित्ताइक्कंते पाणभोयणे ॥ १ ॥ जेणं निग्गंथो वा निग्गंथी वा जावसाइमं पढमाए पोरिसीए पडिग्गहित्ता पच्छिमं पोरिसिं उवायणावित्ता आहारमाहरेइ, एसणं गोयमा! कालाइक्कंते पाणभोयणे ॥ २ ॥ जेणं निग्गंथो वा निग्गंथी वा जाव साइमं पडिग्गहित्ता परं अद्धजोयणमेराए वीइक्कमावित्ता आहारमाहरेइ, एसणं गोयमा! मग्गाइक्कंते पाणभोयणे ॥ ३ ॥ जेणं निग्गंथो वा निग्गंथी वा जाव साइमं पडिग्गहित्ता परं बत्तीसाए कवलाणं कुक्कुडिअंडगपमाणाणं आहारमाहरेइ, एसणं गोयमा! पमाणाइक्कंते पाणभोअणे ॥ ४ ॥ ३४ ॥ अथैवं हिंडमानो यद्विधत्ते तदाह—

॥ मूलम् ॥—वज्जिय बत्तीस गवे-सणाइगहणेसणाइ दस दोसे ॥ गुरु अतिहिगिलाणाणं । पविभत्तं गिण्हए भत्तं ॥ ३५ ॥ व्याख्या—इष्यते साधुभिरित्येषणा भक्तादिशुद्धिः, सा च गवेषणैषणा ग्रहणैषणा ग्रासैषणेति त्रिधा. तत्र शिशुद्धिनस्य भक्तादेर्निरीक्षणं गवेषणा, तद्विषयैषणा गवेषणैषणा. ग्रहणं तस्यैवादानं तदर्था एषणा ग्रहणैषणा, ग्रासो

ग्रहीतस्य भक्तादेः परिभागस्ताद्रूपय। एपणा ग्रासैषणा. इयं च पुरस्ताद्वक्ष्यत, भोजनक्षण

एव तस्याधिकृतत्वात्. गवेषणैषणायां च द्वात्रिंशद्दोषा वर्ज्याः. यथा—साधूनामाधया संक-ल्पेन सचित्तस्याचित्तीकरणमाधाकर्म ॥ १ ॥ यद्गृहिणा स्वार्थं राद्धं, पश्चाद्व्रत्युद्देशेन पृ-थक्कृतं तदौद्देशिकं त्रिधा, तत्र यद्यथोध्धृतं तत्तथाभूतं यावदर्थिकादीनां चतुर्णामुद्दिश्य-मानमुद्दिष्टौद्देशिकं ॥ १ ॥. यत्पुनरुध्धृतं कूरादिदध्यादिना संस्क्रियते तत्कृतौद्देशिकं ॥ २ ॥. यत्त्वग्न्यादिना जीवारंभेण संस्क्रियते तत्कर्मौद्देशिकं ॥ ३ ॥ एतत् त्रिविधमपि चतुर्धा, या-वदर्थिकार्थमुद्देशं, पाखंड्यर्थं समुद्देशं, निर्ग्रंथार्थं च समादेशमिति द्वादशधौद्देशं. यदविशु-द्धकोटिसंगाच्छुद्धमप्यशनादि दूष्यते, तत्पूतिकर्म द्विधा, तत्राधाकर्मिकधूमबाष्पादिसंपृक्तं सूक्ष्मं तदत्याज्यं, बादरं तु आधाकर्मिकचुल्लीभाजनादिस्पृष्टं त्याज्यं. आधाकर्मिकगृहमपि तद्दिनाद्रूध्र्वं दिनत्रयं त्याज्यं पूतिदुष्टमिति ॥ ३ ॥ यद्गृहिणा स्वस्य यावदर्थिकानां पाखं-डिनां यतीनां वा कृते मिलितमेव पक्तुमारभ्यते, तन्मिश्रं त्रिधा ॥ ४ ॥ पंक्तिगतगृहत्रय-मध्यादेकगृहे साधौ भिक्षां गृह्णति द्वितीये साधौ दत्तोपयोगे तृतीयगृहाद्दात्री स्वहस्तादि-

. न- स्थापितं जक्तमानयति, साऽचिरस्थापनाकल्पा. यत्साध्वर्थं गृही स्थापयित्वा मुंचति सा चि-
ता भा.४ रस्थापना. ॥ ५ ॥ यत्पुत्रादौ जोजनं याचमाने साध्वर्थमुत्थिता तवापि दास्यामीति ब्रूते
१०४६ सा सूक्ष्मा, यच्च यतीनागंतून् यियासून् ज्ञात्वार्वाक् परतो वा गृही विवाहादिकं करोति,
सा बादरा चेति प्राभृतिका द्विधा ॥ ६ ॥. यदंधकारस्थस्य वस्तुनो यत्यर्थं दीपादिना प्रक-
टनं बहिरानयनं वा तत्प्रादुःकरणं द्विधा ॥ ७ ॥. यत्स्वपरसत्काभ्यां द्रव्यज्ञावाभ्यां विसा-
धितं तत्क्रीतं चतुर्धा. ॥ ८ ॥ यदुछिन्नं याचित्वा गृही दत्ते तत्प्रामित्यं ॥ ९ ॥. यदसारेण व-
स्तुना सारं परावर्त्य गृही दत्ते तत्परावर्त्तितं ॥ १० ॥. यत्स्वग्रामात्परग्रामाद्वा संमुखमानीतं
तदज्याहृतं, हस्तशतांतरानीतं च कल्पते ॥ ११ ॥. यन्मुद्रितकुतुपादिमुखं यतिहेतोरुन्मु-
द्रापरिज्ञोग्यं कपाटं चोद्घाट्य प्रदत्ते तदुद्भिन्नं ॥ १२ ॥. यन्मालादिभ्य उत्तार्य कुंजादिज्यो
वाकृष्य करदुर्ग्राह्यं दत्ते तन्मालापहृतं जघन्यादिन्नेदात्त्रिधा, पार्ष्णुत्पाटनमात्रेण शिक्यकादे-
र्यद्दात्री ददाति तज्जघन्यं, मंचकाद्यारोहेण मध्यमं, निःश्रेण्यारोहणेनोत्कृष्टं ॥ १३ ॥. स्वा-
मी राजादिः, प्रजुर्गृहाध्यक्षः, एतौ स्वायत्तमनुष्येज्यः, स्तेनाश्च पांथादिज्यो बलादुद्दाल्य

एको दत्ते, यच्च को-

यत्साधुभ्यो ददाति तदाछ्य त्रिधा ॥ १७ ॥ ... कश्चित्साधवे दत्ते, जङ्गो हस्ती, तत्सत्कं टुंबिकप्रहितहालिकभोजनमध्यात्तयोरननुज्ञया कश्चित्साधवे दत्ते, तत्साधारणचोल्लकजङ्गभेदादनिसृष्टं पिंडं राज्ञा गजेन वाननुज्ञातं यदाधोरणः साधवे दत्ते, तत्साधारणचोल्लकजङ्गभेदादनिसृष्टं त्रिधा ॥ १५ ॥. यद्गृहिणा मूलारंभे स्वार्थं कृते. पश्चाद्यावदर्थिकानां पाखंडिनां यतिनां वा कृतेऽधिकं गृही क्षिपति सोऽध्यवपूरकस्त्रिधा. ॥ १६ ॥ इति षोडशोद्गमदोषाः ॥ इह आ-धाकर्म कर्मौद्देशिकश्च पाखंडिश्रमणनिर्ग्रंथरूपं भेदत्रयं. आहारपूतिः, मिश्राध्यवपूरकयोश्चां-त्यं भेदद्वयं, बादराप्राभृतिका चेत्यविशुद्धिकोटि तल्लवेनापि स्पृष्टं सर्वं त्यजंति, अनिर्वाहे तु विविच्य तदेव त्यजंति, घृतादिकं तु तावन्मात्रमेव त्यजंति, न शेषमिति. अथोत्पादनादो-षाः षोडश यथा बालस्य क्षीरपानमज्जनमंडनक्रीडनांकधात्रीत्वेन लब्धः पिंडो धात्रीपिंडः १. संदेशनयनानयनरूपेण दौत्येन लब्धो दूतपिंडः २. लाभालाभादिनिमित्तकथनेन लब्धः पिंडो निमित्तपिंडः ३. जातिकुलगणकर्मशिल्पैरात्मनो गृहस्थस्य तुल्यताख्यापनेन लब्ध आजीवनापिंडः ४. यो दाता यद्भक्तस्तत्पुरः स्वमपि तद्भक्तं दर्शयन् यल्लभते स वनीपकपिं-

कः ५. दातुरौपध्यादिकथनेन वैद्यादिसूचनेन वा लब्धश्चिकित्सापिंडः ६. बलविद्यातपः संपन्नस्य क्रोधभयाद्गृही दत्ते, सकोपपिंडः ७. प्रशंसितोऽपमानितो वा दातुरभिमानेन यदा दत्ते स मानपिंडः ८. पुनः पुनर्ग्रहणार्थं नानारूपकारिणो मायापिंडः ९. गृद्ध्या बहुतरमटतो लोभपिंडः १०. मातृपितृश्वश्रूश्वशुरादिसंबंधं कुर्वतः पूर्वं पश्चाद्वा दातारं स्तुवतो वा संस्तवदोषः ११. विद्यामंत्रौ प्राग्व्याख्यातार्थौ, चूर्णमदृश्यांजनादि, योगः पादप्रलेपादिः, तत्प्रयोगेण लब्धा विद्यामंत्रचूर्णयोगपिंडाः १५. गर्भाधानपरिशाटकरणादिनाऽत्तासौ मूलकर्मपिंडः १६. एते च मिलिता द्वात्रिंशद्गवेषणैषणादोषाः. ग्रहणैषणायां च दोषा दश, तद्यथा—

शुद्धमपि पिंडमाधाकर्मादिशंकया गृह्णतः शंकितदोषः १. सचित्तेन पृथ्व्यप्वनस्पतिरूपेण, अचित्तेनापि लोकागमगर्हितेन मधुमद्यमूत्रोच्चारादिना खरंटितेन करेण भाजनेन वा गृह्णतो म्रक्षितदोषः २. सचित्तेषु पृथ्व्यादिष्वनंतरं परंपरं वा यन्निक्षिप्तं, तद्गृह्णतो निक्षिप्तदोषः ३. सचित्तेन फलादिना छन्नं वस्तु गृह्णतः पिहितदोषः ४. हस्ते भाजने वा स्थितं सचित्तेऽचित्ते वा निधाय तेन हस्तेन भाजनेन वा यदि दात्री ददाति तदा संहृतदोषः ५.

स्थविरादिभिर्दीयमानं गृह्णतो दायकदोषः ६. यदाह—थेरपहुपंडुविवर–जरंअधव्वमत्तउ-
म्मत्ते ॥ करचरणछिन्नपयलिअ–नियलंदुयपाउयारूढे ॥ १ ॥ खंडइ पीसइ भुंजइ । कत्तइ
लोढेइ विक्खिणइ पिंजइ ॥ दलइ विरोलइ जेमइ । जा गुव्विणि बालवच्छा या ॥ २ ॥ तहत्थ-
काए गिह्णइ । घट्टइ आरत्तइ खिवइ दट्ठु जइ ॥ साहारणचोरियगं । देइ परक्कं परठं वा
॥ ३ ॥ ठवइ वलिं उव्वत्तइ । पिठराय तहासपच्चवायाजा ॥ दिंतेसु एवमाइसु । ओहेण मुणी
न गिह्णंति ॥ ४ ॥ योग्यमयोग्यं च द्वे अपि संमिश्य यदा ददाति तदा उन्मिश्रदोषः ७. अप-
रिणतं द्विधा, द्रव्यभावभेदात्. तत्र सचित्तं वस्तु द्रव्यापरिणतं, भावापरिणतं द्विधा, दायकग्रा-
हकभेदात्. तत्र द्वयोः साधारणेऽशनादावेकेन दीयमाने द्वितीयस्य भावो न दानपरिणामवानिति
दायकभावापरिणतं, ग्राहकभावापरिणतं तु यत्र द्वयोः साध्वोर्मध्ये एकस्य मनसि तदन्ना-
दिकं शुद्धं परिणतं, अन्यस्य च तदेवाशुद्धमिति ८. दध्यादिलेपकृल्लिप्तं, तत्र च संसृष्टाभ्यां
पात्रकराभ्यां सावशेषद्रव्येण चाष्टौ भंगाः, अत्र समभंगेषु गृह्णतो लिप्तदोषः, तेषु निरवशे-
षद्रव्यतया पश्चात्कर्मदोषस्य परिहर्तुमशक्यत्वात् ९. यत्र दीयमाने परिशाटिर्भवति स छ-

दिंतदोषः १०. एवं एते सर्वेऽपि मिलिता द्विचत्वारिंशद्दोषाः. अथ गाथार्थः—एवमुक्तान् गवेषणाया द्वात्रिंशतं, ग्रहणैषणायाश्च दश दोषान् वर्जयित्वा साधुर्गुर्वतिथिग्लानेभ्यः प्रविभक्तं विभागेनेत्यर्थः, भक्तं उपलक्षणत्वात्पानकमपि गृह्णाति. यदागमः—जइ तरुणो निरुवहिउ । भुंजइतो मंडलीइ आयरिउ ॥ असुहुस्सवीसुगहणं । एमेव य होइ पाहुणए ॥१॥ आचार्यस्य पृथक् भक्तादिग्रहणेऽमी गुणाः—सुत्तत्थथिरीकरणं । विणउ गुरुपूअ सेहबहुमाणो ॥ दाणवइसद्धिवुड्ढि । बुद्धीबलवड्ढणं चेव ॥ १ ॥ "गिलाणगंमित्ति" चतुर्थ्यर्थे षष्ठी प्राकृतत्वात्, न स्वतिथिर्गौरव्याद् ग्लानश्चाशक्तत्वान्न भिक्षार्थं पर्यटतीति, आह—

॥ मूलम् ॥—अइसयसुअवायकहा-इएहिं गुरुउ जिणुव्व आयरिउ ॥ तो सो सयं न हिंडइ । भिक्खाए परियरे संते ॥ ३६ ॥ व्याख्या—अतिशयो देवादिकृतो महिमा, श्रुतं स्वपरसमयात्मकं, वादः परवादिवदनमुद्रादायी तर्कविशेषः, कथा धर्मोपदेशः, आदिशब्दात् योगानुयोगदानादयः, एभिर्गुणैर्जिनस्तीर्थंकर इव आचार्यो गुरुगौरव्यः, ततः स आचार्यः स्वयं भिक्षायै न हिंडते. अयं भावः—आचार्ये भिक्षायै भ्रमति अहो! दुष्टशिष्यका अ·

स भगवते जक्तमात्रमपि नानयंतीति प्रकुपिता देवता गच्छमपि विनाशयेत्, श्रुतं च तस्य
भूरिभ्रमणश्रांतस्यापरावर्तनया परिगलेत्. परवादी वादार्थमागतस्तं भिक्षाकमालोक्यावही-
लयेत्. चातुर्वर्ण्यपूर्णे सदसि धर्मदेशनां वितत्य भिक्षार्थं भ्रमन्नयं महिम्ना भ्रश्येत्, अतः
स्वयमाचार्यो न पर्यटति. उक्तं च-उप्पन्ननाणा जह नो अमंति । चउत्तीसबुद्धाइसया जि-
णंदा ॥ एवं गणी अट्ठगुणोववेउ । सत्थाव नो हिंमइ भिक्खकज्जे ॥ १ ॥ अत्रापवादमाह-
'परियरेऽसंतत्ति' असति साधुपरिवाररहितस्य तस्यापि विहरणानुज्ञानात्. सत्यपि परिवारे
एषणाविशेषशुद्ध्यर्थं जिनकल्पादितुलनार्थं वा स्वयमपि पर्यटतीत्यपि दृष्टव्यं. ॥ ३६ ॥ अथ
चारित्रस्याहारशुद्धिमूलत्वादेषणाविषयं विशेषोपदेशमाह—

॥ मूलम् ॥—दुहपीडियावि रोगा–जरावि अद्धाण परिकिलंतावि ॥ निंदंति नाविय-
मणा । समणा न हु एसणं पायं ॥ ३७ ॥ व्याख्या—स्पष्टा. नवरं प्रायोग्रहणादागाढकार्ये
पंचकपरिहान्याऽनेषणीयमपि गृह्णतोऽदुष्टा एवेति. ॥ ३७ ॥ अथ गृहीतस्य जक्तस्य विधिमाह-

॥ मूलम् ॥—तो वसहीए पविट्ठो । निसीहियाए पडिक्कमे इरियं ॥ विहिणालोइयनि-

क्किमय-सज्झाउं चीतमेइयव्वं ॥ ३० ॥ व्याख्या—ततो भक्तग्रहणानंतरं वसतौ प्रविष्ट "इ-रियंत्ति" ईर्यापथिकीं प्रतिक्रामति. कथं प्रविष्ट इत्याह-'निसीहियाएत्ति' बाह्यव्यापारनि-षेधेन निर्वृत्ता नैषेधिकी. तथा इयं च शेषसामाचारीं सूचयति, सा चेयं-गोचरमागतः साधुः प्रथमं वसतेरग्रद्वारे मध्यदेशे मूलद्वारे च त्रिषु स्थानेषु नैषेधिकीं विधत्ते. ततः सागारिका-भावे पादौ प्रमार्ष्टि, गुरुदर्शने च नमो खमासमणाणमित्युक्त्वा शिरसि अंजलिबंधं रचयति. उपर्यधश्च भुवं प्रमृज्य दंडकं स्थाने मुंचति, कल्पादिकं चोपधेरुपरि मुंचति. पटलकानि च पात्रकोपरि स्थापयति, सति संभवे कायिक्यादिव्युत्सर्गं विधाय गुरोः पुर ईर्यां प्रतिक्रामति, कायोत्सर्गे तु आनिर्गमप्रवेशं गोचरातिचारान् चिंतयति. "काउस्सग्गंमि ठिओ चिंतइ स-मुदाणिए अइयारे" इत्योघनिर्युक्तिवचनात्. तथा च चूर्णिः—

"सो य अइयारो साहुणो गमणे पडुच्च होज्जा भत्तपाणा वा घिप्पमाणे जो अइयारो तं अणुचिंतेऊण उस्सारेइ." ततश्चतुर्विंशतिस्तवं भणित्वा-अव्वखित्ताउत्तं । उवसंतमुवट्ठियं च नाऊण ॥ अणुन्नवित्तु मेहावी । आलोइज्जा सुसंघए ॥ १ ॥ इति वचनाद्व्याक्षेपादिरहितं

गुरुं विज्ञाय उपयुक्ते गुरौ संदिसत्तालोचयामीत्यनुज्ञाप्य तत्पुरोऽनृत्यन्नंगान्यमोटयन्नन्यदजल्प-
स्तच्चित्तो मूकं नातिगाढस्वरं संयतनापया श्राद्धेन श्राविकया वा व्यापारं कुर्वत्या येन जा-
जनेन हस्तेन वा यद्यथादत्तं तत्तथालोचयति. यदि पुनर्दिवसः स्वल्पः, स्वयं चासौ श्रांतः,
गुरुर्वा कुलादिकार्येण व्यापृतः, ग्लानस्य वा वेलातिक्रमः स्यात् तदा "पुरकम्मपच्छकम्मे अ-
प्प असुद्धे उहमालोए" इति वचनात् पुरःकर्म पश्चात्कर्म अल्पं न किंचिदस्तीत्यर्थः. अशु-
द्धं वाऽधाकर्मादि अल्पं नास्तीत्योघत एवालोचयति. ततो मुखपोतिकया शिरः सपटलं च
पतद्ग्रहं प्रमार्ज्य मार्जाराद्यापातशंकया ऊर्ध्वमधस्तिर्यक्‌दृशं ददानो हस्तधृतपतद्ग्रहोऽर्धा-
वनतकायो नक्तपानं च गुरोर्दर्शयति. यच्च न सम्यगालोचितं तदतिचारशुद्ध्यर्थं "पडिक्क-
मामि गोअरचरियाए भिक्खायरियाए" इत्यादि दंडकमुक्त्वा कायोत्सर्गं करोति. तत्र च
"अहो जिणेहिं सावज्जा" इति गाथां चिंतयति, नमस्कारं गाथाद्वयं चेत्यन्ये. ततः पारयि-
त्वा चतुर्विंशतिस्तवं भणित्वा यदि पूर्वं न प्रस्थापितस्तदा स्वाध्यायं प्रस्थापयति. ततः क्षणं
जघन्यतो गाथात्रयमात्रं स्वाध्यायं करोति, उत्कृष्टतो महाप्राणध्यानबलाच्चतुर्दशापि पूर्वा-

ण्यंतर्मुहुर्तेन परावर्तयति. एवं च धातुक्षोभादयो दोषाः परित्यक्ता भवंति. एतदेवाह—"वि-हिणालोइयनिम्मियसज्झाउ वीसमेइ खणं" इत्युक्तार्थं. ॥ ३८ ॥ ततः—

॥ मूलम् ॥—कयआउराइकज्जो । संवरणं पारिउं ठहिं पएहिं ॥ भुंजेइ अपरिसाडी । आलोए पंचगयदोसं ॥ ३९ ॥ व्याख्या—कृतानि, आतुरग्लानाः, आदिशब्दाद्बालवृद्धादय-स्तेषामौषधपथ्यपारिष्ठापनिकादीनि कार्याणि येन स कृतातुरादिकार्यः, यदार्ष—जे गिलाणं पडियरइ से मं पडियरइ, जे मं पडियरइ से गिलाणं पडियरइत्ति. ततः संवरणं प्रत्याख्यानं पुरिमार्धादिकं पारयित्वा षड्भिः पदैराहारकारणैः, तानि चामूनि—क्षुद्वेदनोपशमार्थं १, वै-यावृत्यार्थं २, ईर्याशुद्ध्यर्थं ३, सप्तदशधा संयमपालनार्थं ४, प्राणधारणार्थं ५, स्वाध्यायादि-धर्मचिंतार्थं वा भुंक्ते, ६. न निष्कारणं भुंक्ते इत्यर्थः. यदाह—छण्हमन्नयरे ठाणे । कारणंमि य आगए ॥ आहारिज्ज मेहावी । संजएसु समाहिए ॥ १ ॥ वेयण वेयावच्चे । इरियट्ठाए य संजमट्ठाए ॥ तह पाणवत्तियाए । छट्ठं पुण धम्मचिंताए ॥ २ ॥ कथं भुंक्ते इत्याह—अ-परिशाटिः कवलान्मुखाच्च परिशाटिमकुर्वन्, क भुंक्ते? आलोके सूक्ष्मजीवरक्षार्थं सप्रकाश-

चि- स्थाने, न पुनर्गृहस्थादीनामालोके, जुगुप्सादिनिबंधनत्वात्. उक्तं च—छक्कायदयावंतोवि ।
गा.७ संजउ दुल्लहं कुणइ बोहिं ॥ आहारे नीहारे । दुगंछिए पिंडगहणे य ॥ १ ॥ " पंचगयदो-
सत्ति " क्रियाविशेषणं, पंचसंख्यागता अभावं प्राप्ता दोषा ग्रासैषणासत्का. यत्र भोजने त-
२५५ त्पंचगतदोषं यथा भवत्येव. ते चामी—वसतेर्बहिर्मध्ये वानुरूपाणि खंडमंडकादीनि द्र-
व्याणि संयोजयतः संयोजनादोषः १. आहारस्य प्रमाणं द्वात्रिंशत्कवलादिरूपं, यावता य-
स्योदरं षड्भागोनं पूर्यते, तावद्वा तदतिरिक्तं भुंजानस्य प्रमाणदोषः २. इष्टमेतदिति रागेण
भुंजानस्यांगारदोषः ३. अनिष्टमेतदिति द्वेषेण भुञ्जानस्य धूमदोषः ४. सत्याहारकारणेऽभु-
ञ्जानस्य कारणाभावे च भुंजानस्य कारणदोषः ५. आहारकारणानि प्रागेवोक्तानि, अकार-
णानि चामूनि—ज्वराद्यातंकशमनार्थं १, क्रुद्धदेवताद्युपसर्गवारणार्थं २; पुरुषवेदाद्युदये ब्र-
ह्मधारणार्थं ३, वृष्टिमहिकादौ प्राणिदयार्थं ४, चतुर्थादितपश्चरणार्थं ५, अंत्यकाले शरीर-
त्यागार्थं ६, वा न भुंजीत. यदाह—आयंके उवसग्गे । तितिक्खया बंभचेरगुत्ती य ॥ पा-
णिदया तवहेउं । सरीरवोछेयणट्ठाए ॥ १ ॥ एएहिं छहिं ठाणेहिं । अणाहारो उ जो भवे ॥

उत्त चि धम्मं नाइक्कमे भिक्खू। झाणजोगरओ भवेत्ति ॥ २ ॥ भोजनविधिश्चायं—सिद्धमहुराणि
१भा.४ पुव्वं। पित्ताइपसमणट्ठया भुंजे ॥ बुद्धिबलवद्धणठा। दुक्खं च विगंचितं सिद्धं ॥ १ ॥ असु-
१०५६ रसुरं अचवचवं। अदुयमविलंबियं अपरिसाडिं ॥ मणवयणकायगुत्तो। भुंजे अहपखिव-
णसोही ॥ २ ॥ ३ए ॥ ततः किं कुर्यादित्याह—

॥ मूलम् ॥—वहियावियारमत्तग-धावणपमुहे करित्तु तो कज्जे ॥ पहरम्मि चउत्थे सो। पडिलेहइ पत्तवत्थाइं ॥ ४० ॥ व्याख्या—बहिर्विचारः संज्ञार्थं गमनं, तद्विधिश्चायं—इह सघावो भुक्तोत्थिताः शुद्धोदकमादायावश्यकीपूर्वं निःक्रम्य युगलिताः समश्रेणिस्था इत्यर्थः, अत्वरमाणा विकथारहिताः स्थंडिलासन्नभुवं प्राप्य पूर्वं उपविश्य डगलकानि गृहीत्वा तल्लग्नजीवापनोदार्थं तानि प्रस्फोटयंति. तत उत्थाय गुणवति स्थंडिले संडासकं प्रमार्ज्यानुजानातु यस्यायमवग्रहमित्युक्त्वा वामोरुनिवेशितरजोहरणदंडका दक्षिणकरगृहीतपात्रा दिवा पूर्वोत्तरयोर्दिशोः, रात्रौ तु याम्याया अपि, तथा पवनस्य ग्रामस्य सूर्यस्य च पृष्टमदत्वा [illegible] छायायां निवसते, अथ छाया ना-

स्थानलगुणाश्रामी —
स्ति तदा व्युत्सृज्य मुहूर्त्तमात्र तिष्ठेत्, ते क्रमशः स्वयमेव परिणमंत. अणावायमसंलोए । परस्सणुवघाइए ॥ समे अझुसिरे यावि । अचिरकालकयंमि य ॥ १ ॥
वित्थिण्णे दूरमोगाढे । नासन्ने बिलवज्जिए ॥ तसप्पाणबीयरहिए । उच्चाराईणि वोसिरे ॥
॥२॥ अनयोर्लेशतो व्याख्या—आपातोऽन्यागम, संलोको दर्शनं, तत्र मनोज्ञसंयतवर्जमि-
तरस्वपरपक्षपातसंलसंलोकरहिते. परस्यानुपघातिके यत्र कस्यापि बाधा न भवतीत्यर्थः. समे
कुलनरहितेऽशुषिरे तृणादिरहितेऽचिरकालकृते यस्मिन्नृतो अग्न्यादिना यत्स्थंडिलं जातं,
तस्मिन्नेव ऋतौ नान्यत्र, यत्र च ग्राम एकमपि वर्षं उषितस्तत्र द्वादश वर्षाणि यावत्स्थंडि-
लं स्यादित्यागमः. विस्तीर्णे जघन्यतोऽपि हस्तप्रमाणे, दूरमवगाढेऽग्न्यादिना येनाधो जघ-
न्यतोऽपि चत्वार्यंगुलानि प्रासुकीभूते, शेषं स्पष्टं. ततः संज्ञां व्युत्सृज्य स्थंडिलासन्ने त्रिनि-
श्रुकुकैराचमंति. ततो यथा गतास्तथा व्यावृत्य नैषेधिकीपूर्वमुपाश्रये विशंतीति. मात्रकं का-
यिक्यादिभाजनं, तस्य धावनं क्षालनं, प्रमुखशब्दात्स्वाध्यायवैयावृत्त्यादिसंग्रहः. ततो भो-
जनानंतरं बहिर्विचारमात्रकधावनप्रमुखानि कार्याणि कृत्वा प्रागुक्तकारणवशाज्जाते चतुर्थे

प्रहरे स मुनिः पात्रोपकरणानि वस्त्राणि शारीरिकानि प्रत्युपेक्षते. अत्रापि पूर्वं मुखवस्त्रिकां प्रत्युपेक्षेत. यद्युपोषितस्तदा गुर्वादिसत्कमुपधिं प्रत्युपेक्ष्य, ततः स्वे पात्रकोपधी प्रत्युपेक्षते यावदंते चोलपट्टं, भुक्तवांश्च वेत्तदा मुखवस्त्रिकानंतरं चोलपट्टं प्रत्युपेक्षते, ततः स्वं पात्रकं, ततो गुरूणामुपधिं, ततस्ताननुज्ञाप्य स्वमुपधिं रजोहरणं चांते प्रत्युपेक्षते. ॥ ४० ॥

॥ मूलम् ॥—तो काउं सज्झायं । तुरियंसे पडिक्कमित्तु कालस्स ॥ सत्तावीसं पेहेइ । थंडिले तइ उच्चारपासवणे ॥ ४१ ॥ व्याख्या—ततः प्रत्युपेक्षणानंतरं स्वाध्यायं कृत्वा उपलक्षणत्वादन्यदपि वैयावृत्यादिकं कृत्वा तुर्यांशे तस्यैव प्रहरस्य चतुर्थभागे सावशेषे सति कालस्प्राभातिकादैरात्रिकाद्या प्रतिक्रम्य " दिवसचरिमपोरि-सिए चउब्भागावसेसाए ॥ काउस्सग्गइगणभूमिउ । तउ पडिलेहियव्वाउ ॥१॥ इति चूर्णिवचनात्. त्रीणि कायोग्यानि जघन्यतोऽपि हस्तांतरितानि स्थंडिलानि, तथा द्वादशद्वादशोच्चारप्रश्रवणयोः, तत्र द्वारस्यांतरासन्ने मध्ये दूरे च त्रीणि अध्यासिकानि स्थंडिलानि संज्ञार्त्तः सन् यानि सुखेन यायात्.

तथा त्रीणि अनध्यासिकानि तथ्यान्तः स्थण्डिलानि, अतीवातुरोऽध्यासिकानि यावच्छ- मशक्तो येषु संज्ञामुत्सृजेत. एवमेतानि द्वारस्यान्तः षट्, एवं द्वाराद्बहिरपि षट्, यथा एता नि द्वादशोच्चारस्य, तथा द्वादश प्रश्रवणस्यापि, सर्वाग्रेण सप्तविंशति स्थण्डिलानि, तदुपयु- क्तोऽनन्यध्यानः सन् स साधुः प्रत्युपेक्षते, यथा चतुर्विंशति स्थण्डिलानि प्रत्युपेक्ष्य ततः कालस्थण्डिलानि प्रत्युपेक्षते. यदाह—चउभागवसेसाए। चरिमाए पडिक्कमित्तु कालस्स॥ उच्चारे पासवणे। ठाणे चउवीसइं पेहे ॥ १ ॥ अहियासिया य अंते। आसन्ने चेव मज्झ दूरे य ॥ तिन्नेव अणहियासि य। अंतो छच्च बाहिरओ ॥ २ ॥ एमेव य पासवणे। बारस चउवीसइं तु पेहित्ता ॥ कालस्स य तिन्नि भवे। अह सूरो अत्थमुवयाइ ॥ ३ ॥ ४१ ॥

अथ सांध्यं विधिमाह—

॥ मूलम् ॥—अत्थमिए दिणनाहे। सव्वियारस्स उ गुरुसमक्खं॥ गिह्निय पउसकालं । पहरं पकरेइ सज्झायं ॥ ४२ ॥ व्याख्या—स्थण्डिलप्रत्युपेक्षणासमकालं अस्तमिते मयार्ध- दिवे दिननाथे सूर्ये गुरोः समक्षं सत्यापितावश्यकाः, अत्र विधिः—यदि चैत्यगृहे स्थिता-

स्तदा पूर्वं चैत्यानि वंदंते. यद्व्यवहारचूर्णिः—जइ चेइअघरे ठिया वेयालियं कालं पडिक्कंता अकए आवस्सएगे से कए आवस्सए चेइए न वंदंति मासलघु. ततो यद्यव्याक्षिप्तो गुरुस्तदा सर्वे गुरुणा सह प्रतिक्रमितुमारभंते. यदि पुनर्धर्मकथादिना व्याक्षिप्तो गुरुस्तदा साधवो गुरुमापृच्छ्य यथा ज्येष्ठमावश्यकभूमौ संतिष्ठंते. तत्थ पडिक्कमंताण इमा ठवणा, तत्थ य पुव्वामेव ठायंता करेमि भंते सामाइयमिति सुत्तं करंति. ततः कायोत्सर्गेऽपि स्थिताः सूत्रार्थौ स्मरंति, तावद्यावद् गुरुरागच्छति. ततो गुरुः सामायिकसूत्रमाकृष्य कायोत्सर्गस्थो दैवसिकमतीचारं चिंतयति, तेऽपि कायोत्सर्गस्था एव दैवसिकमतिचारं चिंतयंति. अयं चावश्यकविधिरामूलं चूर्ण्युक्त एव लिख्यते—इह किर साहुणो कयसयलवेयालियं करणिज्जा सूरत्थमणवेलाए सामाइयाइं सूत्तं कड्ढित्ता दिवसाइयाराचिंतणत्थं काउस्सग्गं करंति. तत्थ य गोसमूहणंतगाइयं अइगयचिहा काउसग्गपज्जवसाणं दिवसाइयारं चिंतंति, तओ नमुक्कारेण पारित्ता चउविसत्थयं पढंति. तओ संडासगे पडिलेहित्ता उवकुट्ठनिविट्ठा मुहुणंतयं पडिलेहित्ता ससिसोवरियं कायं पमज्जंति. तओ परेणं विणएण तिगरणसुद्धं किइकम्मं क-

रंति. एवं वंदित्ता उत्थाय उनयकरगहियरओहरणा अद्धावयणकाया पुव्वपरिचिंतिए दोसे जहा रायणियाए संजयत्तासाए जहा गुरूसुणंति, तहा पवड्ढमाणसंवेगा मायामयविप्पमुक्का अप्पणो विसुद्धिनिमित्तमालोयंति. जइ नत्थि अइयारो ताहे सीसेण संदिसहत्ति नणिए गुरुहिं पडिक्कमहत्ति नाणियव्वं. अह अइयारो पायछित्तं पुरिमड्ढाइ दिंति, तउ गुरुदिन्नपायछित्ता विहिणा निसीइत्ता सम्मजावलाविया सम्ममुवउत्तो अणवत्थपसंगजीया पए पए संवेगमावज्जमाणा दंसमसगाइ अगणेमाणा पयंपएण सामाइयमाइयं पडिक्कमणसुत्तं कहंति. जाव तस्स धम्मस्सत्ति पयं. तउ उप्पुट्ठिया अब्भुट्ठिउमि आराहणाए इच्चाइ जाव वंदामि जिणे चउवीसंत्ति जणित्ता खामणानिमित्तं किइकम्मं करित्ता जणंति, इच्छामि खमासमणो उवट्ठिउमि अप्पंतरदेवसियं खामेउं जंकिंचियं अपत्तियं इत्यादि. पच्छा साहुदुगं खामंति, तउ आयरियस्स अल्लियावणनिमित्तं किइकम्मं करंति. आयरिय उवज्झाए गाहा, एएणाजिसंबंधेण वंदणाणंतरं खमावणा. तउ सेसगावि जीवा खमावेयव्वा. तउ दुरालोइयं वा दुप्पडिक्कंतं वा हुज्जा, अणाजोगाइणा कारणेण तउ पुणोवि कयसामाइयसुत्तुच्चारणा चरि-

उ॰नि॰ डंति संथारपट्टयं उत्तरपट्टयं च पमिज्ञेहित्ता दोवि एगत्थलाएउ उरुम्मि ठवंति, संथारय-
॥भा.४ भूमिं पमज्जंति, संथारयं च अच्छरंति, उत्तरपट्टं तत्थ य लग्गा मुहपोत्तियाए उवरिल्लं कायं
१०६४ पमज्जंति, हिठिल्लं रयहरणेणं कप्पे वामे पासे ठवंति, पुणो संथारए चमंता जणंति जिठ-
जाईणं पुरउ चिठंताणं अणुजाणह पुणो सामाइयं तिन्निवारे कढ्ढिऊण सोवई. कथं स्वपि-
तीत्युच्यते, बाहूपधानेन वामपार्श्वेन कुक्कुटीपादप्रसारेण, यथा कुक्कुटी पूर्वमाकाशे पादौ
प्रसारयति, एवं साधुनापि प्रथममाकाशे पादौ प्रसार्यौ, यदा एवं स्थातुं न शक्नोति, तदा
भुवं प्रमृज्य पादौ स्थापयति, संकोचयंश्चोरुसंदंशके प्रमार्ज्य संकोचयति, शयानैश्च द्वौ हस्तौ
परस्परमंतरे कार्यौ. यदाह—" दो हत्थे उ अबाहा नियमा साहुस्स साहुउ " रजोहरणं
तु नोच्छीर्षके न वामतश्च मोक्तव्यं, किंतु दक्षिणत एव, यन्निशीथसूत्रं—जे भिक्खू तुयट्टं।
रयहरणं सीसपट्टविज्जाहिं ॥ पुरउ व मग्गउ वा । वामे पासे निसन्नो वा ॥ १ ॥ सो आणा
अणवत्थं । मिच्छत्तविराहणं नहा दुविहं ॥ पावइ जम्हा तेणं । दाहिणपासंमि तं कुज्जा ॥
॥ २ ॥ अनेन रात्रौ स्वापविधिभणनेनोत्सर्गेनः साधूनां दिवा स्वापो निषिद्धः, यदाह—' त-

अट्ठणं कप्पए न दिवा ' अपवादतस्तु मार्गश्रमादिकारणैः सोऽपि कल्पते. ॥ ४३ ॥ एवं स्वापविधिमुक्त्वा अथ विधिशेषमाह—

॥ मूलम् ॥—जायंमि अड्ढरत्ते । गिन्हइ तो अड्ढरत्तियं कालं ॥ अइनिद्दावसएणं । न साहुणा कहवि चवियव्वं ॥ ४४ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, न वरं उत्कृष्टो विधिरुक्तः, यदाह—कालचउक्कं उक्को—सएण जहन्नतियं तु बोधव्वं ॥ बीयपयंमि डुगंतं । मायामयविप्पमुक्केणत्ति ॥ १ ॥ ४४ ॥ अथ यामर्यादाविधिमाह—

॥ मूलम् ॥—सव्वे पढमे जामे । वसहा बीए तहा गुरु तईए ॥ जग्गंति चरमपहरे । सव्वे एसा हु गणमेरा ॥ ४५ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, नवरं समर्था गीतार्थाश्च साधवो वृषभाः, एसत्ति एषः, हु अवधारणे गणस्य समुदायस्य मेरा मर्यादा, यत्र च समुदायो न स्यात्तत्र यथायोग्यं स्वापजागरौ कार्यौ, न चास्य विधेरवकाशः. ॥ ४५ ॥ एवमहोरात्रानुष्ठानमुक्त्वाथ नित्यचिंतामाह—

॥ मूलम् ॥—किं तव चरणं चिन्नं । किमहीयं किं कयं कत्रणकज्जं ॥ किं वा मे कय-

सेसं । चिंतइ रत्तिं दिवं एवं ॥ ४५ ॥ व्याख्या—सुगोधा, नवरं अनया चिंतयाऽपवादमपि सेवमानः सालंवनत्वान्न विराधकः, यदार्ष—काहं अछित्तिं अदुवा अहिस्सं । तवोवहाणेसु य उज्जमिस्सं ॥ गणं च नीईं वहुस्सारविस्सं । सालंबसेवी समुवेइ मुक्खं ॥ १ ॥ ४६ ॥ इत्युक्तं सप्रपंचं साधूनां दिनकृत्यं, अथ फलं वक्तव्यं, तच्च द्विधा, जघन्यत उत्कृष्टतश्च. तत्र उत्कृष्टतोऽपि द्विधा, अकर्मणां सकर्मणां च. तत्र सापेक्ष्यं प्रथममुत्कृष्टफलमाह—

॥ मूलम् ॥—इय विहरंतो साहू । आरूढो खवगसेढिनिस्सेणिं ॥ धूअकम्मा तंमि भवे । लहेइ लोअग्गिमं ठाणं ॥४७॥ व्याख्या—अत्र क्षपकश्रेणिर्यथा जवति तथा दर्श्यते—इह क्षपकश्रेणिप्रतिपत्ता उत्तमसंहननोऽविरतप्रमत्ताप्रमत्तानामन्यतमो विशुद्धपरिणामो विज्ञेयः, तत्र पूर्वधरोऽप्रमत्तः शुक्लध्यानोपगतोऽप्येतां प्रतिपद्यते, शेपास्त्वविरतादयो धर्मध्यानिन एव, क्षपणक्रमश्चायं, तद्यथा—प्रथममंतर्मुहूर्त्तेनानंतानुवंधिनश्चतुरोऽपि क्रोधादीन् युगपत् क्षपयति, तदनंतनागं च मिथ्यात्वे प्रक्षिपति, ततो मिथ्यात्वं सहैव तदंशेन क्षपयति, यथा ह्यदारुणो दावानलोऽर्धदग्धेंधन एवेंधनांतरमासाद्योजयमपि निर्दहति, एवमसाव-

पि तीव्रशुभपरिणामत्वात्सावशेषमन्यत्र प्रक्षिप्य क्षपयति, ततस्तथैव सम्यग्मिथ्यात्वं. इह च यदि बद्धायुः प्रतिपन्नानंतानुबंधिक्षये च विरमति, ततः पश्चात्कदाचिन्मिथ्यात्वोदये पुनरप्यनंतानुबंधिचतुष्टये बध्नाति. तस्यावंध्यतत्कारणत्वात्. क्षीणमिथ्यात्वस्तु तन्न बध्नाति, कारणाभावात्. तस्मिंश्चानंतानुबंधिचतुष्टये क्षीणेऽप्रष्टपरिणाम एव यदि म्रियते, तदा सुरलोकमेव व्रजति. एवं दर्शनसप्तकक्षयेऽपि कृते वाच्यं. भ्रष्टपरिणामस्तु यदि म्रियते, तदा नानामतित्वान्नानागतिको भवति, उक्तं च—बद्धाऊ अपडिवन्नो । पढमकसायक्खए जइ मरिज्जा ॥ तो मिच्छत्तोदयओ । चिणिज्ज भुज्जो न खीणंमि ॥ १ ॥ तम्मि मओ जाइ दिवं । तप्परिणामो य सत्तए खीणे ॥ उवरयपरिणामो पुण । पच्छा नाणामइगईओ ॥ २ ॥ यदि च बद्धायुरिमां श्रेणिमारभते, तदा दर्शनसप्तकं क्षपयित्वा नियमाद्विरमति, ततो यत्रायुर्बद्धं तत्रोत्पद्यते, यः पुनरबद्धायुः स निःशेषमपि एतां श्रेणिं समापयत्येव. उक्तं च—बद्धाऊ पडिवन्नो । नियमा खीणंमि सत्तए ठाइ ॥ इयरो अणुवरओ चिय । सयलं सेढिं समाणेइ ॥ १ ॥ तस्य चायं क्रमः—

सम्यक्त्वस्य क्षपितशेषे स्वल्पेऽवतिष्ठमान एव अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणकषायाष्टकं सममेव क्षपयितुमारभते, एतैश्चार्द्धक्षपितैरेवान्याः षोडशकर्मप्रकृतीः क्षपयति, तद्यथा—नरकतिर्यगानुपूर्व्यौ नरकगतितिर्यग्गती एकद्वित्रिचतुरिंद्रियरूपाश्चतस्रो जातयः आतपोद्योतस्थावरसाधारणसूक्ष्माणि निद्रानिद्राप्रचलाप्रचलास्त्यानर्द्धिरूपास्तिस्रो निद्राश्चेति १६. एतत्क्षपणोत्तरकालं कषायाष्टस्य यच्छेषं तत्क्षपयति. ततो नपुंसकवेदं, ततः स्त्रीवेदं, ततो हास्यादिषट्कं, ततः पुरुषवेदं खंडत्रयं च कृत्वा खंडद्वयं युगपत्क्षपयति, तृतीयं खंडं तु संज्वलनक्रोधे प्रक्षिपति, पुरुषे प्रतिपत्तरि अयं क्रमो बोधव्यो, नपुंसकादौ तु प्रतिपत्तरि उदितवेदस्य पश्चात्क्षपणं, अनुदितवेदद्वयस्य तु मध्येऽधमवेदस्य प्रथममितरस्य तु तदनंतरं क्षयो वाच्यः, ततः क्रोधादींश्चतुरः संज्वलनान् प्रत्येकमंतर्मुहूर्तकालेन क्षपयति, क्षपणं चैषां खंडत्रयादिक्रमेण पुरुषवेदवाच्यं. यदाह—सव्वत्थ तावसेसे मग्गिल्ले लगइ पुरिल्लेति क्रोधसत्कं च तृतीयखंडं माने प्रक्षिपति, मानसत्कं मायायां, मायासत्कं च लोभे, क्षपणकालश्च प्रत्येकं सर्वत्रांतर्मुहूर्तमानोऽवगंतव्यः, लोभतृतीयखंडं तु संख्येयानि खंडानि कृत्वा

चि- पृथक् पृथक् कालभेदेन क्षपयति, एषामपि संख्याततमं चरमखंडमसंख्येयानि खंडानि क-
गा.४ रोति. तान्यपि समये समये एकैकं क्षपयन्नंतर्मुहूर्त्तेन सर्वाण्यपि क्षपयति. इह च दर्शनत्रिके
६९ क्षीणे निवृत्तिबादर उच्यते, न पुनस्तत्र किंचित्क्षपयति, तत ऊर्ध्वं त्वनिवृत्तिबादरो याव-
त्संख्याततमं लोभखंडं, तत ऊर्ध्वमसंख्येयानि तत्खंडानि क्षपयन् सूक्ष्मसंपरायोऽभिधीय-
ते, यावच्चरमलोभांशक्षयः, तत ऊर्ध्वं क्षीणमोहो भवति, सर्वापि चेयं श्रेणिर्मुहूर्तांतर्मुहू-
र्त्तेन समर्थ्यते. स्थापना यथा—

ततः क्षीणमोहछद्मस्थः कालस्यांतर्मुहूर्त्तमानस्य योऽसौ द्विचरमसमयस्तत्र निद्रां प्रच-
लां क्षपयति, चरमसमये तु पंचविधं ज्ञानावरणं चक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणचतुष्टयं पं-
चविधमंतरायं च क्षपयित्वा सकलमूर्त्तामूर्त्तद्रव्यपर्यायप्रकाशकं केवलज्ञानमाप्नोति, ततश्च
जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कृष्टतो देशोनां पूर्वकोटीं विहृत्य मुक्तिं यियासुरसौ प्रथममावर्जीकरणं
गच्छति. आवर्ज्यतेऽभिमुखीक्रियते मोक्षोऽनेनेत्यावर्ज्यः, शुभमनोवाक्कायव्यापारविशेषः.
" एतस्य तस्य करणं " इति च्विप्रत्यये आवर्जीकरणं, अन्ये त्विदं " आउस्सियकरणं "

इत्याहुः. ततश्च यदि स नगवान् स्वमायुर्वेदनीयादिकर्मन्निः सह प्रदेशतः स्थितितश्च समं वेत्ति, तदा आवर्जीकरणानंतरमेव योगनिरोधमारनते. यदि पुनरायुषो वेदनीयाद्यं कर्माधिकं पश्यति, तदा तत्समीकरणाय समुद्घातं करोति. तस्य चायं क्रमः—प्रथमसमये स्वदेहविष्कंनबाहल्यमायामनस्तूर्ध्वाधोलोकांतगामिनं जीवप्रदेशान् देहान् निर्वास्य केवलज्ञानानोगतो ध्यानबलेन दंडं करोति, द्वितीयसमये तु तमेव दंडं पूर्वापरदिग्द्वये वितत्य तिर्यग्लोकांतगामि कपाटमिव कपाटं करोति. तृतीयसमये तु तमेव कपाटं दक्षिणोत्तरदिग्द्वयप्रसारणात्तिर्यग्लोकांतगामिनमेव मंथानमिव मंथानं करोति. एवं च लोकस्य प्रायो नहुपूरितं नवति, मंथांतराणि त्वपूरितानि जीवप्रदेशानां विश्रेणिगमनान्नावादिति. चतुर्थसमये तान्यपि सह लोकनिष्कुटैः पूरयति, तथा च सर्वोऽपि लोकः पूरितो नवति. एवं पूरणक्रमेण चतुर्न्निः समयैर्मथांतरमंथकपाटदंडानपि संहृत्य देहस्थ एव नवति. समुद्घाते च मनोवाग्योगौ न व्यापारयति प्रयोजनान्नावात्, काययोगं पुनरौदारिकौदारिकमिश्रकार्मणरूपं युनक्ति. न शेषं. उक्तं च—यस्य पुनः केवलिनः। कर्म नवत्यायुषोऽतिरिक्ततरं ॥

दंडं प्रथमे समये । कपाटमथ चोत्तरे ॥

पचिं- समुद्घातं भगवा-नथ गच्छति तत्समीकर्तुं ॥ १ ॥ संहरति पंचमे त्वं-तराणि
भा.४ था समये ॥ मंथानमथ तृतीये । लोकव्यापी चतुर्थे तु ॥ २ ॥
.०७१ मंथानमथ पुनः षष्ठे ॥ सप्तमके तु कपाटं । संहरति ततोऽष्टमे दंडं ॥ ३ ॥ औदारिकप्रयोक्ता । प्रथमाष्टमसमययोरसाविष्टः ॥ मिश्रौदारिकयोक्ता । सप्तमषष्ठद्वितीयेषु ॥ ४ ॥ कार्मणशरीरयोगी । चतुर्थके पंचमे तृतीये च ॥ समयत्रयेऽपि तस्मिन् । जवत्यनाहारको नियमात् ॥ ५ ॥ एवमष्टसामयिकं समुद्घातं कृत्वा निवृत्तः सन् योगत्रयमपि युनक्ति, यतः स जगवानद्याप्यंतर्मुहूर्त्तज्ञाविमोक्षः, ततस्तस्मिन् काले यद्यनुत्तरसुरादिना मनसा पृच्छ्यते, तर्हि तद्व्याकरणाय मनःपुद्गलान् गृहीत्वा मनोयोगं युनक्ति. एवं मनुष्यादिना पृष्टो वाग्योगमपि, काययोगं पुनर्युंजानः स आगच्छेद्गच्छेत्तिष्ठेन्निषीदेत्, प्रातिहारिकं पीठफलकाद्यं प्रत्यर्पयेत्. तदेवमंतर्मुहूर्तं यथायोगं योगत्रयमपि व्यापार्य, ततो लेश्यातीतं परमनिर्जराहेतुध्यानं प्रतिपत्सुरवश्यं योगनिरोधाय उपक्रमते, योगे सति यथोक्तध्यानस्यासंजवात्. योगनिरोधं च कुर्वन् प्रथमं पर्याप्तसंज्ञिपंचेंद्रियस्य प्रथमसमये यावान् मनोद्रव्यव्यापारस्तस्मादसंख्येयगु-

णहीनं मनोयोगं प्रतिसमयं रुंधानोऽसंख्यैः समयैस्तमपि सामस्त्येन रुणद्धि. ततो द्वीन्द्रियस्य पर्याप्तस्य जघन्ययोगिनः सत्काद्वाग्योगादसंख्यगुणहीनं वाग्योगं समये समये रुंधानोऽसंख्यैः समयैस्तमपि साकल्येन रुणद्धि. ततः सूक्ष्मस्य पनकजीवस्य प्रथमसमयोत्पन्नस्य यः काययोगः, तस्मादसंख्यगुणहीनं काययोगं समये समये रुंधन्नसंख्यैः समयैस्तमपि सर्वं रुणद्धि. तदा च सूक्ष्मक्रियमप्रतिपातिध्यानमारोहति, तत्सामर्थ्याच्च वदनोदरादिविवरपूरणेन संकुचितदेहत्रिभागवर्तिप्रदेशो भवति. एवमयोगताभिमुखो भूत्वा नातिद्रुतं नातिविलंबितं ह्रस्वपंचाक्षरोच्चिरणमात्रेण कालेन विशिष्टां चांतर्मुहूर्तिकी सर्वसंवररूपां शैलेशीं प्रतिपद्यते, तदानीं च व्यवच्छिन्नक्रियमप्रतिपातिध्यानं ध्यायति. तस्यां शैलेश्यद्धायां वर्त्तमानः प्रतिसमयमसंख्येयान् कर्मस्कंधान् विपाकतः प्रदेशतो वा वेदनेन क्षपयन् चरमसमये वेदनीयमायुर्नामगोत्रमित्येताश्चतुरः कर्मांशान् क्षपयित्वा ततोऽनंतरसमये औदारिकतैजसकार्मणशरीराणि सर्वथा त्यक्त्वा तस्मिन्नेव समये कोशबंधविमुक्तैरंडफलमिव स भगवान् कर्मबंधविमुक्तोऽविग्रहगत्या समयांतरप्रदेशांतरास्पर्शनेन ऋजुश्रेणिं प्रपन्नः साकारोपयुक्त ऊर्ध्वलोकांतमु-

पैति. न हि लोकाग्रप्राप्तिमात्रेणैव सर्वज्ञविरतेः सम्यक् फलं मन्यंते, संततसुखानुभवार्थमेव तेषां प्रवृत्तेरित्याह–

॥ मूलम् ॥—जम्मजरमरणआयव—भयवाहिविवज्जिओ ठिओ तत्थ ॥ सोऽणंतनाणदंसण—विरओ सुहमणुहवइ निच्चं ॥ ४७ ॥ व्याख्या—स साधुस्तत्र लोकाग्रे स्थितः सन् नित्यं सर्वकालं सुखं परमाह्लादलक्षणं अनुभवति स्वयं वेदयति. कुतस्तत्र शाश्वतसुखानुभव इति विशेषणद्वारेण हेतुमाह—जम्मेत्यादि, जन्म नूतनदेहप्राप्तिः, जरा वयोहानिः, मरणं प्राणत्यागः, आपदो वधबंधरोधाद्याः, भयं इहलोकादि, व्याधयो रोगास्तैर्विवर्जितः. ननु जन्माद्यभावे उपलसकलकल्पोऽयं भविष्यतीत्याह—अनंतानि स्वावारककर्मक्षयादप्रतिपातीनि ज्ञानदर्शनवीर्याणि यस्य सोऽनंतज्ञानदर्शनवीर्यः. ततो जन्मादिदुःखरहितत्वादनंतज्ञानादिमयत्वाच्च स सिद्धिपदं प्राप्तः केवलजीवस्वभावजं परमानंदनिःस्पंदरूपं संसारीभिर्जीवैः स्वप्नेऽप्यननुभूतं शाश्वतं सुखं भुंक्ते इत्यर्थः. तदेवमुक्तमकर्मापेक्षमुत्कृष्टफलं ॥ ४७ ॥ अथ सकर्मापेक्षं तदाह—

॥ मूलम् ॥—ठेणं मुणी जं खिवइ । कम्मणा तितिएण सेसेण ॥ होइ लवसत्तमो वा । जइअह जाइ सोहम्मे ॥ ४९॥ व्याख्या—वा इत्युक्तष्टफलस्यैव पक्षांतरसूचनार्थः, षष्टेनो· पवासद्वयेन मुनिर्निर्ग्रंथो यत्कर्म क्षिपति निर्जरयति, तावन्मात्रेण कर्मणा शेषेणायुषः समा· सत्वादनिर्जीर्णेन स साधुर्लवसत्तमसुरो जवति. पूर्वंजवे सिद्धिगमनयोग्यविशुद्धाध्यवसाय· वानपि सप्तयवमुष्टिलवनमात्रेण कालेन न्यूनायुष्कतया सिद्ध्यगमनाद्योऽनुत्तरविमानेपूत्पद्यते, स देवः समयजापया लवसत्तम उच्यते. तथा च श्रीविवाहप्रज्ञप्तिः—

अत्थि णं जंते लवसत्तमा देवा हंता अत्थि, से केणठेणं जंते एवं वुच्चइ लवसत्तमा देवा? गोयमा! से जहानामए केइ पुरिसे तरुणे जावनिउणसिप्पोवगए सालीण वा, वीहीण वा, जाव जवाण वा, पक्काणं परियायाणं हरियाणं तिरकेणं नवपज्जएणं असिपएणं पडिसाह· रिय साहरिय जावइणामेव त्तिकट्टु सत्तलवे लविज्जाजोइणं गोयमा! तेसिणं देवाणं एव· इयं कालं आउअं पहुप्पंते तेणं ते देवा तेणं एव जवगहणेणं सिज्झंता जाव अंतं करंता, से तेणठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ लवसत्तमा देवा. अणुत्तरोववाइआणं जंते देवा केवइएणं क·

...ावइयं छठभत्तिए समणे नि-
चि· म्मावसेसेणं अणुत्तरोववाइअ देवत्ताए उववन्ना. ...
गंथे कम्मं निज्जरेइ, एवइणं कम्मावसेसेणं अणुत्तरोववाइयदेवत्ताए उववन्ना. तदेवमुत्कृ-
१.४ ष्टतोऽकर्मणः सकर्मणश्च चारित्रफलमुक्त्वाथ जघन्यतस्तदाह—" जहन्नउ " इत्यादि. ज-
७५ घन्यतः साधुस्तादृग्मनःसंहननादिबलहीनोऽपि यथाशक्ति पूर्वोक्तक्रियानिरतः सौधर्मं क-
ल्पं याति. यदाह—अविराहियसामन्नस्स । साहुणो सावगस्स य जहन्नो ॥ सोहम्मे उव-
वाउ । भणिउ तिल्लुक्कदंसीहिं ॥ १ ॥ तदेवमुक्तं फलद्वारं, तद्भणने च समर्थिता सर्वापि
सर्वविरतिवक्तव्यता. तत्तत्संपद्दकंपसद्मपरमज्योतिःसमुन्मीलन-ध्वस्ताज्ञानतमोभरः सुरनर-
श्रेणीभिरभ्यर्चितः ॥ कल्याणप्रभवः प्रभावभवनं धार्यः सुधीभिर्मनो-मंजूषासु सुखं तनोतु
कृतिनां चारित्रचिंतामणिः ॥ १ ॥ क्रोधः स्फूर्जद्विरोधो निकृतिरुपचिता सावधानोऽभिमानो
। लोभः क्षोभस्य मूलं रतिररतिकरी दुर्व्यपोहश्च मोहः ॥ जातोन्मादः प्रमादः कुसुमशरशरा
दुर्निवारा जगत्यां । तावद्यावन्महौजा भजति रणभुवं नैष चारित्रयोधः ॥ २ ॥ इति श्रीअं-
चलगच्छाधिराजश्रीमहेन्द्रप्रभसूरिशिष्यश्रीजयशेखरसूरिविरचितायां स्वोपज्ञोपदेशचिंतामणि-

टीकायां चतुर्थः सर्वविरत्यधिकारः समाप्तः ॥

अथाशेषं पूर्वोक्तमर्थमुपसंहरन्नाह—

॥ मूलम् ॥—इह दुल्लहसामग्गी-पुव्वा विरई मए दुहाऽभिहिया ॥ जं आयणिय भविया । नणु जिणधम्मे पयट्टंति ॥ ५० ॥ व्याख्या—इत्युक्तप्रकारेण दुर्लभसामग्रीपूर्वा मया देशतः सर्वतश्चेति द्विधा विरतिरभिहिता. तत्र द्वितीयेऽधिकारे सामग्रीदुर्लभता, तृतीये देशविरतिः, चतुर्थे सर्वविरतिश्च, यां विरतिमाकर्ण्य भव्या आसन्नसिद्धिका ननु निश्चितं जिनधर्मे प्रथमाधिकारव्याख्याते प्रवर्तंते, ज्ञानश्रद्धानाचरणैरुद्यच्छंति, तेन चतुर्णामप्यधिकाराणां परामर्शः कृतः. ॥ ५० ॥ इदानीं जिनधर्मप्रवृत्तानां विशेषस्थैर्योपादनार्थमाह—

॥ मूलम् ॥—अप्पत्थियं सुहं एइ । जाइ अनिसेहियं दुहं तेसिं ॥ जेसिं जिणोवइट्ठेसु । होइ अत्थेसु अणुराओ ॥ ५१ ॥ व्याख्या—उत्तानार्था, नन्वेवं सकलसुखानां सुलभेऽप्युपाये किमयापि विश्वव्यापि संतापमनुभवंति जंतव इत्याह—

॥ मूलम् ॥—जे संसारपरित्ता । गुरुसु भत्ता गुणेसु आउत्ता ॥ तेसिं चिय जिणवत्तं ।

तत्तं परिणमइ चित्तंमि ॥ ५२ ॥ व्याख्या—ये जीवा एवंविधा जवंति. कीदृशा इत्याह—परीत्तः तथा जव्यत्वपरिपाकवशात्स्वल्पीभूतः संसारो येषां ते परीत्तसंसाराः, क्तांतस्य परतो निपातः प्राकृतत्वात्. तथा गुरुषु धर्मोपदेष्टृषु जक्ता विनीताः, तथा गुणेषु क्षांतिमार्दवार्जवादिषु आयुक्ता आदृताः, तेषामेव चित्ते जिनोक्तं तत्त्वं उपदेशरहस्यं परिणमति स्थिरीजवति. ॥ ५२ ॥ अथ व्यतिरेकमाह—

॥ मूलम् ॥—जे उण चरणे अलसा । कम्मवसा पवयणे अपत्तरसा ॥ तेसिं ऊसरवुठिव्व । निष्फला होइ जिणवाणी ॥ ५३ ॥ व्याख्या—जिनानां जगवतां वाणी तेषु श्रोतृषु ऊषरक्षेत्रेषु वृष्टिरिव निःफला जवति. तेषु केष्वित्याह—" जे उणेत्यादि " पुनः शब्दः पूर्वेज्यो व्यतिरेकज्ञापनार्थः. ये चरणे साधुश्राद्धक्रियायामलसाः प्रमादिनः, तथा कर्मणां प्रस्तावादशुजानां मिथ्यात्वाज्ञानादीनां वशा आयत्ताः. अत एव प्रवचने द्वादशांगीरूपे पीयूषरसप्रायेऽपि अप्राप्तरसा अलब्धस्वादाः, यो हि यत्रालब्धस्वादः स स्वाद्वन्यपि तत्र वस्तुनि न रज्यते, इति प्रतीतमेव. ॥ ५४ ॥ यत एवं ततः—

॥ मूलम् ॥—निच्चमिमे उवएसा । सुपुरिसपरिस्साइ च्चिअ धरणिज्जा ॥ मा निवडंतु कुपत्ते ॥ कयावि दुद्धंव सोवीरे ॥ ५५ ॥ व्याख्या—इमे प्रागुक्ता उपदेशा विनयविवेकवैराग्यादिगुणग्रामाभिरामतया सुष्टु शोभनाः पुरुषाः सुपुरुषाः, तेषां परिषद् घटा तस्या एव धरणीयाः संग्रहणोचिताः, मा कदापि सौवीरे दुग्धमिव कुपात्रे तिंतिणिकत्वादिदोषदुष्टे निपतंतु. यथा हि स्निग्धमधुरमपि दुग्धं सौवीरे कांजिके पतितमात्रमेव स्निग्धत्वमधुरत्वादिस्वस्वरूपापाद्भ्रश्यति, दधिघृताद्युत्तरकरणस्य चायोग्यीभवति, तथा सरसा अपि गुरूपदेशाः कुपात्रे निपतितमात्रा एवास्मरणादिना विनश्यंति, सम्यक्त्वदेशविरत्यादिस्वकार्यस्यायोग्यीभवंति.'यदाह—आमे घडे निहित्तं । जहा जलं तं घडं विणासेइ ॥ इय सिद्धंतरहस्सं । अप्पाहारं विणासेइ ॥ १ ॥ ततोऽमी सुपुरुषपरिषदैव धार्याः, यथा न लभंते कदाचिदपि दुर्जनसंकटमिति गाथार्थः. ॥ ५५ ॥ अथ सहृदयहृदयं प्राप्तानामेषां फलातिशयमभिलष्यन्निदमाह—

॥ मूलम् ॥—एसा उवएसाली । सावीव विबुहहियपह्णाणेसु ॥ सुहभावसलिलसित्ता ।

फलेउ मणवंछियफलेण ॥ ५६ ॥ व्याख्या—एषा प्राग्निर्दिष्टा उपदेशाली उपदेशश्रेणिरुज्ज्वलत्वान्मंगलत्वाच्च शालिरिव विबुधानां विदुषां हृदयान्येव सुसंवृतत्वाद्विस्तारहेतुत्वाच्च स्थानानि केदारभूमयस्तेषु निहिता, ततः शुभो भावो मनःपरिणामः, स एव निर्मलत्वात् सलिलं तेन सिक्ता सती मनोवांछितफलेन ऐहिकपारत्रिकसुखप्राप्तिलक्षणेन फलतु. शालिर्हि केदारेषूप्तो जलेन सिक्तः कर्षुकमनोवांछितेन फलेन फलतीत्युपमार्थः सुबोधः ॥५६॥ अथ प्रकरणकारो भंग्यंतरेण निजाभिधानमभिदधानः स्वस्य गुंफश्रमस्याफलतादोषं परिहरन्नाह—

॥ मूलम् ॥—कुंजरनयरविसेसा—हवसरसपसूणवरिसमज्झाए ॥ सरिसक्खरनामेणं । रइयमिणं सपरबोहट्ठा ॥ ५७ ॥ व्याख्या—कुंजर नयर विसेस आहव सरस पसुण वरिस इत्येते शब्दाः प्राकृतरूपा एव समश्रेण्या उत्तराधर्येण संस्थाप्यंते, ततश्च एषां ये मध्यवर्णा भवंति, तत्सदृशाक्षरं प्राकृतभाषया नाम यस्य, तेन रचितं गुंफितमिदं प्रकरणं, किमर्थं? स्वपरबोधार्थं, स्व आत्मा, परे स्वव्यतिरिक्ताः साधुश्रावकास्तेषां बोधः स्वस्वाचारकौशलं, तदर्थं. ॥ ५७ ॥ अथास्य सुवर्णार्थसंबंधबंधुरस्य निरस्तसमस्तदौर्गत्यक्लेशस्य परमनिधानदे-

अस्य उपदेशचिंतामणिप्रकरणस्यायतौ स्थिरावस्थायित्वमाशंसुरिदमाह–

॥ मूलम् ॥–जाव सिरिवीरतित्थं । ताव इमा पंतियाण हिययंमि ॥ तह रयणा रयणावलि–सरिसा सिरिसाहणी होउ ॥ ५७ ॥ व्याख्या–यावदिह श्रीवीरस्य वर्धमानस्वामिनः श्रेयःश्रेणिवितरणसमर्थं तीर्थं शासनं विजयते, तावदियं मम रचना धर्माधिकारक्रमोपन्यासरूपा पंडितानां धीमतां हृदयेंतःकरणे स्थिता सती श्रियो वांछिताः संपदः साध्यंतेऽनयेति श्रीसाधनी संपत्संपादयित्री भवतु. कथंभूता रचना? सुसंहतत्वेन सद्गुणत्वेन निर्मलत्वेन च रत्नावलीसदृशी. रत्नावली हि हृदये वक्षसि धृता श्रियं सौभाग्यशोभां साधयतीति. ॥ ५७ ॥

अथ ग्रंथकारप्रशस्तिः—वंशे वीरविभोरभूदिति वहन् वीरत्वमत्यूर्जितं । मिथ्यात्वादिविपक्षवारणविधौ धर्मोद्यमे चोत्तमे ॥ जातः पूर्वमिहार्यरक्षितगुरुश्चक्रेश्वरीदैवतां । साक्षात्कृत्य तपोभिरंचलगणं विस्तारयन् भूतले ॥ १ ॥ मौलिं धुनातिस्म विलोक्य यस्य । निःसंगतां विस्मितचित्तवृत्तिः ॥ श्रीसिद्धराजः स्वसमाजमध्ये । सोऽभूत्ततः श्रीजयसिंहसूरिः ॥ २ ॥

तत्पट्टपंकरुहराजहंसः । सदा सदाचारकृतप्रशंसः ॥ गुरुर्निरस्तान्यमतप्रघोषः । श्रीधर्मघोषः
स्वगणं पुपोष ॥ ३ ॥ येनाज्ञानतमोघवाक्यकिरणैर्दूरागतश्रावक-स्वांतांभोरुहतश्चतुर्भिरधि-
काशीतिः सुबद्धा अपि ॥ रोलंबा इव दूरिताः प्रथमकालोकेऽप्यहो संशयाः । श्रीमानेष
महेंद्रसिंहसुगुरुर्भ्रेजे ततो भानुवत् ॥ ४ ॥ सिंहप्रभो गुरुरथ प्रथितस्ततोऽपि । रेजे जगत्य-
जितसिंहगुरुर्गुणाब्धिः ॥ पापद्विपक्षपणसिंहसमानशक्ति-र्देवेन्द्रसिंहगुरुरभ्युदयाय तस्मात्
॥ ५ ॥ भावारिनिष्कृपतपःकरवालशाली । धर्मप्रभः सुगुरुराज इतो रराज ॥ पीयूषबिंदुसह-
शाक्षरवाग्विलासः । श्रीसूरिसिंहतिलकश्च ततः प्रतीतः ॥ ६ ॥ तत्पट्टनंदनवन-कल्पद्रुम-
समश्रियः ॥ जयंति सांप्रतं श्रीम-न्महेन्द्रप्रभसूरयः ॥ ७ ॥ यत्पाणिमाहुः कृतिनः श्रियश्च
। गिरश्च मैत्री घटनैकतीर्थं ॥ संपर्कतस्तस्य जनो विनीतः । श्रीमांश्च धीमांश्च किमन्यथा
स्यात् ॥ ८ ॥ येषां कीर्तिभरे भरेण धवलीकर्तुं जगत्प्रोद्यते । नाजूरकोऽपि स यो ददाति त-
मसस्त्रस्तस्य शश्वत्पदं ॥ भन्नाशस्य च तस्य निर्जितचैर्र्डुर्वादिवृंदैः स्फुरत्-कारुण्यैरिव वास-
भूमिरचला स्वीये सुखेऽदीयत ॥ ९ ॥ तेषां शिष्याः श्रीम-न्मुनिशेखरसूरयो नयोपेताः ॥

श्रीजयशेखरसूरिः । श्रीसूरिमेरुतुंगश्च ॥ १० ॥ एतेषु शिष्यः खलु मध्यमोऽहं । मोहं कु·
बोधप्रजवं विहाय ॥ गुरूपदेशादुपदेशचिंता-मणिश्रुतं सूत्रतया व्यगुंफं ॥ ११ ॥ व्यधां च
तस्य स्वयमव्यलीकां । टीकां कथासारविचारहृद्यां ॥ दंतायुधांभोनिधिचंद्रसंख्ये (१४३६) ।
वर्षे पुरे श्रीनृसमुद्रनाम्नि ॥ १२ ॥ अनुजश्च सतीर्थ्यश्चा-साकं टीकामिमां मुदा ॥ लिलेख
प्रथमादर्शे । मानतुंगगणिर्गुणी ॥ १३ ॥ प्रत्यक्षरं निरूप्यास्यां । ग्रंथमानं विनिश्चितं ॥ सह·
स्रा द्वादश श्लोका-श्चतुःपंच्यधिका इति ॥ १४ ॥ कालोऽसौ कलिरुत्कटः किल पटुप्रज्ञो·
ज्झितोऽयं जनः । श्रेयःकार्यमवार्यविघ्नविवशं विद्वत्तता दुर्लभा ॥ एवं सत्यपि सिद्ध्यतिस्म
यदयं गुंफप्रयासो मम । श्रीमद्देवगुरुप्रसादमहिमा मन्ये तदत्यद्भुतः ॥ १५ ॥ वस्तुः कोऽपि
विशेष एष महिमा जैनागमस्योक्तयः । श्रूयंते बहुशः श्रुता अपि जनैरुत्कैरपूर्वा इव ॥ गो·
धूमाः खलु ते तदेव च घृतं सैवेह खंडावली । संस्कर्तुः कलयाश्रतोऽजिनवतां किंत्वेष धत्ते
रसः॥ १६ ॥ अपार्थमुत्सूत्रमपप्रयोगं । मया यदासूत्रितमत्र किंचित् ॥ परोपकारैकरसैरवि·
श्रे-स्तच्छोध्यमेवाशु बुधैः प्रसद्य ॥ १७ ॥ उन्मीलन्नीलचूलः प्रवरजरलुनत्कंठिकः स्वर्णकांति-